

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

[Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı]

[Tarih Eğitimi Bilim Dalı]

[Yüksek Lisans Tezi]

**[MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E SİNOP'TA MÜSLÜMAN OKULLARI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (1876-1938)]**

[İclal TOPALOĞLU]
ORCID: [0009-0005-8974-4886]

Danışman
[Prof. Dr. [Nuri KÖSTÜKLÜ]
ORCID: [0000-0003-4583-284X]

Konya – [2026]

ÖN SÖZ

Sinop, sahip olduğu tarihsel birikimle bölgesel tarih araştırmaları açısından önemli bir merkezdir. Bu çalışma, Sinop'un eğitim tarihini, dönemin süreli yayınları ve arşiv belgeleri ışığında incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma sürecinde birincil kaynak olarak; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Kastamonu Vilayet Salnameleri, Maarif Salnameleri, eski Sinop Gazeteleri, Servet-i Fünun Dergisi'nde yer alan Sinop haberleri esas alınmıştır. Bu belgeler üzerinden, şehrin eğitim alanındaki tarihsel dönüşümü ve kurumların gelişimi güncel bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın planlanması ve yürütülmesi sürecindeki kıymetli yönlendirmeleri için danışman hocam Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ'ye ve katkılarından dolayı değerli hocam Mehmet İPÇİOĞLU'na teşekkür ederim. Her konuda desteğini esirgemeyen eşim ve meslektaşım Harun TOPALOĞLU'na, çalışmalarım sırasında bana güç veren çocuklarım Aybüke Zehra ve Göktürk Alp'e; eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan anneme ve babama şükranlarımı sunarım.

İclal TOPALOĞLU

Ocak 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	v
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	vi
KISALTMALAR.....	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ.....	11
1.1. Problem Durumu	13
1.2. Araştırmanın Amacı	14
1.3. Araştırmanın Önemi	15
1.4. Sınırlılıklar.....	16
1.5. Tanımlar	16
2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	18
2.1. Meşrutiyet’e Gidiş Sürecinde Eğitimdeki Değişimler	18
2.1.1. Tanzimat Öncesi Eğitim	18
2.1.2. Tanzimat Dönemi Eğitim	20
2.1.3. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Eğitimdeki Değişimler	21
2.2. Meşrutiyet Dönemi Eğitim.....	24
2.2.1. I. Meşrutiyet Devri Eğitim	25
2.2.2. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim	33
2.3. Cumhuriyet Dönemi Eğitim	35
3. YÖNTEM.....	38
3.1. Araştırmanın Modeli	38
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	38
3.3. Veri Toplama Araç ve/veya Teknikleri.....	39
3.4. Verilerin Toplanması.....	39
3.5. Verilerin Çözümlemesi.....	39
4. BULGULAR	41
4.1. Sinop İli Tarihi ve Kastamonu Salnamelerine Göre Sinop Tasviri.....	41
4.2. Tanzimat Döneminde Sinop’ta Müslüman Okullarının Durumuna Genel Bir Bakış.....	44
4.3. Meşrutiyet Döneminde Sinop’ta Müslüman Okulları	48
4.3.1. Sinop Merkez’de Bulunan Müslüman Okulları	51
4.3.1.1. Sultan Süleyman Mekteb-i İbtidaiyesi	53
4.3.1.2. Aziziye Mekteb-i İbtidaiyesi	56

4.3.1.3. İnas İbtidai Mektepleri	59
4.3.1.4. İnas Rüşdiye Mektebi	60
4.3.1.5. Sinop Rüştîye Mektebi	71
4.3.1.6. Sinop Mekteb-i İdadisi	78
4.3.1.7. Sinop Hapishane Mektebi	91
4.3.2. Gerze’de Bulunan Müslüman Okulları	92
4.3.2.1. Gerze İbtidai Mektebi.....	94
4.3.2.2. Gerze Kız Mektepleri	96
4.3.2.3. Gerze Rüştîye Mektebi	98
4.3.3. Boyabat’ta Bulunan Müslüman Okulları	105
4.3.3.1. Boyabat İbtidai Mektepleri.....	107
4.3.3.2. Boyabat Rüştîye Mektebi	115
4.3.4. Ayancık’ta Bulunan Müslüman Okulları	118
4.3.4.1. Ayancık İbtidai Mektepleri	119
4.3.4.2. Ayancık Rüştîye Mektebi.....	122
4.4. Cumhuriyet Döneminde Sinop’ta Eğitim- Öğretime Genel Bir Bakış.....	127
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	134
BİBLİYOGRAFYA.....	140
EKLER.....	147

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Sinop'ta Müslüman Okulları Üzerine Bir Araştırma (1876-1938) başlıklı tez çalışmamın toplam **134** sayfalık kısmına ilişkin, 29/01/2026 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%11** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Ön söz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

30/01/2026

İclal TOPALOĞLU

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

30/01/2026

İclal TOPALOĞLU

KISALTMALAR

AE. SMST.II: Ali Emiri Tasnifi Sultan II. Mustafa

age.: Adı geçen eser

agm.: Adı geçen makale

agt.: Adı geçen tez

BCA: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

bk.: Bakınız

BOA: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

C: Cilt

C.MF: Muallim Cevdet Maarif Tasnifi

DH: Dahiliye, İçişleri Bakanlığı

E.t: Erişim tarihi

F: Fon

HPS: Dahiliye Nezareti Müdiriyet-i Umumiye-i Hapishaneler (İçişleri Bakanlığı Hapishaneler Genel Müdürlüğü)

İ: Padişahın bir konu hakkındaki resmi kararı veya buyruğu (İrade)

İBT: İbtidâiye Kalemi

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

MF: Maarif-i Umûmiye Nezareti

MKT: Mektubî Kalem, Özel Kalem Müdürlüğü veya Yazışma Genel Müdürlüğü

MVL: Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye

S: Sayı

s: Sayfa

ŞD: Şura-yı Devlet

UMVM: Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdiriyeti (Vilayetlerin Yerel İşleri Müdürlüğü)

Yay.: Yayınları

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Tarih Eğitimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E SİNOP'TA MÜSLÜMAN OKULLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (1876-1938)

İclal TOPALOĞLU

XVIII. yy. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketlerinin başladığı dönemdir. Batılılaşma doğrultusunda yapılan ıslahatların yönü ise yönetimden halka doğru olmuştur. Halkın yenilik hareketlerini benimsemesi ve çağa ayak uydurmasının ön koşulu ise hiç şüphesiz ki eğitimdi. Bu noktadan hareketle Osmanlı devletinde özellikle Meşrutiyet döneminde eğitimle ilgili önemli ıslahatlar yapılmıştır.

Meşrutiyet Dönemiyle hız kazanan yenileşme hareketleri siyasi sebepler ve savaşlar neticesinde zaman zaman duraklasa da Cumhuriyet devrinde çok daha köklü reformlarla devam etmiştir. Bu çalışmamızda, eğitimde yenileşme hareketlerinin Sinop'ta ne derece uygulamaya konduğunu Müslüman okulları özelinde ele aldık. Araştırmamızla, açılan okullar, okullardaki öğrenci sayıları, okutulan dersler ele alınmıştır. Ayrıca dönemin Sinop Gazetesinde çıkan haberleri değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde eğitim alanında yapılan yenilikler de hızla halka yansıtılmak istenmiştir. Halkın eğitimi için ise öncelikle eğitimde birlik sağlanmış, daha sonra eğitimi kolaylaştıracak alfabe üzerinde durulmuştur. Halkın okur-yazar oranını yükseltmek amacıyla millet mektepleri kurulmuştur. Çalışmamızda Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1938'e kadar) Sinop'taki Müslümanlara ait okullar mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet Dönemi Eğitim, Meşrutiyet Dönemi Eğitim, Sinop, Sinop Eğitim, Sinop Mektepleri.*

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Turkish and Social Sciences Education
History Education Program
Master Thesis

FROM CONSTITUTIONAL MONARCH TO REPUBLIC A RESEARCH ON MUSLIM SCHOOLS IN SİNOP (1876-1938)

İclal TOPALOĞLU

The 18th century marks the beginning of Westernization movements in the Ottoman Empire. The reforms implemented in line with Westernization were directed from the administration towards the people. The prerequisite for the people to embrace these reforms and adapt to the times was undoubtedly education. Based on this premise, significant reforms related to education were implemented in the Ottoman state, particularly during the Constitutional Monarchy period.

Although the modernization movements that gained momentum during the Constitutional Monarchy period were sometimes interrupted by political reasons and wars, they continued with much more fundamental reforms in the Republican era. In this study, we examined the extent to which the modernization movements in education were implemented in Sinop, specifically focusing on Muslim schools. Our research included the schools that were opened, the number of students in these schools, and the subjects taught. We also analyzed news articles published in the Sinop Newspaper of the time.

During the Republican era, innovations in education were rapidly implemented to benefit the public. To promote public education, the focus was first on achieving unity in education, followed by the development of an alphabet to facilitate learning. Public schools were established to increase literacy rates. In this study, we will attempt to comprehensively examine the history of education in Sinop.

Keywords: *Constitutional Education, Sinop, Sinop Education, Sinop Schools, Republic Education.*

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren, bilgi birikimi insanın doğaya hükmetmesi için bir gereklilik arz etmiştir. Bu gereklilik zaman içinde sistemli bir hâle dönüşerek eğitim kurumlarının oluşmasında etkili olmuştur. Oluşan eğitim kurumları da zamanına göre şekillenmiş, yenilenmiş, çağın gereklerine uygun olarak çeşitli düzenlemelerden geçmiştir. Osmanlı Devlet'i 600 yılı aşkın sürelik devlet hayatında çağın gereklerine uygun olarak eğitim anlayışında ve eğitim kurumlarında birçok yenilik yapmıştır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, Türk eğitim tarihinde yaşanan değişim yalnızca kurumları kapsamamış, aynı zamanda değişen düşünce yapısını da yansıtmıştır. II. Abdülhamit döneminde devletin devamlılığını sağlayabilmek amacıyla başlatılan niceliksel değişim, II. Meşrutiyet Dönemiyle birlikte niteliksel bir arayışa dönüşmüştür. Bu arayış eğitimde modern anlayışı ön plana çıkarmıştır.

Modern eğitim anlayışı doğrultusunda, "İptidai" adı verilen modern ilkokullar aracılığıyla eğitim metotlarında "Usul-i Cedid" (Yeni Yöntem) benimsenmiştir. Benjamin Fortna, bu dönüşümü Osmanlı Devleti'nin Batı kaynaklı misyoner okullarıyla rekabet edebilme çabası olarak yorumlar.¹ Dini eğitimin yanı sıra matematik, coğrafya ve Fransızca gibi dersler de verilmiştir.

Yükseköğretim düzeyinde ise uzmanlaşmış okulların (Mekteb-i Ali) altın çağı yaşanmıştır. Mülkiye, Hukuk, Sanayi-i Nefise ve Hendese-i Mülkiye gibi kurumlar, modern Türkiye'nin akademik altyapısını oluşturan çekirdek kadroları yetiştirmiştir. Yahya Akyüz'ün belirttiği üzere, bu okullardan mezun olan genç kuşak, her ne kadar Abdülhamit'in muhafazakâr ideolojisiyle eğitilse de edindikleri modern bilgilerle ilerleyen yıllarda Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrimlerinin asıl yürütücü gücü olmuşlardır.²

Osmanlı Devleti'nde yenileşme ve batılılaşma hareketlerinin artmasıyla sayıca çoğalan eğitim kurumlarında çeşitlilik de artmıştır. Bu anlamda eğitimde mektep-medrese olarak çift başlı bir yapı oluşmuştur. Eğitimde yaşanan çift başlılık Cumhuriyet Dönemine kadar devam etmiştir. Nihayetinde Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla eğitim tek çatı altında birleştirilmiştir.

¹ Benjamin Fortna, *Mekteb-i Hümayun*, İletişim Yay., 2005, s.175-182.

² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S.2018*, Pegem Akademi Yay., 2019, s.236.

Böylece II. Meşrutiyet Döneminde başlayan eğitimde modernleşme hareketi, Cumhuriyetle birlikte amacına ulaşmıştır.

Eğitimdeki değişim hareketleri Milli Mücadele’de Maarif Kongresi, Cumhuriyet Döneminde ise modernleşme hareketlerine kadar uzanmıştır.³ Buradan hareketle, yerelde Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e uzanan eğitim politikalarındaki değişikliklerin şehirlerde mevcut okullar üzerine yaptığı etkiyi incelemek amacıyla Sinop eğitim tarihine ışık tutma ihtiyacı doğmuştur.

Bu çalışmada Sinop İli Eğitim Tarihi kapsamında Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi eğitim kurumları ve bu kurumlardaki değişimler ele alınmıştır. Sinop İli temel alınarak yapılan bu çalışmayla, 1876-1938 yılları arasında Sinop’taki eğitimin niteliği incelenmiştir. Anadolu’nun kuzey uç noktası olan Sinop, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden itibaren güçlü bir İslami eğitim geleneğine ev sahipliği yapmıştır. Kentteki Müslüman okullarının gelişimi, imparatorluğun genel eğitim politikalarıyla paralel bir seyir izlese de bölgenin coğrafi izolasyonu ve liman kenti kimliği bu sürece yerel bir renk katmıştır.

Sinop’ta geleneksel eğitimin kalbi, Selçuklu mirası olan Alaaddin Medresesi (Pervane Medresesi) gibi köklü kurumlarda atılmıştır. Ancak II. Abdülhamid dönemiyle birlikte, kentin eğitim haritası değişmeye başlamış; mahalle aralarındaki geleneksel Sıbyan mektepleri, modern müfredat uygulayan İptidai mekteplerine dönüştürülmüştür. Bayram Kodaman’ın taşra teşkilatlanması üzerine verdiği bilgiler ışığında, Sinop’un bir mutasarrıflık merkezi olarak bu dönemde modern Rüşdiye ve İdadi binalarıyla tanıştığı görülmektedir.⁴

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Sinop’taki Müslüman okullarında "Usul-i Cedit" tartışmaları daha görünür hale gelmiştir. Özellikle yerel halkın ve eşrafın desteğiyle açılan okullarda, dini derslerin yanına fen ve matematik derslerinin eklenmesi, kentin entelektüel çehresini değiştirmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ve 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte Sinop’taki medreseler kapatılmış, bu kurumların bir kısmı Cumhuriyet’in modern ilkokullarına ve ortaokullarına dönüştürülerek eğitimde birlik sağlanmıştır. Sinop örneği, bir taşra kentinde

³ İbrahim Demirbaş, M. Talha Özalp, "Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1950)", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 59, 2022, s.2604-2626.

⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.128-130.

Müslüman okullarının modern devlet okullarına evrilme sürecindeki kurumsal sürekliliği ve toplumsal kabulü anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.⁵

Bu incelemede, modernleşen eğitim sistemi içerisinde Sinop hakkında yapılan çalışmalar taranmış ve birçok çalışma ile karşılaşılmıştır. Bunlar içerisinde Hasibe Erdoğan, Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan Sinop'taki eğitim kurumlarının bir dökümünü yapmıştır.⁶ Bu çalışmada Sinop'taki eğitim kurumlarının, öğrenci ve öğretmen sayılarının dökümü verilmiş ancak dönemdeki eğitim politikalarına göre eğitimin niteliği konusunda değerlendirmelerin eksik kaldığı tespit edilmiştir. Yapılan literatür taramasında Meşrutiyet Döneminde eğitim alanında yaşanan değişimlerin Sinop'taki eğitim anlayışına yansımaları ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum akla “Meşrutiyet ve Atatürk dönemi Cumhuriyet Türkiye'sinde Sinop'ta eğitimin niteliği nedir?” sorusunu getirmiştir.

“Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde Sinop'ta eğitimin niteliği nedir?” Bu sorudan hareketle, döneme ışık tutan Sinop Gazeteleri, Kastamonu Sancağı Salnameleri, Servet-i Fünun Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, dönemin okul kayıt defterleri, maarif salnameleri, TBMM Zabıt Cerideleri taranmış ve temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Söz konusu kaynaklar değerlendirilirken dönemin sosyo-ekonomik koşulları, Müslüman hane sayısı, nüfus, geçim kaynakları da dikkate alınmıştır. Ayrıca dönemin eğitim anlayışının taşraya ne ölçüde etki ettiği göz önünde bulundurulmuştur. “Artan okul sayısı ölçüsünde ihtiyaç duyulan öğretmen yetiştirilebilmiş mi?” sorusu da cevap aranan sorulardan biri olmuştur.

Bu çalışmanın 1876-1938 yılları arasında takip edilen eğitim politikalarının taşrada bulunan Sinop Sancağına etkileri konusunda ışık tutacağı düşünülmektedir.

1.1. Problem Durumu

Bu araştırma “Meşrutiyet ve Cumhuriyet Döneminde (1938'e kadar) Sinop'taki Müslümanlara ait okulların nitelik ve nicelikleri nasıl idi?” sorusundan hareketle hazırlanmıştır. Söz konusu dönem Batılılaşma hareketlerine bağlı olarak kültür, sanat, ekonomik faaliyetler,

⁵ Akyüz, age., s.305-312.

⁶ Hasibe Erdoğan, “*Salnameler Işığında Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Sinop eğitim tarihi (1839-1923)*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2019.

sosyokültürel hayat gibi çeşitli alanlarda değişimin yaşandığı dönemdir. Bu değişimler eğitimde de kendini göstermiş ve birçok yeni eğitim kurumunun açılmasıyla neticelenmiştir.⁷ Yenileşme hareketleri kapsamında Sinop'ta eğitimin durumundaki değişimler aydınlatılmaya ihtiyaç olunan konular arasında yer almıştır.

Erdoğan'ın makalesinde değindiği gibi dönemin siyasi politika değişiklikleri eğitim politikalarına da yansımıştır.⁸ Bu durum “Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde değişen eğitim politikalarının Sinop'taki eğitime yansısı ne olmuştur?” sorusunu beraberinde getirmiştir. Kastamonu Salnameleri, Devlet Arşivleri, Maarif Salnameleri incelenerek okul sayı ve çeşitliliğindeki artış incelenmiştir. Bununla birlikte okutulan derslerin, Meşrutiyet dönemiyle birlikte getirilen modern eğitim anlayışına göre çeşitliliği tespit edilmiştir. Kastamonu vilayet salnamelerinin Sinop Sancağı ile ilgili, 1286,1287,1288, 1290,1291,1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297,1298, 1299, 1306, 1310, 1311, 1312, 1314, 1317 tarihli Kastamonu Vilayet Salnameleri ilgili kısımları incelendiğinde ise dönemin nüfus bilgilerine ulaşılmıştır. Dönemin nüfusuna göre “Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde Sinop'ta açılan okullar yeterli mi?” sorusu gündeme gelmiştir. Yaptığımız araştırmalarda Sinop eğitim tarihine ışık tutacak bu soruların cevapları herhangi bir kaynakta toplu olarak verilmemiştir.

Koçer'in Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu eserinde değindiği şekliyle Maarif Meclisi'nin aldığı karar öncesinde mevcut bulunan Sıbyan Mektepleri herhangi bir kademeye tabi değildi. Maarif Meclisinin aldığı karar neticesinde ilk, orta ve yüksek kısımlardan oluşan okullar meydana geldi.⁹ Sinop kapsamındaki eğitim kurumları anlamında “Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Sinop'ta açılan okul sayıları ve türlerindeki değişim nedir?” sorusuna cevap aranması araştırmamıza yön veren hususlardan olmuştur. Böylece Türk Eğitim Tarihi içinde, yenileşme hareketlerinin eğitime yansısı Sinop Sancağı özelinde ele alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1938'e kadar) Sinop'taki Müslümanlara ait okulların durumu ve eğitim anlayışının nasıl olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. 1846 yılında Maarif meclisinin aldığı karara göre, Sıbyan Mektepleri iyileştirilerek ilköğretim verecek kurumlara dönüştürülecek, ortaöğretim verecek Rüştiyeler açılacak, yükseköğrenim

⁷ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.168.

⁸ Özgür Erdoğan, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923)* [Kitap Kritiği]. Tarih Kritik Dergisi, S.3, 274-278.

⁹ Koçer, *age.*, s.82.

için Dârü'l- Fünun açılacaktı¹⁰. Alınan bu kararlar Sinop'taki eğitim kurumlarındaki sayı ve değişikliklere ulaşılması hedeflenmektedir. Tanzimat dönemiyle başlayan değişim, Avrupa'nın kazandığı siyasi başarıların ardından Batı etkisini taşımıştır.¹¹ 1920-1923 yılları arasındaki dönem ise Cumhuriyet eğitime hazırlık olarak görülmüştür¹². Sinop ili özelinde yürütülen bu araştırmada, Cumhuriyet Döneminde yapılan eğitim alanındaki inkıpların kökenlerini Meşrutiyet Dönemi eğitim anlayışında başlayan değişimlerde aradık. Bu iki dönem arasındaki bağı koparmadan, eğitimin gelişim sürecini bir bütün olarak ele almayı hedefledik. Sinop'taki mekteplerin idari yapısındaki değişimleri tespit etmek için Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1938) uzanan geniş bir zaman dilimi seçilmiştir. Böylece hem Osmanlı son dönemindeki okul yapısı hem de yeni Türkiye Cumhuriyeti Atatürk dönemi eğitim kurumları karşılaştırmalı şekilde analiz edilmiştir. Çalışma, Sinop maarif hayatında Meşrutiyet ile başlayan modernleşme sancılarının, 1938'e kadar Cumhuriyetle birlikte nasıl sistemli bir devlet politikasına dönüştüğünü kanıtlamayı amaçlamaktadır. Buradan hareketle çalışmamızın, Sinop'taki Müslümanlara ait okulların tarihçesine bir nebze olsun ışık tutan bir çalışma olması hedeflenmektedir. Bu kapsam dahilinde Sinop Gazetelerinde, dönemin süreli yayınlarından olan Servet-i Fünun Dergisinde, Maarif ve Kastamonu Salnamelerinde Sinop'ta eğitimle ilgili başlıkların tek bir çatı altında toplanması esas amaçlarımız arasındadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Eğitim tarihiyle ilgili yapılan literatür taraması sonucunda Türk eğitim tarihi içerisinde Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemleriyle ilgili, Emine Aşçı¹³, Mine Çağır ve İbrahim Türk¹⁴, İbrahim Demirbaş ve M. Talha Özalp¹⁵, Fatih Demirel¹⁶, Şükran Duran ve Alev Güray¹⁷, Mehmet Evsile¹⁸, Ahmet Kuşçi¹⁹ gibi isimlerin çeşitli çalışmalarıyla karşılaşmıştır. Söz konusu makaleler, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e olan süreçteki eğitim kurumları ve eğitim

¹⁰ Koçer, age., s.74.

¹¹ Ayşe Peyman Yaman, “Osmanlı'da Mekteplerin Ortaya Çıkışı ve Gelişmeleri” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

¹² Ahmet Kuşçi, “Milli Mücadele Dönemi Türk Eğitim Tarihi (1920-1923)”, *Kafdağı*, C 6, S 2 , 2021, s. 155.

¹³ Emine Aşçı, “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikaları”, *Turkish History Education Journal*, 9(2), s. 492-509.

¹⁴ Mine Çağır, İbrahim Türk, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.11, s.37-50.

¹⁵ Demirbaş ve Özalp, *agm.*, 2022.

¹⁶ Fatih Demirel, “II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretimler: Sultâniler”, *Tarih Dergisi*, S.51, 2015, 149-183.

¹⁷ Şükran Duran, Alev Güray, “Tanzimat Dönemi Eğitimin Durumu ve Dönemin Bir Değerlendirmesi”, *The Journal of Social Sciences*, S.44, 2020, s.507-522.

¹⁸ Mehmet Evsile, “TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 18, S. 53, 2002, s. 441-477.

¹⁹ Kuşçi, *agm.*, 2021.

politikalarını esas almışlar ancak bu politikaların taşradaki yansımaları üzerinde durmamışlardır.

Bu anlamda memleketim olan Sinop'ta, eğitimde yenileşme hareketlerine ışık tutmak maksadıyla Sinop eğitim literatürü taranmıştır. Literatür taramasında iki tane çalışma ile karşılaşmıştır. Orhan Okur'un²⁰ Kastamonu Salnamelerinin transkripsiyon ve değerlendirmesini yaptığı çalışmada M. 1869- M.1882 yıllarında Sinop'taki ekonomik, sosyal, idari, askeri durumların yanı sıra eğitim durumuna da değinilmiş ancak kapsamlı bir değerlendirme yapılmamıştır. Bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutulmayan bilgiler, arşivlerin tozlu sayfalarında yok olup gitmektedir. Oysa arşiv belgeleri bir medeniyetin köklerini ifade eder. Bu köklerin gelecek nesillere aktarılması, bilinirliğinin arttırılması açısından, çalışmamız önem taşımaktadır.

Literatür taramasında karşılaşılan diğer çalışma ise Hasibe Erdoğan'ın²¹ çalışmasıdır. Ancak bu çalışma içerisinde Cumhuriyet Dönemine değinilmemiş ve Batı etkisi üzerinde durulmamıştır. Değişen koşullara ayak uydurmak maksadıyla atılan adımları incelemek, yeniliğe uyum sağlamanın gerekliliğini de ortaya koyacaktır. Erdoğan'ın yaptığı çalışma İslam tarihi ve sanatları ile sınırlıdır. Bu sebeple yapılacak çalışma Sinop'taki eğitimin tarihçesine ışık tutması, yeni çalışmalara ilham olması ve eğitimde yapılacak çalışmalar için geçmişten ders çıkarılmasını sağlaması açısından önemlidir.

1.4. Sınırlılıklar

Çalışmamızda, dönemin kayıtlarının düzenli olarak tutulmaması ya da çeşitli sebeplerle tahrip olması nedeniyle arşiv belgelerine tam olarak ulaşılamamıştır. Sinop İdadisinde 1903 yılında çıkan yangında mektebin ahşap kısımları tamamen yanmış ve böylece tüm kayıt defterleri yok olmuştur²². Bu durum araştırmamız için sınırlılık oluşturmuştur.

1.5. Tanımlar

Meşrutiyet Dönemi: 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile başlayarak Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden dönemdir.

Maarif: Eğitim.

²⁰ Orhan Okur, “Kastamonu Salnamelerinde Sinop Değerlendirmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2006.

²¹ Erdoğan, *agt.*,2019.

²² Yücel, *age.*, s.685.

Maarif meclisi: Osmanlı Devleti'nde eğitim işlerini düzenlemek ve gerekli kararları almak amacıyla kurulan kurumdur.

Salname: Eğitim, İdare, askeriye, devlet çalışanları, iktisat, devlet kurumları gibi konularda devlet tarafından yerelde tutulan yıllıklardır (Çoban, 2006).

İdadi: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde rüştiye (ortaokul) ile sultani/darülfünun (lise/üniversite) arasında yer alan ortaöğretim kurumudur. Günümüzdeki karşılığı genel olarak lisedir.

Sıbyan mektebi: Osmanlı Devleti'nde ilköğretim kademesidir.

Rüşdiye: Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde açılan ortaokul düzeyindeki eğitim kurumudur. Osmanlı eğitim sisteminde klasik "Sıbyan Mektebi" (ilkokul) ile "İdadi" (lise) arasında bir köprü vazifesi görmüştür.

İnas: Kız mektepleri için kullanılan terimdir.

Zükur: Erkek mektepleri için kullanılan terimdir.

Yatı mektebi: Yatılı eğitim veren okullardır.

Bevvab: Bir kurumun, sarayın veya medresenin kapısında durarak giren çıkanı kontrol eden görevli. Kapıcı.

Şakirdan: Öğrenciler, talebeler. Şakird kelimesinin çoğuludur.

Muallim-i evvel: Bir okulun idaresinden, disiplininden ve öğretiminden sorumlu olan en kıdemli ve yetkili öğretmen.

Muallim-i sani: Okulda Başöğretmenden (Muallim-i Evvel) sonra gelen en yetkili öğretmen.

İbka: Sınıfta kalma, sınıf tekrarı yapma.

BÖLÜM 2

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Meşrutiyet'e Gidiş Sürecinde Eğitimdeki Değişimler

Türk eğitim tarihi içerisinde Osmanlı Devleti eğitimine bakıldığında birçok farklı dönemden (Klasik, Tanzimat, Meşrutiyet vb.) oluştuğu görülmektedir. Ekonomi, hukuk, askeri alanlarında olduğu gibi eğitim alanı da dönemlere göre çeşitli düzenleme ve yeniliklerin yapıldığı bir alan olmuştur²³. Meşrutiyet Döneminde eğitim alanında yapılan yeniliklerin anlaşılabilmesi için Meşrutiyet öncesi eğitimin durumunun incelenmesi gerekmektedir.

2.1.1. Tanzimat Öncesi Eğitim

Devletler için yenileşme hareketleri toplumsal ihtiyaçlardan doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda Batı'daki yenilik hareketleri 16. ve 17. yüzyılda kendini gösterirken Osmanlı Devleti'nde bu değişimin başlangıcı 18. yüzyıla kadar gitmektedir.²⁴ Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi, devletin kuruluş süreciyle birlikte şekillenmeye başlamıştır. Orhan Bey döneminde kurulan medreseler verdiği eğitime göre ilk, orta ve yüksek olarak bölümlere ayrılmıştı. Bu dönemde verilen eğitimin içeriği din, felsefe, matematik ve edebiyattan oluşuyordu.²⁵ Sıbyan Mektepleri olarak bilinen eğitimin ilk basamağında eğitim veren müderrisler derecelerine göre dönemin matematik ve mantık bilgisine aşinaydı.²⁶

Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda, özellikle de Balkanlarda medreseler açmıştır. Açılan medreseler Türk kültürünün yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Anadolu'da ise daha önceden vakıf olarak hizmet veren medreseler aynı şekilde eğitime devam etmişlerdir.²⁷

Osmanlı Devleti'nde vakıflarda meydana gelen bozulmalar, bir vakıf müessesesi olan medreselere de yansdı. Medreselerde okutulan dersler vakfın kurucusunun kabiliyetine bakılmaksızın vakıf heyetlerince yapılmaya başladı. Vakıf heyetleri ise okutulacak dersleri, hısım-akraba esasına göre vermeye başladı. Böylece ilim yuvası olan medreseler zaman içinde bir menfaat yuvasına dönüştüler.²⁸ Medreselerin ders programı açısından gerilemesinde bazı devlet adamlarının etkisi oldu. Medreselerde pozitif bilimlerin okutulmamasına göz yumarken

²³ Kübra Cevherli, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya, 1922.

²⁴ İsmail Doğan, "Batılılaşma ve Modernleşme Sürecinde Türk Eğitimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S.52, 2019.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2008, s.523.

²⁶ Koçer, *age.*, s.7.

²⁷ Uzunçarşılı, *age.*, s.523.

²⁸ Kodaman, *age.*, s.10.

bazı akli ilimlerin çeşitli müderrisler tarafından okutulması hâlinde, bu müderrislerin ders vermesinin önüne geçtiler.²⁹

Eğitimdeki bozulma kendini öncelikle askeri alanda hissettirdi. Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı yenilgiler, askeri eğitimde yenilik fikrini gündeme getirdi.³⁰ Oluşan ihtiyaç doğrultusunda, 16. ve 17. yüzyılda Batı'nın esas alındığı ıslahat hareketleri 18. yüzyıla kadar uzandı.³¹ Osmanlı hükümdarlarından I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim, II. Mahmut dönemleri askeri eğitim alanında birçok yeniliğin yapıldığı dönemler oldu.³²

Tanzimat öncesinde Osmanlı eğitim sistemi Batı esaslı ve din esaslı olarak iki çeşit eğitimden oluşuyordu. Din esasına göre eğitim veren kurumlar medreseler ve sıbyan mektepleri idi. Batı esasına göre eğitim veren kurumlar ise askeri teknik ve genel eğitim kurumları olmak üzere iki çeşitti. “Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun (1773)”, “Mühendishane-i Berr-i Hümayun (1793)”, “Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure (1826)”, “Mekteb-i Ulum-u Harbiye (1834)” ve “Mızıka-i Hümayun (1824)” askeri eğitim veren kurumlardı. Genel eğitim kurumları ise “Rüştiyeler (1828)”, “Mekteb-i Ulum-u Edebiyye (1839)”, “Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838)” idi.³³

Osmanlı Devleti'nde modern eğitim kurumlarının kurulması ve gelişmesi için atılan adımlar Lale Devrine dayanmaktadır. Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Avrupa'ya gönderilen 28 Mehmet Çelebi ve oğlu Sait Efendi Osmanlı Devleti'nde matbaanın kurulmasına ve dini eserlerin basılmasına hizmet etmiştir. Tanzimat öncesinde medreselerde ihtiyaç olunan matematik dersinin verilmesi için Gelenbevi İsmail Efendi önde gelen isimlerden olmuştur. Dil alanında kabiliyetli görülen Hoca İshak Efendi ise İngilizlerle yapılan görüşmelerde tercümanlık görevini üstlenmiştir. Böylece medresede Arapça dersi okutmaya hak kazanmıştır.³⁴

Tanzimat öncesinde eğitim alanında yaşanan gelişmeler modern bir eğitim sistemi kurmak için yeterli olmamıştır. Açılan okullar toplumun tamamına hitap etmemiş ve yalnızca

²⁹ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*, Ocak Yay., Ankara, 2021, s.174.

³⁰ Koçer, *age*, s.6.

³¹ Doğan, *agm.*, s.714.

³² Süleyman Karataş, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Afyon, 2003, s.233.

³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, C.6*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000, s.174.

³⁴ Koçer, *age*, s.22.

askeri sınıfı içine almıştır. Bunu yanında açılan kurumlar modern eğitim kurumlarına öncülük etmeleri açısından eğitim tarihi içinde önemli yer tutmaktadır.³⁵

2.1.2. Tanzimat Dönemi Eğitim

Tanzimat Fermanı ilan edilmeden hemen önce Osmanlı eğitimi birbirinden farklı yöntem, felsefe, inanç ve siyaset izlemektedir. Bu şekilde Osmanlı eğitim kurumları arasında herhangi bir bütünlük bulunmamaktaydı. Mevcut durum içinde Tanzimatçılar birleştirici, liberal, laik bir eğitim sistemini getirmeyi amaçlamışlardı.³⁶ Bu anlamda “1839 Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu” eğitim alanında da modern bir eğitim kurumu olan “mektep”lerin tesis edilmesini sağlamıştır. Böylece “medrese eğitimi” yerine “mektep eğitimi” dönemi başlamıştır.³⁷ Kodaman’a göre bu ikilik Osmanlı aydınları arasında bir mücadeleye sebep olmuş ve zamanla siyasete de konu edilerek devleti zaafa uğratmıştır.³⁸ 1838 yılı başlarında eğitim ıslahatlarını gerçekleştirmek için kurulan “Meclis-i Umur-u Nafia” ile devlet eğitime laik bir özellik kazandırmak istemiş ve medreseler eğitim planlanmasında geri plana atılmış olmuştur.³⁹

Tanzimat Fermanı’nın ilanında etkili olan Sultan Abdülmecid, siyasi işlerin dışında eğitim işlerini düzenlemek için çaba sarf etmiştir. Eğitim işlerini düzenlemek maksadıyla Maarif Meclisi (Meclis-i Maarif-i Muvakkat 1845) kurulmuştur.⁴⁰ Eğitim alanında yaptığı yeniliklerle modern bir eğitim sistemi getirmek isteyen Meclis-i Muvakkat, 1846 yılında sunduğu raporla “Dârü’l- Fünun ” adı ile yeni bir yükseköğretim kurumunun açılmasını teklif etmiştir.⁴¹ 1851 yılında kurulan “Encümen-i Daniş” üniversite ders kitaplarının hazırlanması için hizmet vermeye başlamıştır.⁴² Bunun yanı sıra Maarif Meclisi eğitim faaliyetlerini daha iyi yürütebilmek amacıyla teknik eleman yetiştirilmesine karar vermiştir. Böylece Tanzimat Döneminde Ziraat Mektebi, Sanayi Mektebi, Orman Mektebi gibi çeşitli alanlarda okullar açılmıştır. Açılan okulların sayısı zamanla artmıştır.⁴³ Teknik eğitimi sağlamak için modern eğitim kurumlarında görev yapacak öğretmen yetiştirilmek istenmiş ve Dârü’l- muallimin ve Dârü’l- muallimât açılmıştır. Bu okulların yanında “Mekteb-i Mülkiye 1859”, “Mekteb-i

³⁵ Kodaman, *age.*, s.13.

³⁶ Kodaman, *age.*, s.59.

³⁷ Yücel, *age.*, s.3.

³⁸ Kodaman, *age.*, s.13.

³⁹ Teyfur Erdoğan, "Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Teşkilâtı-I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1, 1996, Ankara, s.190.

⁴⁰ Alev Duran, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eğitim (1876-1923)*, İstanbul: Hiperlink Yay., 2018, s. 15.

⁴¹ Kenan Olgun, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.18, 2008, s. 185.

⁴² Koçer, *age.*, s.61.

⁴³ Akyüz, *age.*, s.172.

Telgraf 1860", "Kız Rüştîyeleri 1858" ve "Darülmaarif 1849" diğer açılan eğitim kurumları olmuştur.⁴⁴

1857 yılında eğitim işlerinde bir sistem oluşturmak ve eğitim işlerini düzenlemek için "Maarif-i Umumiye Nezareti" kurulmuştur (Duran, 2008). "Maarif-i Umumiye Nezareti" nin kurulması, Devletin medreselere karşı ılımlı tutumunu kaybetmesi anlamına geliyordu. Böylece eğitim işlerini batılı usullere göre düzenlenmesi resmen benimsenmişti. Aynı zamanda "mektep" ve "medrese" arasındaki uçurum da bu şekilde daha da derinleşmişti.⁴⁵

"Maarif-i Umumiye Nezareti"nin kuruluşundan sonra eğitimdeki yenilik hareketleri üzerinde daha fazla durulmuştur. Bu amaçla yükseköğretim kurumlarına öğretmen yetiştirilmek istenmiş ve iki öğrenci Paris'e gönderilmiştir. Bunlardan biri Hoca Tahsin Efendi, diğeri ise Selim Sabit Efendi'dir.⁴⁶

Bu dönemde eğitimde Batılı usuller temel alınmış olsa da "Maarif-i Umumiye Nezareti" nin en önemli görevlerinden birisi de eğitimde "milli" unsuru sağlamak olmuştur. "Milliyetçilik akımının etkisini hissettirdiği bu dönemde "milli eğitimi" sağlamak amacıyla eğitim dili Türkçe olarak belirlenmiştir.⁴⁷

2.1.3. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Eğitimdeki Değişimler

Eğitimde Batı'ya yönelişin başlangıcı kabul edilen 1773 tarihinden itibaren yapılan yeniliklerde, eğitimde bir kademe sistemi olmamıştır. Her okul aldığı öğrenciyi alfabeden başlatarak 15-20 yıl eğitimin ardından ilk veya orta olarak mezun etmiştir. Geçici Meclis-i Maarif bu sorunu çözmek için oluşturduğu düzenlemeyle ilk, orta ve yüksek eğitim kurumlarını oluşturdu. Sıbyan okulları iyileştirilmeden rüştiye okulları açıldı. Eğitim ortamının bu karmaşasını düzene koymak için, Maarif Nazırı olan Saffet Paşa öncülüğünde "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1869" oluşturuldu.⁴⁸

Nizamnameye göre eğitim işlerinin idari yapısında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre Maarif Teşkilatı:

"1) Maarif-i Umumiye Nezareti

⁴⁴ Karal, *age.*, s.175.

⁴⁵ Kodaman, *age.*, s.16.

⁴⁶ Koçer, *age.*, s.97.

⁴⁷ Kodaman, *age.*, s.17.

⁴⁸ Koçer, *age.*, s.82.

2)Meclis-i Kebir-i Maarif:

- a. Daire-i İdare
- b. Daire-i İlmiye

3) Tahrirat Kalemi

4) Muhasebe Kalemi” Olarak belirlenmiştir.⁴⁹

“Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimin içeriğinde yapılan değişiklikler ise şu şekilde olmuştur:

- a) Öğretimde mecburiyet,
- b) Genel okulların kademelere ve derecelere ayrılması,
- c) Öğretim ve eğitim usullerinin düzenlenmesi,
- d) Öğretmenlerin bilgilerini arttıracak ve maddi rahatlıklarını sağlayacak tedbirlerin araştırılması,
- e) Eğitim merkez idaresinin genişletilmesi ve düzenlenmesi, taşra teşkilatının kurulması,
- f) Öğrencinin gelişmesini teşvik edecek kaide ve usullerin konması,
- g) Genel eğitim ödeneği olmak üzere halktan belirli bir para alınmasına karar verilmiştir.”⁵⁰

Nizamnamenin son maddesi olan ödenek sağlama konusu eğitimin devamlılığı için büyük önem taşımaktadır. Çünkü ekonomik zorluklar yaşayan medreseler zaman içinde hem sayıca hem de nitelik olarak zayıflamıştır.⁵¹ Nizamnameye göre okullar kademelendirilirken Fransız sistemi esas alınmıştır.

“Oluşturulan kademeler şu şekildedir:

A) Mekâtib-i Umûmiye:

1) Mekâtib-i Sıbyaniye (4 Yıllık)

- a) Müslüman okulları
- b) Gayr-i Müslim okulları
- c) Kız Sıbyan okulları.

⁴⁹ Kodaman, *age.*, s.22.

⁵⁰ Koçer, *age.*, s.86.

⁵¹Şerif Demir, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 13, 2015, s.443.

2) Mekâtib-i Rüştîye (4 yıllık)

a) Müslümanlar için Rüştîye

b) Hristiyanlar için Rüştîye

c) Kız Rüştîyeleri.

3) Mekâtib-i İdadiye (3 yıllık)

4) Mekâtib-i Sultaniye

a) Kısım-i âdi (3 yıl)

b) Kısım-i âli (3 yıl)

I. Edebiyat şubesi

II. Fen şubesi.

5) Mekâtib-i Âliye:

a) Darülmuallimîn

I. Rüştîye kısmı (3 yıl)

II. İdadiye kısmı (2 yıl)

III. Sultaniye kısmı (3 yıl)

(Rüştîye kısmı müslim ve gayr-ı müslim sınıflara ayrılır)

b) Darülmuallimât

I) Sıbyan kısmı (2 yıl)

II) Rüştîye kısmı (3 yıl)

(Müslim ve Gayr-ı Müslimler için ayrı sınıflar olacak)

c) Dârü'l- Fünun

I) Edebiyat ve felsefe şubesi

II) Hukuk şubesi

III) Fen şubesi

B) Mekâtib-i Husûsiye:

1) Müslüman tebaanın açtığı okullar,

2) Gayr-i Müslim tebaanın açtığı okullar,

3) Yabancıların açtıkları okullar.”⁵²

Oluşturulan eğitim kademelerine göre Sıbyan mektepleri iptidai mekteplerine dönüştürülmüş ve bir ilkokul kademesi olmuştur.⁵³ Rüştîyeler ise ortaokul kurumu olarak düşünülürken Nizamname ile yüksek ilkokul kurumu olarak düzenlenmiştir.⁵⁴

1889 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte ilkokul çağına gelmiş her çocuk mektebe gönderilmek istenmiş ve ilkokullar Devletin geneline yayılmak istenmiştir. Mekteplerle ilgili alınan kararlara rağmen medreselerle ilgili herhangi bir karar bulunmamıştır. Bu durum eğitimde laikleşme olarak kabul edilmiştir.⁵⁵

2.2. Meşrutiyet Dönemi Eğitim

II. Abdülhamit devri siyaset, kültür, ideoloji, eğitim alanlarında hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde devleti modern hale getirmenin ve devletteki çözümleri durdurmanın koşulu olarak iki kavram; din (İslam) ve eğitim ön plana çıkmıştır.⁵⁶ Pehlevan’a göre modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan eğitim anlayışı beraberinde yeni sorunlar getirmiştir.⁵⁷ Bölgelere göre farklılık gösteren toplumların kültürel yapısına karşılık, tek tip bir eğitim sistemi ile bütünsellik sağlamaya çalışılmıştır. Bu durumda III. Ahmet dönemiyle başlayan Batılılaşma hareketleri, toplumun kültürel anlamda değişimine sebep olmuştur. Değişim ya da modernleşme yalnızca teknik, eğitim, bilim alanlarında değil, halkın yaşayışına tesir eden bir hal almıştır. Meşrutiyet Dönemi bütün olarak incelendiğinde bu değişimin adımlarının ve etkilerinin görülmesi oldukça kolay olacaktır. Genel anlamda Meşrutiyet Dönemi Batılılaşmanın ve bu anlamda yapılan yeniliklerin hız kazandığı bir dönem olmuştur.

“Meşrutiyet Devri” yeniliklerin hız kazandığı bir dönem olmasının yanında aynı zamanda yapılan yeniliklerin Cumhuriyet’in ilanına zemin hazırlaması bakımından da önem taşımaktadır.⁵⁸

⁵² Kodaman, *age.*, s.24-25.

⁵³ Akyüz, *age.*, s. 183.

⁵⁴ Gülsüm Pehlivan Ağırakça, “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1839-1923)*” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.108.

⁵⁵ Mine Çağır, İbrahim Türk, *agm.*, s.65.

⁵⁶ Mustafa Gündüz, “II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar”, *Doğu Batı* 11, S. 45, 2008, s. 243.

⁵⁷ Hatice Pehlevan Berber, “Modernleşme ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2023, s.132.

⁵⁸ Demir, *agm.*, s.444.

2.2.1. I. Meşrutiyet Devri Eğitim

Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra hükümdar olan II. Abdülhamit, 23 Aralık 1876 tarihinde ilk Osmanlı Anayasası olan “Kanun-u Esasisi” yi ilân etti. Bu şekilde Osmanlı Devleti, “Meşruti Monarşi” ile yönetilmeye başladı. Osmanlı Devleti böylece anayasal esaslara göre yönetilecekti. “Kanun-ı Esasi” herkesin eğitim öğretim faaliyetlerini özgürce ve parasız yapabilmesine imkân tanıyordu. Aynı zamanda, Devlet içinde çeşitli inanışlara ve eğitim - öğretim etkinliklerine dokunulmayacak ve Osmanlı Toplumunun tamamı için ilköğretim zorunlu olacak, ayrıntıları yeni bir düzenleme ile belirlenecektir, şeklinde üç eğitim unsuru belirtilmiştir.⁵⁹

İlan edilen “Kanun-ı Esasi” ile birlikte eğitim konusu artık bir yasa haline gelmiştir. Böylece beklenen değişimin ancak eğitim koşuluyla sağlanabileceği gerçeği kabul edilmiş olmuştur.⁶⁰ Kanun-ı Esasi'nin 15 ve 16. maddeleri özel eğitimle ilgiliyken, 114. maddesi ise ilköğretimin zorunluluğu ile ilgili olmuştur.⁶¹ Bu durumda II. Abdülhamit'in “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ile yapılan düzenlemeleri devam ettirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Rüştîye ve İptidai mekteplerinin sayısının arttırılmaya çalışılması da bu doğrultuda değerlendirilmiştir.⁶²

“Kanun-ı Esasi” nin 15. maddesinde herkesin öğretimi özgürce yapabileceği, genel ve özel eğitime izin verildiği ifade edilmiştir. 16. maddeyle toplumların din ve inanışlarına göre öğretim yapmalarına izin verilmiştir. Ülkedeki tüm okullar devletin denetimine alınarak kontrol sağlanmak istenmiştir.⁶³

“Kanun-ı Esasi” nin ilanı ile yeniden tartışmaya açılan konulardan biri de resmi dil konusu olmuştur. Daha önce “Tanzimat Dönemi”nde tartışılan resmi dil konusunun gündeme gelmesine sebep olan husus ise konuşulan dilin bölgelere göre çok fazla lehçe çeşitliliği göstermesinden kaynaklanmaktaydı. Mebuslar meclisi toplandığında lehçelerin birleştirilmesinin zorluğu dilin sadeleştirilmesi ve ıslahının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bunun için II. Abdülhamit Meclisin feshini izleyen günlerde konuya çözüm olması için

⁵⁹ Akyüz, *age.*, s.195; Süleyman Karataş, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5 ,2003, s. 238.

⁶⁰ Kodaman, *age.*, s.28.

⁶¹ Akyüz, *age.*, s.196.

⁶² Demir, *agm.*, s.442.

⁶³ Akyüz, *age.*, s.229.

Arapçanın resmi dil olarak kabul edilmesini teklif etti. Tepkiler üzerine Türkçe dili ıslah edilerek devamlılığını korudu.⁶⁴

Bu dönemde yapılan eğitim çalışmaları için taşra ve merkez arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla Nezarette bulunan müfettiş sayıları arttırılmıştır. Aynı zamanda müfettişlerin görev ve yetki alanları da ayrılmıştır.⁶⁵

Kanun-ı Esasi'nin ilanından sonra oluşturulan meclisin varlığı kısa sürmüş ve meclis feshedilerek Monarşiye geri dönmüştür. Bu dönemde eğitim anlayışı II. Abdülhamit'in kendi anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. II. Abdülhamit'in eğitim anlayışı ise devrin fikir hareketlerinden ve Devletin kurtuluşu için gerekli olan eğitim tarzını uygulamaktan uzaktı. Bu dönemde kurulan yeni okullar ise dönemin devlet adamlarının kendisine sunduğu önerilerin hayata geçirilmesinden ibaretti.⁶⁶

Bu dönemde eğitim kurumlarının durumları kademelerine göre ele alınacaktır.

İlköğretim

Osmanlı Devleti'nde ilköğretim "sıbyan mektebi" olarak kabul edilen kurumlarda veriliyordu. Sıbyan Mektepleri, Devletin güçlü olduğu dönemlerinde zamanın gereksinimlerine cevap verebiliyordu. Zaman içerisinde bu kurumlarda da yenilik ihtiyacı hissedilmiş ve kurumlar zamanın ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiştir. Bu okulların büyük kısmının vakıflarca kurulması ve öğretim içeriğinin vakıflarca belirlenmesi zamanla durağan hale gelmesine sebep olmuştur. "Sıbyan mektepleri" zaman içinde değişen şartlara uyum sağlayamamıştır.⁶⁷

Okula başlayacak çocukların heveslerini arttırmak amacıyla "Âmin Alayı" düzenlenirdi. Bu alayda bütün çocuklar yeni kıyafetler giyerler ve mahalle arasında bir şölen halinde dolaştırılırlardı.⁶⁸

"Tanzimat Dönemi" boyunca Sıbyan mekteplerinin yetersiz olan yönlerinde iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalar mevcut okulların yenilenmesi şeklinde değil, yeni

⁶⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.8, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2007, s.402-403.

⁶⁵ Kodaman, *age.*, s.30.

⁶⁶ Karal, *age.*, C8, s.384.

⁶⁷ Kodaman, *age.*, s.57.

⁶⁸ Mehmet Salih Erkek, *"II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey"* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir 2009, s. 12.

okulların açılması şeklinde olmuştur. Modern olarak açılan bu kurumlar ise iyileştirme çalışması olarak düşünülmüştür.⁶⁹

Tanzimat Döneminde yayınlanan “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ile her mahalle ve köyde ilköğretimin ilk basamağı olan Sıbyan Mektebi açılmasına karar verilmişti. Açılacak olan okullarda Müslim- Gayrimüslim ayrımı yapılarak 4’er yıllık kademelere ayrılacağı belirtilmişti. Bu kademelerde kızlar ve erkeklerin okula devam etmesi mecburi kılınmıştı.⁷⁰ Yücel, II. Abdülhamit’in padişah olduğu yıl Sıbyan Mektepleri ve İptidailerin toplam sayısını 18940 olarak belirtmiştir.⁷¹

Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre Sıbyan mekteplerinde görev yapan öğretmenler sınavla alınıyordu. Ancak buna rağmen öğrencilerin okuma yazmaya geçme süreleri uzuyordu. Bir de maddi imkansızlıkların söz konusu olması öğretmen görevlendirilmelerini geciktiriyordu. Bu sebeple mevcut öğretmenlerin sınavda başarılı öğretmen bulunana kadar görevlerine devam etmelerine dair karar resmî belgelerde bulunmaktadır.⁷²

“Kanun-ı Esasi” ile birlikte ilköğretimin geliştirilmesi, mali işlerinin yürütülmesi amacıyla “Tedrisat Meclisleri” adıyla yeni bir teşkilat kurulmuş ancak bu konuda başarılı olunamamıştır.⁷³ II. Abdülhamit döneminde Sıbyan mekteplerinin ıslah çalışmaları için birçok adım atılmış ve iptidai mektepleri olarak yeniden düzenlenmiştir.⁷⁴ Ancak bu tarihten sonra ilköğretim de sıbyan mektebi ve iptidai mektebi olarak iki başlı bir hal almıştır.

Sıbyan mekteplerinin bazılarının masraflarının halk tarafından karşılandığı bilinmektedir.⁷⁵ Ancak ilköğretimin zorunlu olması sebebiyle hazineden mali kaynak ayrımı yapılmıştır. Bu kaynağı arttırarak ilköğretimin ücretsiz hale gelmesi görüşülmüş ancak

⁶⁹ Yaman, “Osmanlı’da Mekteplerin Ortaya Çıkışı ve Gelişmeleri”,2010.

⁷⁰ Koçer, age., s.92-93.

⁷¹ Yücel, age., s.10.

⁷² Ercan Uyanık, Mehmet Melik Kaya ve Büşra Elçiçeği, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Tartışmaları ve 1913 Tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu’nun Uygulanması”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 17, S. 34, 2021, s.166.

⁷³ Koçer, age., s.127.

⁷⁴ Fırat Küskü, “II. Abdülhamit Döneminde Sinop Sancağı’nda İdari ve Sosyokültürel Hayat (1876-1909)” (Yayınlanamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019, s. 100.

⁷⁵ Akyüz, age., s.66.

uygulanamamıştır.⁷⁶ Bunun dışında mekteplere bir kâtip tayin edilerek, kâtibin maaşının halktan toplanacak paralarla karşılanması istenmiştir.⁷⁷

Sıbyan mekteplerinde okutulan dersler; Türkçe Lügat, Elifba, İlmihal, Amme Cüzü, öteki cüzler, Ahlak, Yazı, Kur'an-ı Kerim, Türkçe tecvit olarak belirlenmiştir.⁷⁸ Mekteplerde okutulan derslerin Türkçe verildiği bilinmektedir. Ancak bu mektepler ders kitapları ve öğretim materyalleri açısından donanımlı değildir. Ayrıca eğitim veren öğretmenlerin medreselerden gelmesi ya da imamlardan oluşması da eğitimin modern tarzda verilmesine engel durum oluşturmuştur.⁷⁹ Sıbyan Mekteplerinin bu durumu iptidai mektepleri için bir öğretim programı oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Böylece iptidai mektepleri Tarih, Coğrafya gibi dersler eklenmiş daha sonra II. Abdülhamit Devrinde bu iki ders çıkarılmıştır.⁸⁰

Mektebe üç gün özürsüz devam etmeyen çocukların belirlenmesi ve devamlılıklarının sağlanması zorunlu tutulmuştur. Bu öğrencilerin velilerinin de ilgili müfettişler tarafından belirlenerek gerekli cezalandırmaların yapılması emri verilmiştir. Aynı zamanda mekteplerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere boş tarla, dükkân gibi gelir getirecek mülklerin kiralanması, mekteplere ait olup da başka amaçlarla kullanılan binaların yeniden okul olarak kullanılmasının sağlanması da bu dönemde eğitimin iyileştirilmesi için alınan önlemler arasında yer almıştır.⁸¹

Ortaöğretim

Eğitim tarihi üzerine yazılan eserlerde ortaöğretim kademelerinin oluşturulması farklılıklar göstermektedir. Bazı eserler Rüştîyeleri İlköğretim kademesi içinde incelerken bazıları ise ortaöğretim kademesine dahil etmiştir.⁸² Çalışmamızda rüştîyeleri ortaöğretim kademesi içerisinde inceleyeceğiz. II. Abdülhamit devrini de içine alan Meşrutiyet Döneminde ortaöğretim rüştîyeler, idadiler ve sultaniler olarak üç kademedен oluşmuştur.⁸³

⁷⁶ Koçer, *age.*, s. 92-103.

⁷⁷ İbrahim Türk, "Osmanlı Memleketlerinde İlkokullar ve Umumi Mektepler Açılarak Bu Mekteplerin Çoğaltılmaları ve Islah Edilmelerine Dair II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Layiha", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.4, 2015, s. 720.

⁷⁸ Yaman, "Osmanlı'da Mekteplerin Ortaya Çıkışı ve Gelişmeleri", s.180.

⁷⁹ Kodaman, *age.*, s.57-58.

⁸⁰ Koçer, *age.*, s.128-129.

⁸¹ Türk, "Osmanlı Memleketlerinde İlkokullar ve Umumi Mektepler Açılarak Bu Mekteplerin Çoğaltılmaları ve Islah Edilmelerine Dair II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Layiha", s.721.

⁸² Kodaman, *age.*, s.91.

⁸³ Koçer, *age.*, s.129.

Rüştiyeler

II. Mahmut döneminde sıbyan mekteplerinde oluşan ıslahat ihtiyacı doğrultusunda sınıf-ı sani adında bir okul oluşturulmuştur. Daha sonra bu kademe “rüştiye” olarak isimlendirilmiştir.⁸⁴ Kurulan bu mekteplerin okutulan derslerinin ve hocalarının belirli özellikler taşımasına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda öğrencilerin bilgi seviyelerine göre sınıf kademelerine geçişlerine imkân tanınmıştır. Alınan kararları kontrol etmek maksadıyla “Mekatip-i Rüştiye Nezareti” kurularak Şeyhülislamıya bağlanmıştır.⁸⁵

1876 yılına gelindiğinde toplam Rüştiye sayısı 253 olarak bilinmektedir.⁸⁶ Okutulan dersler:” Mebâdi-i Ulûm-ı Dinîye (Din dersi), Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Lisân-ı Osmanî Kavâ’idi (Osmanlıca Dil Bilgisi), Hesab ve Defter Tutmak Usûlü, Mebâdi-i Kavâ’id-i Arabiye ve Farişiye (Arapça ve Farsça’nın Başlangıcı), Nakışa Medar Olacak Derece (de) Resim, İmlâ ve İnşâ (İmlâ ve Yazı), Âmeliyat-ı Hıyâtiye (Dikiş İşleri), Müntehebât-ı Edebiye, Tedbîr-i Menzil (Ev İdaresi), Mûsiki (Mecburi değildir)”⁸⁷

Rüştiyeler ilk açıldığında 4 yıllık eğitim vermişler daha sonra Darülmaarif’in açılmasıyla eğitim süreleri 6 yıla çıkarılmıştır. 1867’ye kadar yalnızca Müslüman öğrencilere hizmet vermiştir. Daha sonra Maarif Nizamnamesinin yayınlanmasıyla gayrimüslimler de Rüştiyelere kabul edilmiştir. Nizamnamenin yayınlanmasından sonra da sayıları hızla artmıştır.⁸⁸

II. Abdülhamit devrinde açılan rüştiyelerin bina yapısı bakımından elverişli şartlara sahip olmadığı görülmektedir. Sayılarını çoğaltmak maksadıyla boş evler, konaklar ve benzeri mekanlar Rüştiye olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte savaşlarda kaybedilen yerlerden dolayı Rumeli ve Kafkas Türklerinin yaptığı göçlerle Rüştiye binalarına yerleştirilmeleri sonucu sayıları oldukça azalmıştır.⁸⁹

Bu dönemde rüştiye ve idadilerin kurulmasına son derece önem verilmiş, günümüzdeki pek çok lisenin temeli atılmıştır.⁹⁰

⁸⁴ Kodaman, *age.*, s.91.

⁸⁵ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVII, 1997, s. 437.

⁸⁶ Yücel, *age.*, s.10.

⁸⁷ Çağır ve Türk, *agm.*, s.67.

⁸⁸ Kodaman, *age.*, s.92-93.

⁸⁹ Kodaman, *age.*, s.97.

⁹⁰ Koçer, *age.*, s.130.

İdadiler

Hazırlamak, geliştirmek anlamına gelen “ıadı” kelimesinden türemiş Arapça bir kelimedir. Bunun için kendinden bir üst okula öğrenci hazırlayan tüm okullara ıadı denilmiştir. Osmanlı Devleti, Rüştiyelerin açılmasına önem vermiş ve sayısını arttırmış olsa da Rüştiyeden mezun olan öğrencileri yüksek öğretime hazırlayacak bir okul bulunmuyordu. Bu sebeple 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ıadilerin açılmasına karar verilmiştir.⁹¹

II. Abdülhamit Devrinde ıadilerin bir kısmı 3 yıl rüştiye ve 2 yıl ıadı olmak üzere 5 yıl, bir kısmı ise 3 yıl rüştiye ve 4 yıl ıadı olmak üzere 7 yıldan oluşuyordu. 7 yıllık ıadiler yatılı ve il merkezlerinde bulunuyordu. Bu dönemde İstanbul’da 7 sınıflı ıadı sayısı 20, 5 sınıflı ıadı sayısı ise 35 idi. Bu dönemde Üsküdar ıadisindeki öğrenci sayısı 64 iken, 14 Dârü’l-muallimin ’de 277 öğrenci bulunuyordu.⁹² Nezaret, şubelerin ders programlarının uzmanlarca hazırlanacağını bildirmiştir. İdadiler dört şubeden en az ikisini açmak zorundaydı. Bu şartlar üç yıllık Rüştiyelerin ayrılarak, illerdeki ıadilerin hazırlık sınıfıyla birlikte üç yıla indirilmesi 1914’ten itibaren uygulanacaktı. Her il hangi şubelerin açılacağını Nezarete bildirecek, Nezaret da ona göre kadro ve ödenekleri belirleyecekti.⁹³

İdadilere seçilecek öğrencilerin Rüştiye öğrencileri arasından, bilgi ve yetenekçe üstün olan öğrencilerden sınav yoluyla seçileceği resmî belgelerde ifade edilmiştir.⁹⁴ Bununla birlikte okula girmek isteyenlerden, aşı kâğıdı, sağlık raporu, önceki diplomaları, nüfus cüzdanı ve 15 yaşını doldurmamış olma şartı istenmektedir. Okul ücreti 12 Osmanlı lirası olup, ücretsiz yatılı öğrencilerin toplam sayının 1/3’ini geçemeyeceği şartı konulmuştur. Okula devam eden terbiyeli öğrencilerin “aferin”, “tahsin”, “imtiyaz” adı ile üç belgeye hak kazandıkları bilinmektedir. Cezalar ise, “tembih”, “tekdir”, “tevkif”, “izinsizlik”, “nişane-i tevbih”, “tekdir-i aleni”, “ihraç-ı kati” ve “ihraç-ı muvakkat” idi.⁹⁵

İdadilerde uygulanan ders programı Nizamnamede belirlenen programdan çok daha üst seviyededir. Daha sonraları meydana gelen iç ve dış siyasi olayları sebebiyle okutulan derslerin kapsamı daraltılmıştır. 1904 yılından sonra ahlak dersleri yeniden programa konulabilmiştir.⁹⁶

⁹¹ Kodaman, *age.*, s.114.

⁹² Yücel, *age.*, s.11.

⁹³ Ergün, *age.*, s.308.

⁹⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, C. 1, s. 438.

⁹⁵ Kodaman, *age.*, s.127.

⁹⁶ Kodaman, *age.*, s.133.

Yücel, bu dönemde yetişen vatansever nesli, tüm engellemelere ve çıkarılan derslere rağmen öğretmenlerin gizli telkinlerine bağlamıştır. Şüphesiz ki bu nesil II. Meşrutiyet'in ilanında etkili olacaktır.⁹⁷

Sultaniler

Ergin, sultanilerin, Abdülaziz'in yurt dışı gezisinin bir tesiri olarak görmektedir. Sultani ifadesi ilk olarak Galatasaray'da kurulan lise için kullanılmıştır.⁹⁸ Tanzimat'la birlikte gayrimüslimlerin de eğitim alma imkanına kavuşturulması eğitimde yeni bir dönemi başlatmıştı. İlk başta karma olarak düşünülen okullarda zaman içinde Müslim-Gayrimüslim unsurun bir arada bulunması bazı sakıncalar doğurmuştu. Bu sakıncaları da ortadan kaldırmak maksadıyla karma eğitimin ancak lise seviyesinde uygulanabileceği düşünülmüştü.⁹⁹ Tanzimat Devri'nde özel ve devlete ait olmak üzere iki tane olarak kurulmuştur. Bunlar Galatasaray ve Darüşşafaka'dır.¹⁰⁰

Mektebi Sultanide eğitim Fransızca olarak verilecek fakat Türkçe ile de bazı dersler gösterilecekti. Okulun müdürü, hocaları ve müdür-ü sani Fransız olacaktı. Okutulan müfredat yine aynı şekilde Fransız müfredatından oluşacak ve Fransızların kurduğu laboratuvar ve kütüphanelerle eğitim zenginleştirilecekti.¹⁰¹

Bu okullar Müslümanlardan ziyade Gayrimüslimlerin işine yaramıştır. Türkler için kendi kültürüne yabancı bir aydın zümresi oluştururken, Rum, Ermeni, Bulgarlar için milliyetçilik duygularını güçlendirmiştir.¹⁰²

Yükseköğretim

Osmanlı Devleti'nde Batı anlayışlı eğitim sistemi oluşturulurken yüksek öğretim kurumlarının ıslahından başlanmıştır. Bu amaçla askeri eğitim kurumları olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun, Askeri Tıbbiye, Harbiye okulları açılmıştır. Bu okulların örgün eğitim sisteminin dışında bulunması bu kurumlardaki Batılılaşmaya verilen önemi de açıkça ortaya koymaktaydı. Bu amaçla açılması planlanan

⁹⁷ Yücel, *age.*, s.11-12.

⁹⁸ Ergin, *age.*, C.2, s.481.

⁹⁹ Kodaman, *age.*, s.134.

¹⁰⁰ Koçer, *age.*, s.131.

¹⁰¹ Ergin, *age.*, s.483.

¹⁰² Kodaman, *age.*, s.136.

Dârü'l- Fünun 1863 yılında açılmıştı. Ancak medreselerin dedikoduları sebebiyle bir yılın sonunda serbest dersler kaldırılmıştır.¹⁰³

Dârü'l- Fünun

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde Dârü'l- Fünun açılması için alınan kararlar mevcut olup bu kararlar ikinci defa Dârü'l- Fünun açılması için atılan adım oluyordu. Nizamnameye göre açılacak olan okulda, Mantık, İnsan Vücudu, Farsça, Fransızca, Arapça, Latince ve Yunanca dersleri, aynı zamanda Fransız ve Roma Hukuku, Matematik, Hendese, Tabii bilimler okutulacak olup bu derslerin Türkçe olarak verilmesine karar verilmiştir. Öğretmenlerinin ise Nizamnamenin belirttiği esaslara göre seçileceği belirtilmiştir. Nizamnamede okulun yatılı kısmının bulunmayacağı ifade edilmiştir. Dârü'l- Fünun un açılışında, Hoca Tahsin Efendi, Tahsin Paşa ve Cemaleddin Afgani üç önemli isim olmuştur.¹⁰⁴

Dârü'l- Fünun açılması için üçüncü teşebbüs Galatasaray Sultanisi bünyesinde açılan Dârü'l- Fünun -u Sultanidir. Ancak bu teşebbüs de 1879 yılında sonlanmıştır.¹⁰⁵ Osmanlı Devleti'nde Dârü'l- Fünun (üniversite) II. Abdülhamit'in tahta çıkışından 25 yıl sonra gerçekleşebildi.¹⁰⁶

Yüksek Askeri Okullar

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı aldığı yenilgiler yeni askeri okullar açılmasını gerekli kılmıştı. Fen bilen subayların yetişmesi askeri anlamda teknik okulların açılması ile mümkün olacaktı.¹⁰⁷ (Doğan, 1997). Bu amaçla I. Mahmut döneminde, Müslüman olarak Humbaracı Ahmet Paşa olarak anılan Comte de Bonneval Humbara Teşkilatını kurmak için görevlendirildi. Yine I. Abdülhamit döneminde Mekteb-i Bahriye inşa edildi.1773 yılında inşa edilen Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ile deniz subayı ve mühendisi yetiştirmek amaçlandı.¹⁰⁸

1773 yılında denizcilik için açılan Matematik okuluyla yeni bir gayret başladı. Baron de Tott olarak bilinen Fransız topçu subayı top dökümhanesinin kurulmasında etkili oldu. Verdiği

¹⁰³ Koçer, *age.*, s.75.

¹⁰⁴ Koçer, *age.*, s.106-107.

¹⁰⁵ Kenan Olgun, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.1, 2002, s. 186.

¹⁰⁶ Ergün, *age.*, s. 298.

¹⁰⁷ R. Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", s.434.

¹⁰⁸ Koçer, *age.*, s.23-25.

mühendislik ve matematik dersleri okulların temellendirilmesinde öncülük etti. Fransa'ya dönüşünden sonra yerine İngiliz Mustafa başöğretmen olarak tayin edildi.¹⁰⁹

Fransız ihtilali ile geri çağrılan subaylar III. Selim dönemi ile yeniden ıslahatlara devam edebildiler. Bu anlamda III. Selim dönemi açılan teknik okullar açısından önemli bir yer tuttu.¹¹⁰ Nizam-ı Cedid ile askeri teknik eğitim ilk olarak ele alındı. Bunun için D'Ohsson tarafından bir layiha hazırlanarak, Avrupa'dan uzman getirilmesi önerildi.¹¹¹

Askeri teknik okullar ile başlayan Batı eğitim usulü Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerini de kapsayarak devam etti ve neticede eğitim sisteminin bütününe hâkim oldu.

2.2.2. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim

II. Meşrutiyet Döneminde eğitim yeniden ele alınmış gerek okulların fiziki şartları gerekse derslerin içeriği bakımından farklı felsefi yaklaşımlarla yeniden düzenlenmek istenmiştir.¹¹²

II. Meşrutiyet Dönemi eğitim anlayışı çağdaş eğitime dair tüm düşüncelerin kabul edildiği bir dönem olmuştur. Bu anlamda uygulanan ya da savunulan akımlar herhangi bir süzgeçten geçirilmeden tümüyle kabul edilmiştir. Bu akımlar; yalnızca belirli kriterlere sahip kişilerin yetiştirilmesini savunan seçkinler eğitimi akımı, eğitimin merkezine çocuğu alan çocuktan hareket akımı, endüstrileşmenin gereği olarak iş okulu akımı, İngiliz ekolü olan ve girişken birey yetiştirmeyi hedefleyen Girişken birey akımı, Kitle Eğitimi Akımı, Kültür Eğitimi Akımı, Kadın Eğitimi Akımı ve Beden Eğitimi Akımı gibi akımlardır.¹¹³ Bu dönemde de eğitim, dönemin ideolojisini eğitim-öğretim yolu ile vermek istemiştir. Bunun için dönemin ders kitaplarında Türkçülük, Batıcılık, İslamcılık akımlarının yansımaları görmek mümkündür.¹¹⁴

¹⁰⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, 10. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2007, s.50.

¹¹⁰ Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2009, s.21.

¹¹¹ Yaman, *agt.*, s.50.

¹¹² Kurtuluş Öztürk ve Seyfi Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Süreli Yayınlarında Yeni Eğitim Arayışları ve Modern Birey Düşüncesi", *Tahkik İslami İlimler Araştırma Dergisi S/C.5/1*, 2022, s.218.

¹¹³ Ergün, *age.*, s. 55-58.

¹¹⁴ Aslı Akçalı Avcı ve Davut İrfan Çam, "II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet Dönemleri Eğitim Anlayışları Bağlamında Mizancı Murad ve Ahmed Refik'in (Altınay) Umumi Tarih Ders Kitapları", *Milli Eğitim*, S. 207, 2015, s. 120-121.

Bu dönem eğitim anlayışı, askeri mekteplerin yanında teknolojik açıdan günün koşullarına uygun eğitim vermek şeklinde olmuştur. Bunun için Prof. Dr. Nuri Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim (2001) adlı eserinde Kazım Karabekir'in eğitim anlayışını açıklarken dönemin eğitim ihtiyacına da şöyle açıklık getirir:

“...ilköğretimin amacı yalnızca, çocuğu ortaöğretime hazırlamak, okumayı yazmayı aritmetiği öğretmek, gerekli olan bazı yurttaşlık bilgilerini vermek gibi nazari bilgilerden ibaret değildir. O'na göre, -Amerikalı eğitimcilerin de uyguladığı gibi- çocuğa, bu yaştan itibaren, kabiliyeti nispetinde bazı sanatları öğretmek, onu pratiğe yöneltmek, az da olsa ekonomiden haberdar etmek, ilköğretimin amaçları arasında olmalıdır.”¹¹⁵

1908'e kadar eğitim alanında alınan ıslahat kararlarının uygulanmaya çalışıldığı görülür. Özellikle ilköğretim kademesinde sıbyan mektepleri arttırılmış ve Anadolu'daki sayıları 14000'e ulaşmıştır. Öğrenci sayısı ise 175000'e yükselmiştir. Rüştîye sayısı ise 21'den 14'e düşmüş ve 1908'de yeniden 20'ye yükselmiştir. Öğrenci sayılarında ise 5-6 kat artış tespit edilmiştir.¹¹⁶ Bu dönemde açılan okullar sayıca arttığı gibi nitelik açısından da yetişen öğrenciler II. Meşrutîyet'in ilanına katkıda bulunmuşlardır.¹¹⁷

II. Meşrutîyet Döneminde bazı okullara girişte uygulanan sınav kaldırılmıştır. Aynı zamanda öğretim kadrosundaki fazla kişilerin sistemden çalışılması için uğraşmıştır. Ancak yapılan yeniliklerde bir sistem uygulanamadığı için istenen verim sağlanamamıştır. Bu dönemi takiben hükümet attığı adımları güvenle atmaya başlamış, taassup azalmış, programsızlık sebebiyle takip edilen fikir akımlarının başarısı düşmüştür.¹¹⁸

II. Meşrutîyet Döneminde açılan okul türlerinden biri de sanayi mektepleridir. Erzurum ve çevresinde Kazım Karabekir'in çabalarıyla 12 yaşından büyük yetim çocuklar alınarak bu okullara yerleştirilmiştir. Sanayi mektebi olarak bilinen bu okullarda okuma-yazma, sanat eğitimi, beden ve ruh terbiyesine yönelik faaliyetler ve milli şuur kazandırmaya yönelik faaliyetler yapıldığı bilinmektedir. Bu okulların amacı Ermenilerce aileleri katledilmiş çocukları bahsi geçen eğitimlerden geçirerek sanatkâr olarak yetiştirmek olmuştur.¹¹⁹

¹¹⁵ Nuri Köstüklü, *Kazım Karabekir ve Eğitim*, Çizgi Kitabevi yay., Konya,2001, s.50-51.

¹¹⁶ Kodaman, *age.*, s.85.

¹¹⁷ Gündüz, *age.*, s.13.

¹¹⁸ Ergün, *age.*, s.182.

¹¹⁹ Köstüklü, *age.*, s.

Eğitim dilinin Türkçe olarak kabul edilmesi 1908 II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşmiştir. Daha önceleri ise eğitim dili Arapça olarak okutulmuştur.¹²⁰

Okutulan ders programı:

“Rüştiye kısmı dersleri: Tecvitle Kur'an ve Farsça, Coğrafya, Ulûm-u diniye, Fransızca, Tarih, Türkçe, Hesap, Hüsn-ü hat, Ahlâk, Hendese, Resim, Arapça

İdadi (4 ve 5. Sınıflar) kısmı dersleri: Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-u diniye, Farsça, Fransızca, Tarih, Kitâbet, Zirâat, Coğrafya, Türkçe, Ahlâk, Arapça, Hendese, Resim, Hesap, Hüsn-ü Hat

Leyli idadi (6 ve 7. Sınıflar) kısmı dersleri: Ulûm-u diniye, Ahlâk, Edebiyat, Kitâbet-i resmiye, Arapça, Mekanik, Fransızca, Usûl-ü defter, Kavânin, Cebir, Müsellesat, Hendese, Kozmografya, İlm-i servet, Fizik, Tarih, Mevâlid, Hıfzı's-sıhha, Coğrafya, Hüsn-ü hat, Kimya, Resim, Hikmet “olarak belirtilmiştir.”¹²¹

II. Meşrutiyet Devri eğitim anlayışı patlak veren Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sebebiyle sekteye uğramış ve birçok okul mezun verememiştir.

2.3. Cumhuriyet Dönemi Eğitim

“Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları tahsilin hududu ne olursa olsun, her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine ve an'anatı milliyesine düşman olan bütün anasırarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir.”¹²² Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözleri Millî Mücadele yılları devam ederken “Maarif Kongresi”ni topladığı sırada söylenmiş ve Cumhuriyet devri eğitiminin politikasını açıkça ortaya koymuştur.

“Bir millet ırfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar (sürekli, kalıcı) neticeler vermesi ancak ırfan ordusuyla kaimdir (sağlanabilir). (...) İrfan ordusunun kıymeti de siz değerli öğretmenlerin kıymetiyle ölçülecektir.” Mustafa Kemal Atatürk'ün 24 Mart 1923 Kütahya'da öğretmenlere seslenişinden bu sözler de eğitim konusunun önemini ifade etmesi açısından önemlidir.¹²³

¹²⁰ Ergin, *age.*, s.82.

¹²¹ Kodaman, *age.*, s.132-133.

¹²² Yücel, *age.*, s.18.

¹²³ Yahya Akyüz, "Atatürk ve Öğretmenler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, 1990, s. 11.

Cumhuriyet devri eğitimin temel özelliği milliyetçi esaslara dayanmasından gelir.¹²⁴ Milliyetçi eğitimin temelleri ise II. Meşrutiyet Döneminde atılmıştır. II. Adbülhamit Arapça eğitimi savunmuş ve Medreselerde yaygınlaşmasına izin vermiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreç milliyetçi düşüncelerin yaygınlaştığı bir dönem olmuştur.¹²⁵ Bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimin şekillenmesinde görev alacak kadronun ve anlayışın oluşmasına da zemin hazırlamıştır.¹²⁶

“Sakarya Meydan Savaşı”nın hazırlık döneminde (15-21 Temmuz 1923) toplanan “Maarif Kongresi”, Medrese eğitiminden uzaklaşılması ve bilimin ışığının “Türk Eğitim Sistemi”ne yansıtılması gerekliliğini belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu gereklilik Mustafa Kemal'in meclis konuşmalarına açık bir şekilde yansımıştır.¹²⁷

Cumhuriyet devrine gelindiğinde, eğitiminin tek sorunu çeşitlilik ve koordinasyonsuzluk olmamıştır. Aynı zamanda Osmanlıdan kalan okulların koşullarının ve sayılarının yetersiz oluşu da aşılması gereken engeller arasında yer almıştır.¹²⁸ Bu noktada Afet İnan hatıraları arasında, Mustafa Kemal'e yöneltilen “Memleketi kurtardınız, şimdi ne yapmak istersiniz?” sorusuna: “Millî eğitim bakanı olarak millî irfanı yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir.” Cevabını bizimle paylaşmıştır.¹²⁹ Bu hatırat bize “Millî Eğitim” konusunun öncelikli olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilanını takiben 1924 yılında “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”nun çıkarılması konunun önceliği hakkında fikir oluşturmaktadır. Bu kanun kapsamında medrese eğitimi kaldırılmış, eğitim dili Türkçe olmuştur. 1928 yılında yeni Türk Harflerinin kabulünden sonra 1929-1930 ders yılı başında liselerden Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır. Bunlar yerine ikinci bir yabancı dil dersi konulmuş ancak ikinci bir yabancı dilin öğretim zorluğu sebebiyle 1932-1933 ders yılı başından itibaren bu ders programlardan çıkarılmıştır.¹³⁰

Cumhuriyet Dönemi eğitimi, Millî Mücadele yıllarında Maarif kongresiyle ele alınmaya başlamış, Milli Mücadelenin kazanılmasıyla gelişme imkanı bulmuştur. Bu dönem eğitim ile,

¹²⁴ Oya Güler, “*Cumhuriyet Dönemi Eğitim Felsefesi Tartışmaları (1923-1950)*” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 5.

¹²⁵ Kodaman, *age.*, s.113.

¹²⁶ Güler, *agt.*, s.112.

¹²⁷ Yücel, *age.*, s.18.

¹²⁸ Demirbaş ve Özalp, *agm.*, s.2617-2618.

¹²⁹ Güler, *agt.*, s.,77.

¹³⁰ Yücel, *age.*, s.195.

yeni bir ulus inşa etmek amaçlanmış, bu doğrultuda Cumhuriyet ilkelerinin benimsenmesinin yalnızca eğitim ile gerçekleşeceği düşünülmüştü.¹³¹

¹³¹ Demirbaş ve Özalp, *agm.*, s.2620.

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Her konunun bir temeli olmasından hareketle eğitimin temellerine ışık tutma isteğiyle Türk eğitim literatürü taranmıştır. Eğitimdeki yenilik hareketleri, Osmanlı Devleti’nde medrese ve modern eğitim olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar iki ayrı eğitim anlayışını doğurmuştur.¹³² Modern eğitim anlayışının taşraya yansımaları anlamak amacıyla Sinop Sancağı’nda bulunan eğitim kurumlarının incelenmesine karar verilmiştir. Sinop’ta açılan eğitim kurumları, birinci elden kaynaklardan incelenmiştir. Elde edilen bilgileri yansıtmak amacıyla çalışmamızın Tarihi Araştırmalar modeliyle hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu noktada araştırmamızda nitel yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasında, dönemin birinci elden kaynakları olan, salnameler, gazeteler, arşiv belgeleri ve kayıt defterlerinden edinilen bilgilerin değerlendirilme isteği etkili olmuştur. Bu sebeple elde edilen veriler, dönemi genel olarak ele alan eserlerle harmanlanarak yerel anlamda yeniden değerlendirilmiştir.

Araştırmamızda Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde eğitimin aldığı değişim ve dönüşüm hareketleri içinde Sinop örneği üstünde durulmuştur. Osmanlı Devleti merkezi teşkilatla yönetilen bir devlet olduğundan “eğitim” alanında alınan kararlar da taşra teşkilatına yansıtılabildiği ölçüde başarılı sayılmıştır.¹³³ Bu sebeple taşrada bulunan “Sinop Sancağı” eğitimiyle ilgili alınan kararların uygulanması açısından bizlere bir fikir oluşturacaktır. Bu noktada ele alınan kaynaklarda Sinop’ta açılan eğitim kurumları nicelik ve nitelik olarak ele alınacaktır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini, tarihsel süreç içerisinde Sinop vilayeti mülki sınırları dahilinde bulunan İslami eğitim kurumları teşkil etmektedir. Araştırmanın örnekleme ise; Kastamonu Vilayet Salmeleri, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki belgeler ve dönemin yerel Sinop basınında (Sinop Gazetesi vb.) hakkında veri tespit edilebilen, nicel ve nitel özellikleri belgelenebilen Müslüman okulları ile sınırlandırılmıştır. Veri doygunluğu ve

¹³² Çağır ve Türk, *agm.*, s.63.

¹³³ Çağır ve Türk, *agm.*, s.65.

kaynak çeşitliliği esas alınarak yapılan bu seçim, Sinop'un eğitim panoramasını temsil kabiliyetine sahip kurumlar üzerinden kurgulanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araç ve/veya Teknikleri

Çalışmamız için Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi eğitim literatürü taranmıştır. Araştırmada Meşrutiyet'ten Atatürk dönemi Cumhuriyet'ine kadar Sinop'taki Müslüman okullarının araştırılmasına karar verilmiştir. Bunun için öncelikle Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi taranmıştır. Aynı zamanda dönemle ilgili nüfus, okul sayısı, müderrisler, mevcut kurumlar hakkında bilgi veren Kastamonu Vilayet salnamelerinden ve Maarif Salmelerinden faydalanılmıştır. Dönemin Kastamonu Vilayeti Salmelerine İslam Araştırmaları Merkezi internet sitesinden ulaşılmıştır. Dönemin basın-yayın organı olan Sinop Gazeteleri de araştırmamızın kapsamı içinde yer almıştır. Sinop Gazetelerine TBMM Kütüphanesi açık erişim üzerinden, süreli yayınlar kısmı taranarak ulaşılmıştır. 1921 yılı Sinop Livası Zabıt Cerideleri ulaştığımız diğer kaynaklar arasındadır. Okul arşivleri taranarak Sinop Yatı Mektebi kayıt defterine ulaşılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Konu ile ilgili kaynaklar tarandıktan sonra elde edilen kaynaklarda “Meşrutiyet” ve “Cumhuriyet” devirlerinde Sinop ile ilgili kısımlar sınıflandırılmıştır. Eldeki kaynaklar yeterli mi sorusuna cevap aranmış, evet cevabı alındıktan sonra elde edilen kaynakların eksik olup olmadığına bakılmıştır. Bulunan belgelerin bozuk ya da kullanılabılır durumda olup olmadığına bakılıp okunmuş, son olarak elde edilen kaynaklar birleştirilerek yazma aşamasına geçilmiştir.

Araştırmada elde ettiğimiz veriler birinci elden kaynaklar ve ikinci elden kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci elden kaynaklar arşiv belgeleri, kayıt defterleri, salnameler ve gazetelerden oluşmaktadır. İkinci elden kaynaklar ise makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri, kitaplardan oluşmuştur.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Tarih araştırmalarında geçerlilik ve güvenilirlik objektif yaklaşımlara bağlıdır. Objektif yaklaşımlar ise birinci elden kaynaklara ulaşmakla mümkün olabilir. “Meşrutiyet” ve “Cumhuriyet” dönemlerinde Sinop'ta Müslüman okulları üzerine yaptığımız araştırmada birinci elden kaynaklara yer verilerek bilgilere doğrudan ulaşılması sağlanmıştır. Elde edilen bilgiler tarafımızca analiz edilmiştir. Araştırmamızda birinci elden kaynaklardan edinilen bilgi

ve belgeler, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Döneminin eğitim anlayışını ortaya koyan çalışmalarla harmanlanmıştır.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR

Bu çalışmada yararlanılan Kastamonu ve Maarif Salnameleri, Devlet Arşivleri belgeleri, kurum kayıt defterleri ve dönemin yerel gazeteleri Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda; Meşrutiyet'ten Atatürk dönemine kadar olan süreçte Sinop'un şehir yapısı ve şehirdeki eğitim kurumları tasnif edilerek sunulmuştur.

4.1. Sinop İli Tarihi ve Kastamonu Salnamelerine Göre Sinop Tasviri

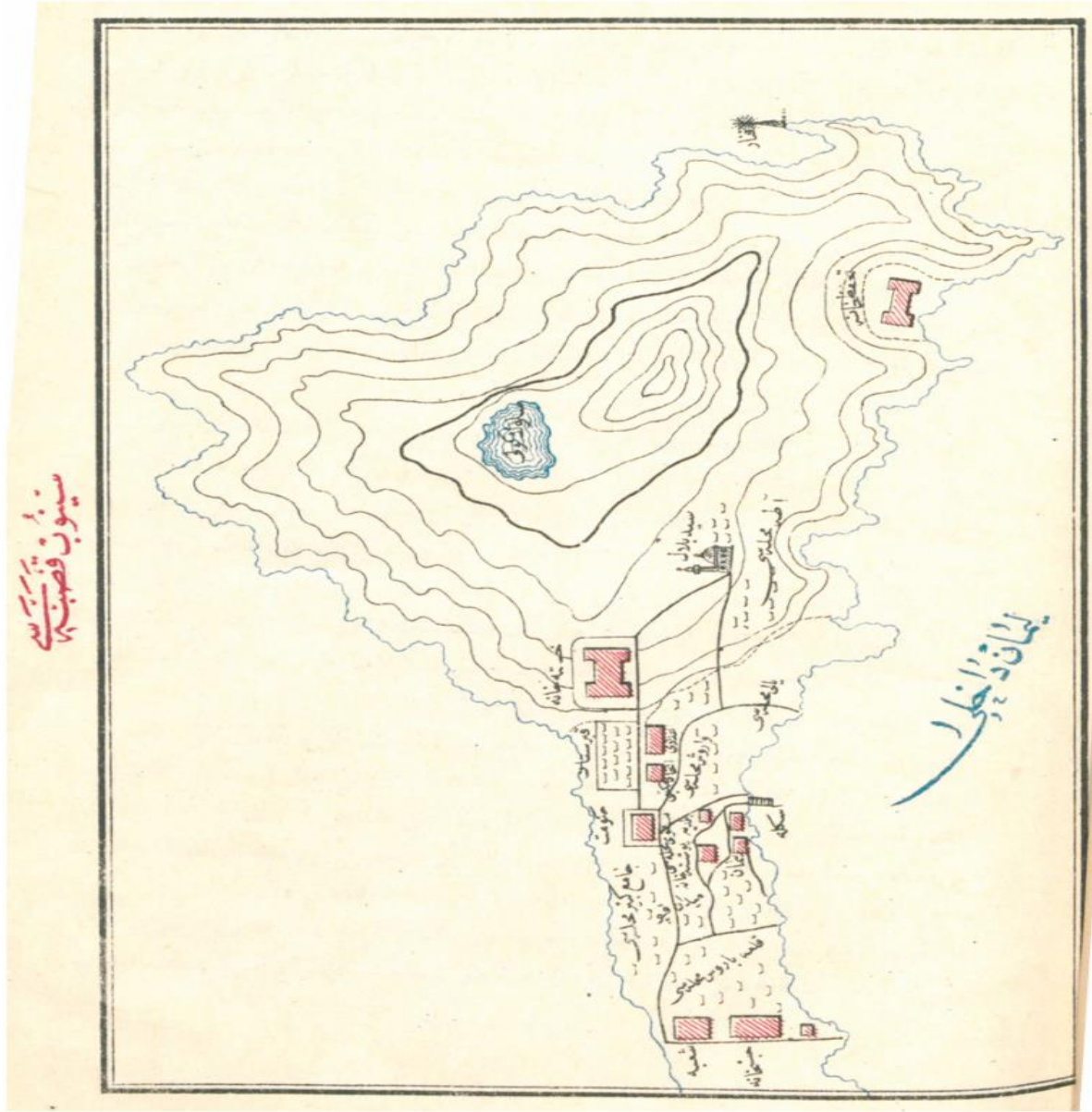
Sinop Karadeniz'in kuzeyinde yer alan ve yarımada özelliği gösteren bir Anadolu kentidir. Kentin yarımada özelliği göstermesi, şehri Karadeniz'in tek doğal limanı kılmıştır. Bu sebeple tarih boyunca birçok millet ve medeniyet için yerleşim yeri olarak kabul edilmiştir. Tarihi kaynaklarda Sinop yerleşimi M.Ö. 8. yüzyıl Helenlerin şehre göçmesiyle başlatılmıştır. Kent surlarla çevrilmiş olup, Bizans, Birinci Beylikler, Selçuklular, İkinci Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde aktif olarak kullanılmıştır.¹³⁴

Sinop, idari olarak Kastamonu Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi konumunda olduğundan, kente dair en kapsamlı tarihsel verilere Kastamonu Salnameleri aracılığıyla ulaşılmaktadır. Özellikle Hicri 1286 (M. 1869-1870) tarihli Kastamonu Salnamesi, kentin o dönemdeki fiziksel ve sosyal yapısını yansıtan bütüncül bir betimleme sunmaktadır. Bu tasvire göre Sinop şehri bir mutasarrıflık merkezidir. Bağlı olduğu vilayet merkezinin kuzeyinde, 36 saatlik bir mesafede, Karadeniz kıyısında bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Şehir; bayındır tabyaları, kaleleri ve benzeri büyük devlet binalarıyla gelişmiş durumdadır. Çevresi bağ ve bahçelerle süslüdür. Limanı, Karadeniz'deki her türlü gemi için birinci derecede güvenli ve meşhur bir limandır. Kasabanın içinde ve dışında, Peygamber soyundan gelen büyük zatların torunlarından olan Seyyid İbrahim Bilal ve Seyyid Muhammed Caca Sultan Hazretleri gibi isimler bu güzel topraklarda medfundur. Ayrıca büyük velilerden; Murtaza Efendi, Arslan Baba, Tayboğa, Lale Sultan, Bozacı Baba, Hayreddin Baba ve Sinan baba isimli zatların kabirleri de burada bulunmaktadır. Selçuklu soyundan gelen Sultan Hatun ile İbrahim, Adil, İsfendiyar, Selahaddin ve Gazi beyler gibi isimlerin kabirleri de burada bulunmaktadır. Bölgenin yakınlarında Devletin tersane ve tophane ihtiyaçları için çok büyük kerestelik ağaçlar

¹³⁴ Fulya Üstün Demirkaya ve Ömer İskender Tuluk, "Eflatun'un 'Kurban'ı Sinope'den Sinop'a: Kaynaklara Göre Sinop Kentinin Fiziksel Gelişimi", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, C.29, S.1, 2012, s. 45.

yetiştirilmektedir. Ayrıca dağlardan daha küçük boyutlu keresteler kesilerek ticaret amacıyla başka şehir ve ülkelere nakledilmektedir.¹³⁵

Salnamedeki bu betimleme, Hicri 1287, 1288, 1289, 1291, 1293, 1294 ve 1295 tarihli kayıtlarda da tekrar edilerek korunmuştur. Miladi takvimle 1870-1879 yıllarına tekabül eden bu geniş zaman aralığında, Sinop'un kentsel tasviri resmî belgelerdeki güncelliğini ve geçerliliğini korumuştur.

Harita 4.1. Sinop Merkezinde bulunan resmî kurumlar haritasıdır.¹³⁶

¹³⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi, 3. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1288 / M. 1871), s. 89-90.

¹³⁶ TBMM Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti, *Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası: Sinop*, No: 19 (Ankara: Ögüt Matbaası, 1338/1922), s.22.

Şehir, 7 mahalle ve 43 köyden oluşmaktadır. 5846 hane ve 17657 Müslüman nüfus, 682 hane ve 2339 Rum nüfus, 99 hane ve 228 Ermeni nüfus bulunmaktadır.¹³⁷ 1893 yılı verilerine göre ise Müslüman hane sayısı 7328, Müslüman nüfus ise 40254 olarak kaydedilmiştir. Gayrimüslimlerde ise hane sayısı 858'e ulaşırken, bu hanelerde yaşayan gayrimüslim nüfus 4537 kişi olarak tespit edilmiştir.¹³⁸

Sinop şehrinde ticaret, her sene yaklaşık 2,5 ton kadar tütün ihracı ile 4,5 ton kadar tahıl ihracatından ibarettir. Yetiştirilen ürünler, buğday, arpa, mısır, pirinç, darı, çavdar, ketenden ibarettir.¹³⁹

Miladi 1888-1889 yıllarına denk gelen, hicri1306 tarihli Kastamonu Salnamesine göre Sinop'ta mahalle sayısı 8 olarak belirtilmiştir. Biri Sinop, diğeri Gerze'de olmak üzere iki hükümet konağı, bir kışla, bir karakol, bir depo, bir hastane, bir hapishane, bir kale, bir tabakhane, 7907 hane, 690 dükkan, 20 mağaza, 12 han, 5 hamam, 84 kahvehane, 1 debbağhane, 2 kiraathane, dördü harap olmak üzere 57 cami ve mescid-i şerif, 8 tekke ve zaviye, 3 medrese, 1 kütüphane, 45 çeşme, 2 mekteb-i rüştiye (biri Sinop'ta, diğeri Gerze'de), 5 mekteb-i iptidai, 25 sıbyan mektebi (ikisi Rum halkına ait), 14 ahşap köprü, 1 kapan, 10 bezirhane, 101 su değirmeni, 15 su hızarı, 15 Rum kilisesi, 2 silahhane, 1 pirinç tankı, 7 misafir için koy odası, 30 fırın, tahminen 290584 dönüm araziden oluşmaktadır.¹⁴⁰

Kuyumculuk zanaatının çevre bölgelere kıyasla dikkat çekici bir gelişim gösterdiği şehirde; bir kuyumcunun elinden çıkan telkâri işçiliği bir fincan Avrupa'ya gönderilerek madalya ile ödüllendirilmiştir. Zanaat dallarındaki bu yetkinlik, aynı zamanda ceviz ağacından mamul sedef kakmalı kutu imalatıyla da kendini göstermektedir.¹⁴¹ Bu üretim çeşitliliği ve kazanılan uluslararası başarılar, Sinop'taki zanaatkâr gelişiminin yalnızca bölgesel bir ölçekle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda evrensel bir estetik değer taşıdığını kanıtlar niteliktedir.

Meşrutiyet Döneminde Sinop'a; her cuma günü İdare-i Mahsusa ve her Perşembe günü Rusya vapurlarından birinin Dersaadet ile İnebolu'dan gelerek Samsun-Trabzon cihetine

¹³⁷ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 9. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1297 / M. 1880), s.168.

¹³⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 13. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1310 / M. 1892), s.444.

¹³⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 14. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1311 / M. 1893), s.253.

¹⁴⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 12. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1306 / M. 1888), s.474.

¹⁴¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s.475. Bk. Ek-1

geçtiği, her Pazar günü Gürcü, Çarşamba günü İdare-i Mahsusa ve Perşembe günü yine Rus vapurlarından birinin ise Trabzon ve Samsun cihetinden gelerek İnebolu ve Dersaadet'e gittiği kayıtlarda belirtilmiştir.¹⁴² Anadolu'nun iç kesimlerini Karadeniz üzerinden dünyaya bağlayan güvenli bir kapı olması, Sinop'u Orta Karadeniz havzasında lojistik bir merkez haline getirmiş ve kenti dönemin ticaret ağları için vazgeçilmez bir durak kılmıştır.

4.2. Tanzimat Döneminde Sinop'ta Müslüman Okullarının Durumuna Genel Bir Bakış

Tanzimat Dönemi Sinop'taki mevcut eğitim kurumları; sıbyan mektepleri, medreseler ve rüştiye mekteplerinden ibaretti. 1869 yılı kayıtlarına göre Sinop merkezinde iki adet medrese bulunmaktaydı. Bunlardan Sultan Alaaddin Medresesi'nin müderrisi Müftü Muhammet Sırrı Efendi olup, kurumda 22 talebe eğitim görmektedir. Diğer bir kurum olan Muhammed Efendi Medresesi'nin müderrisi Müftü Ahmet Hamdi Efendi idi ve öğrenci sayısı 10 kişiden oluşmaktaydı. Sinop'un Boyabat kazasında ise üç adet medrese mevcuttu. Müderrisliğini Musa Efendi'nin yaptığı Mahmut Ağa Medresesi 25 talebeye; müderrisliklerini Muhammet Ataullah ve Ahmet Efendilerin üstlendiği Kemal Fakı Medresesi 65 talebe ve müderrisi Ahmet Efendi olan Necatiye Medresesi ise 10 talebeye sahipti.¹⁴³

Sinop sıbyan mekteplerine dair arşiv kayıtları incelendiğinde, Tanzimat öncesi döneme ait veriler arasında 'Şeker Ana Mektebi' dikkat çekmektedir. 20 Cemaziyelevvel 1108 (15 Aralık 1696) tarihli bir belgede, mektebin muallimi Mehmed oğlu Mehmed Halife'nin, Sinop Gümrüğü Mukataası Emmini Ali Ağa huzurunda verdiği ikrar yer almaktadır. Mehmed Halife, şeriat meclisinde yaptığı beyanda; uhdesinde bulunan berat gereği günlük 5 akçe olan vazifesini, H. 1107 senesi Rebiyülahir başından Receb ayı sonuna kadar olan 120 günlük süre için eksiksiz tahsil ettiğini belirtmiştir. Belge, mektep personelinin maaş ödemelerinin gümrük gelirlerinden karşılandığını ve bu işlemlerin hukuki bir titizlikle kayıt altına alındığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. "Yüce Berat gereğince günlük 5 akçe olan maaşımı; 1107 senesi Rebiyülahir ayının birinci gününden, yine o yılın Recep ayının son gününe kadar olan toplam 120 günlük istihkakımı, adı geçen gümrük mukataası emmini Ali Ağa'nın elinden tamamen ve eksiksiz olarak teslim aldım. Bugünden öncesine ait, adı geçen gümrük mukataasından bir akçe ve bir habbe dahi alacağım kalmadı." diye ikrar ve itiraf edince, gerçekleşen bu durum talep üzerine yazılmıştır.¹⁴⁴ H. 1108 (1696) tarihli arşiv vesikası,

¹⁴² *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1310), s.443. Bk. Ek-2

¹⁴³ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 1. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1286 / M. 1869), s.76.

¹⁴⁴ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), AE. SMST.II, 6/526, 20 Cemaziyelevvel 1108 (15 Aralık 1696).*

Tanzimat öncesi dönemde Sinop'taki eğitim kurumlarının işleyişine, finansman modellerine ve personelin hukuki statüsüne dair önemli veriler sunmaktadır. Belgenin muhtevası üzerinden yapılan analizler, dönemin eğitim sisteminin üç temel sacayağı üzerinde durduğunu göstermektedir. İlk olarak, belgede mektep mualliminin maaşının merkezi hazineden değil, doğrudan "Sinop Gümrüğü Mukataası" gelirlerinden tahsis edilmesi, klasik dönem Osmanlı eğitim finansmanının "yerindenlik" ilkesine dayandığını ortaya koymaktadır. Eğitim giderlerinin, bölgenin en önemli ticari gelir kalemi olan gümrük vergileriyle ilişkilendirilmesi, kurumların finansal sürdürülebilirliğinin yerel iktisadi yapıya entegre edildiğini gösterir. Bu durum aynı zamanda, 17. yüzyıl sonunda Sinop'un ticari potansiyelinin, kamusal hizmetleri finanse edebilecek bir canlılığa sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. İkinci olarak, maaş ödemesinin şifahi bir anlaşmayla değil, "Meclis-i Şer" (Mahkeme) huzurunda ve resmi bir "temessük" (belge/senet) düzenlenerek gerçekleştirilmesi, idari ve mali işlemlerdeki bürokratik disiplini gözler önüne sermektedir. Muallimin geçmişe dönük alacağını kalmadığını beyan ederek kurumu ve gümrük emini "ibra" etmesi, devletin mali denetim mekanizmalarının ve hukuki güvence sisteminin taşrada da titizlikle işletildiğine işaret etmektedir. Bu kayıtlar, eğitim hizmetlerinin keyfiyetten uzak, hukuki bir zeminde yürütüldüğünü belgelemektedir. Son olarak, Muallim Mehmed Halife'nin bir "Berat-ı Âlişan" (Padişah onaylı atama belgesi) ile görev yapması ve hizmeti karşılığında "yevmi 5 akçe" gibi belirli bir ücret alması, öğretmenlik mesleğinin statüsünü belirginleştirmektedir. Bu veriler, o dönemde muallimliğin yalnızca gönüllülük esasına dayalı bir hayır hizmeti olmadığını; ataması, özlük hakları ve maaş rejimi devlet tarafından belirlenen, profesyonel bir kamu görevi niteliği taşıdığını doğrulamaktadır.

Sıbyan okullarının belli bir yönetmeliği veya devletçe hazırlanmış belirli bir programı bulunmuyordu. Bu okulların amacı bir çocuğa okuma yazma öğretmek, İslâm dininin kurallarını ve Kur'an'ı Kerim'i öğretmektir. Öğretim ezbere dayanıyordu. Bu okullarda öğretim birliği bulunmamakla birlikte genellikle şu dersler okutuluyordu: 1) Elifba, 2) Kur'an, 3) İlm-i hal, 4) Tecvid, 5) Türkçe ahlâk risaleleri, 6) Türkçe, 7) Hat(yazı).¹⁴⁵ 1870 yılında Sinop'ta bulunan Sıbyan Mektepleri sayısı şu şekildedir: Sinop; 71, Boyabat; 124, İstefan (Ayancık); 26.¹⁴⁶ Sinop genelinde toplam 221 sıbyan mektebi bulunmaktadır. 1871 yılındaki kayıtlarda sıbyan mektebi sayısı aynı kalmıştır.¹⁴⁷ Bu sıbyan mekteplerinden, Boyabat'ta 60, İstefan

¹⁴⁵ Kodaman, *age.*, s.57.

¹⁴⁶ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 2. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1287 / M. 1870), s.108.

¹⁴⁷ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1288)*, s.125.

(Ayancık)'da 60 tanesi yenilenmiştir.¹⁴⁸ Öte yandan, Sinop Sultan Süleyman Camii yanında bulunan sıbyan mektebinde görev yapan İbrahim Halife Efendi, yaşlılık sebebiyle kendi rızasıyla görevinden ayrılmıştır. Boşalan bu görevin; dürüstlüğü, ehliyeti ve işe liyakati ile tanınan Seyyid Ali Efendi'ye tevcih edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴⁹ Sinop Alaaddin Camii yakınındaki iki sınıftan oluşan Sıbyan mektebi, ortaokula (mekteb-i rüştiye) dönüştürülmüştür. Bu sebeple okulun öğretmen ihtiyacının karşılanması için okula ikinci öğretmen olarak Şemsi Efendi atanmıştır.¹⁵⁰

Tanzimat Döneminde Sinop'ta bir tane rüştiye mektebi bulunmaktadır. 1870 yılında Boyabat kazasında bir rüştiye mektebi daha açılmıştır.¹⁵¹

Tablo 4.1. Sinop ve Boyabat Rüştiyeleri öğretmenleri ve öğrenci sayıları. Bu Tablo ilgili salnameler esas alınarak tarafımızdan çıkarılmıştır.

Yıllar	Sinop				Boyabat		
	Öğrenci sayısı	Birinci Öğretmen	İkinci Öğretmen	Öğrenci sayısı	Birinci Öğretmen	İkinci Öğretmen	
1869	61	Hüseyin Efendi	Vasıf Mustafa Efendi	-	-	-	
1870	65	Hüseyin Efendi	Vasıf Mustafa Efendi	13	Salih Efendi	Henüz olunmamış	tayin
1871	65	Hüseyin Efendi	Vasıf Mustafa Efendi	13	Salih Efendi	Henüz olunmamış	tayin
1872	58	Mustafa Efendi	Asım Mustafa Efendi	26	Salih Efendi	Henüz olunmamış	tayin
1873	65	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	16	-	İbrahim Efendi	
1874	38	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	45	-	İbrahim Efendi	
1875	69	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	43	-	İbrahim Efendi	

Sinop ve Boyabat'taki öğretmen ve öğrenci sayılarına dair bu genel istatistikler, kentin eğitim potansiyelini yansıtmaması bakımından temel bir veri setidir. Bu genel çerçeve içerisinde, 1873 yılında açılan Karapınar Rüştiye Mektebi'nde yaşanan görevlendirme süreci, eğitim sisteminin işleyişine dair dikkat çekici bir örnek teşkil eder: 1873 yılında yeni açılan Karapınar Rüştiye Mektebi'ne, Sinop Rüştiye Mektebi'nin eski muallim-i evveli görevlendirilmiştir.

¹⁴⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 4. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1289 / M. 1872), s.139.

¹⁴⁹ BOA, C.MF. 139/6933, 1774.

¹⁵⁰ BOA, MVL. 677/108, H. 1281 (M. 1864).

¹⁵¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1287)*, s.96.

Ancak tayin kararının henüz ulaşmaması üzerine, muallimin mağduriyet yaşamaması adına karar beklenmeksizin görev yerine sevk edildiği kayıtlarda yer almaktadır.¹⁵² Karapınar Rüştîye Mektebi'ne uzun süre öğretmensiz kalması üzerine, aynı yıl temmuz ayında Sinop Rüştîye Mektebi muallimi Hafız Mustafa Efendi 800 kuruş maaşla muallim-i evvel olarak görevlendirilmiş, 80 kuruş maaşla bevvab (hizmetli) tayin edilmiş, ayrıca yol masrafları da bütçeden karşılanmıştır. Daha sonra bu paranın maaşından 100'er kuruş olarak aydan aya kesilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵³

Sinop Rüştîye mektebinde muallim olarak görev yapan Mustafa İzzet Efendi askerlik işlerinden muaf tutulmuştur.¹⁵⁴ Bu tür mesleki imtiyazların yanı sıra, muallimlerin özlük hakları ve izin süreçleri de doğrudan merkez teşkilatının denetiminde yürütülmekteydi. Bu doğrultuda Sinop Rüştîye Mektebi muallimi Mustafa Efendi'nin tatil zamanında bir ay süreyle İstanbul'a gitmesine izin verilmiştir.¹⁵⁵ Ancak eğitim faaliyetlerinin aksamaması adına bu izinlerin dönem ortasında değil, derslerin tatil olduğu süreçlerde kullanılmasına özen gösterilmiştir. Nitekim 30 Eylül 1872 tarihli belgeye göre Muallim Mustafa Efendi'nin bazı özel işlerini halletmek üzere İstanbul'a gitme isteği tatil zamanına ertelenmiştir.¹⁵⁶

21 Eylül 1872 tarihli arşiv kaydı; Sinop Rüştîye Mektebi öğrencilerine ücretsiz dağıtılmak üzere gönderilen eğitim materyallerine dair önemli detaylar sunmaktadır. Belgede, talep edilen kitap ve risalelerin Maarif Kütüphanesi envanterinde o an için bulunmadığı, ancak okulun seviyesine uygun olarak seçilen alternatif eserlerin bölge postası aracılığıyla gönderildiği ifade edilmiştir. Gönderilen materyallerin korunmasına dair bir defterin de ekli olduğu yazıdaki kitap listesi şu eserlerden oluşmaktadır: 10 adet Gülistan, 10 adet Kavaid-i Osmaniye (Osmanlıca Dil Bilgisi), 10 adet Risale-i Ahlak ve 10 adet Fezleke-i Tarih-i Osmani.¹⁵⁷ Bu liste, dönemin rüştiye müfredatının edebiyat (Gülistan), dil bilgisi (Kavaid-i Osmaniye), etik (Risale-i Ahlak) ve tarih (Fezleke-i Tarih-i Osmani) gibi temel disiplinler üzerine kurulu olduğunu göstermesi bakımından oldukça kıymetlidir.

Elde edilen veriler ve arşiv belgeleri ışığında; Tanzimat Dönemi ile hız kazanan modernleşme ve kurumsallaşma çabalarının bir sonucu olarak, 19. yüzyılın son çeyreğinde Sinop'taki eğitim hayatının sadece niceliksel bir artışla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda sistemli

¹⁵² BOA, MF. İBT. 2/95, 1873.

¹⁵³ BOA, MF.MKT. 12/71, 1873.

¹⁵⁴ BOA, MF.MKT. 17/60, 1874.

¹⁵⁵ BOA, MF. İBT. 4/99, 1874.

¹⁵⁶ BOA, MF.MKT. 5/104, 1872.

¹⁵⁷ BOA, MF.MKT. 5/48, 1872.

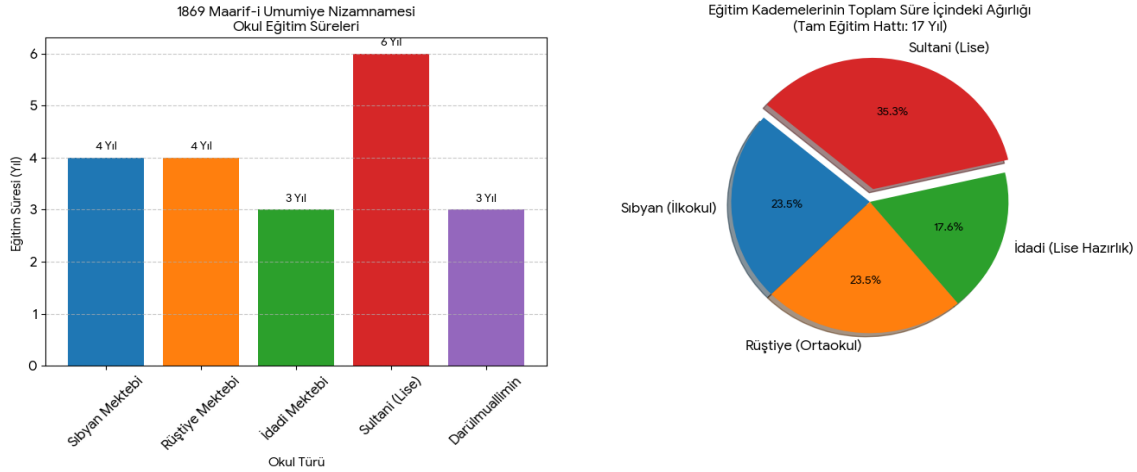
bir idari yapıya kavuştuğu görülmektedir. Muallimlere tanınan askerlik muaafiyeti gibi yasal ayrıcalıklar ve şahsi izinlerin merkez teşkilatı denetiminde okul takvimine göre planlanması; Tanzimat bürokrasisinin taşradaki öğretmen varlığını koruma ve eğitimde sürekliliği sağlama konusundaki hassasiyetini yansıtmaktadır. Bu durum, Sinop'un merkeziyetçi yönetim anlayışı çerçevesinde idari işleyişi güçlendirilmiş bir sancak merkezi olarak gelişimini sürdürdüğünü kanıtlamaktadır.

4.3. Meşrutiyet Döneminde Sinop'ta Müslüman Okulları

Medeniyetlerin birer kültür taşıyıcısı olduğu gerçeğinden hareketle, Sinop'un tarihsel izlerini sürmek kentin geleceğine dair güçlü bir projeksiyon sunmaktadır. Bu bağlamda, değişimin en radikal biçimde hissedildiği Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde kentin ilmi seviyesini ve entelektüel birikimini yansıtan temel gösterge, kuşkusuz eğitim kurumlarıdır. Kentteki bu kurumsal gelişimi ve eğitime gösterilen alakayı somutlaştırmak adına, dönemin eğitim yapılarını detaylarıyla ele almak yerinde olacaktır.

Meşrutiyet Döneminde Maarif Nezaretine bağlı eğitim kurumları; İlköğretim, Ortaöğretim, Yükseköğretim ile Mesleki ve Teknik Öğretim olmak üzere dört ana sınıfa ayrılmıştır. Bu yapının temelini oluşturan ilköğretim sistemi; sıbyan mektepleri, ibtidaiye mektepleri (ilkokul) ve rüştiye mektepleri (yüksek ilkokul) şeklinde üç kademeli olarak teşkilatlanmıştır. Günümüz anaokulu düzeyine denk gelen sıbyan mekteplerini takip eden ibtidaiye mektepleri, başlangıçta dört yıllık bir eğitim süresine sahipken, zamanla sıbyan eğitimini de kapsayacak şekilde ula, mutavassıta ve aliye adında ikişer yıllık üç kademeye bölünmüştür. Bu okulların müfredatında Elifba, Kur'an-ı Kerim, Tarih, Aritmetik, Ahlak ve çeşitli din dersleri yer almıştır. Batıdaki yüksek ilköğretim sistemine karşılık gelen ve kız-erkek olarak iki ayrı kısımda faaliyet gösteren rüştiyelere ise 11 yaşına gelmiş çocukların kayıtları yapılmıştır. Bu kurumlarda okutulan Türkçe, Arapça ve Farsça derslerinin yanına, II. Abdülhamid döneminde Fransızca da bir eğitim dili olarak eklenmiştir.¹⁵⁸

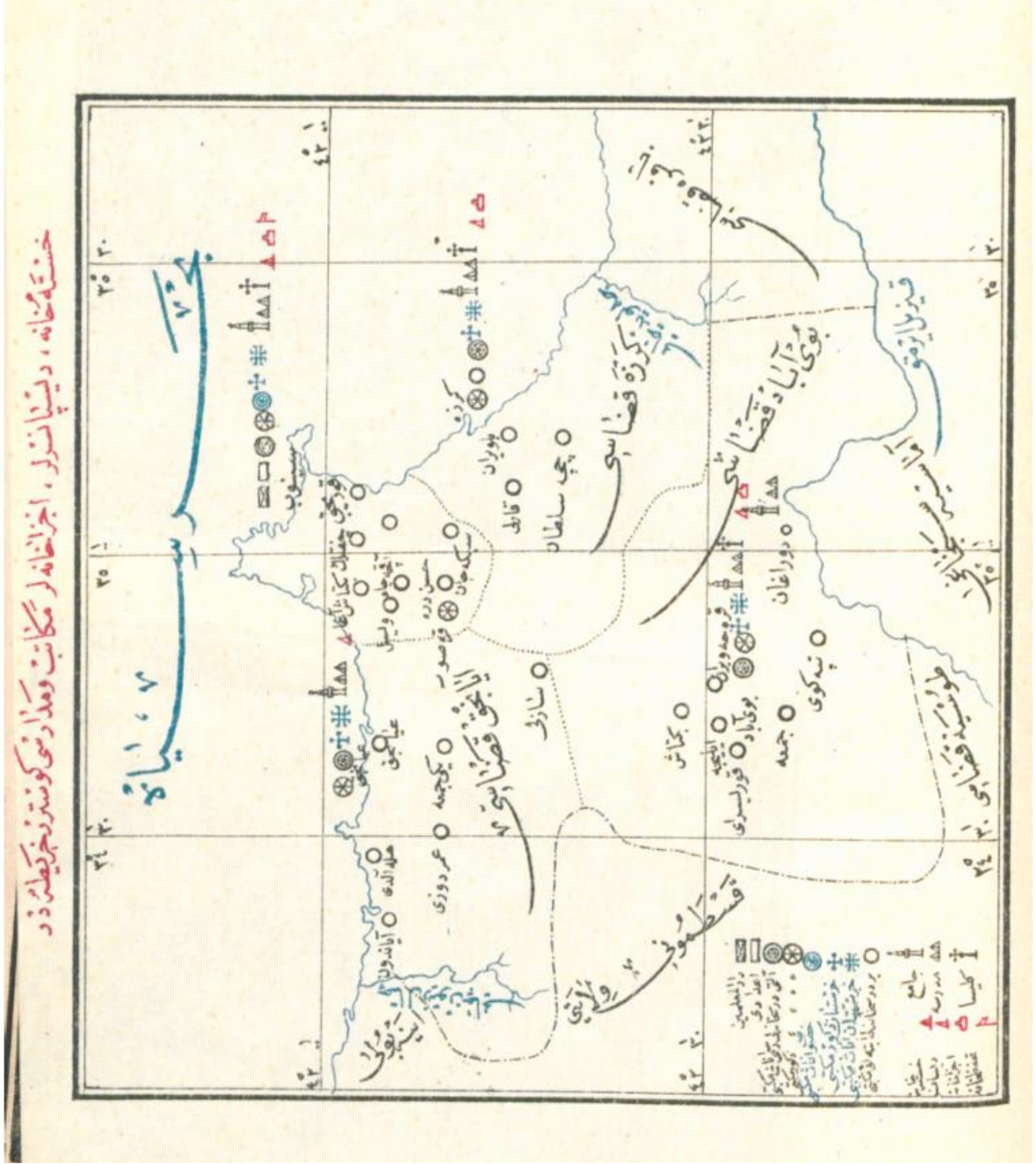
¹⁵⁸ Karal, *age.*, C.8, s.390.

Şekil 4.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre eğitim kademeleri ve süreleri.

Genel eğitim sistemindeki bu kademeli yapılanmanın Sinop Sancağı'ndaki yansımaları, Kastamonu Vilayet Salnameleri üzerinden takip edilebilmektedir. Bu kayıtlara göre, Sinop genelindeki Müslüman sıbyan mekteplerinin sayısal dağılımı; Sinop merkezde 71, Boyabat'ta 124 ve Ayancık'ta 26 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu okul sayıları H. 1287 (M. 1870) ve H. 1288 (M. 1871) yıllarında mevcudiyetini aynı oranda korumuştur. Takip eden yıllarda bu sayılarda dönemsel artış ve azalışlar gözlemlenmekle birlikte; H. 1293 (M. 1876) tarihine gelindiğinde, Sinop'un merkezinde 153 sıbyan mektebinin faaliyet gösterdiği kayıtlara yansımıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi: 5. Defa*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1293 / M. 1876), s. 150-151. Bk. Ek-3.

Harita 4.2. Sinop Merkezinde bulunan Mektep ve Medrese haritasıdır.¹⁶⁰

19. yüzyılın son çeyreği, Osmanlı maarif tarihinde geleneksel usulden modern eğitim sistemine geçişin taşradaki en somut yansımalarının görüldüğü bir dönemdir. Jeopolitik konumu ve Karadeniz ticaretindeki stratejik önemi dolayısıyla bu merkezi eğitim hamlesinden belirgin şekilde payını alan Sinop Sancağında gerek merkezde gerekse Gerze, Boyabat ve Ayancık (İstefan) gibi kazalarda bulunan Müslüman okullarının hem çeşitliliğinde hem de

¹⁶⁰ Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti, *Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası: Sinop*, s.35.

öğrenci sayılarında dikkate değer değişimler yaşanmıştır. Bu çalışmada, söz konusu dönüşüm ve sayısal veriler Sinop ile ilçeleri özelinde ayrıntılı olarak tetkik edilecektir.

4.3.1. Sinop Merkez’de Bulunan Müslüman Okulları

Kastamonu Vilayeti Salnamelerine göre Sinop’ta 3 medrese, 1 kütüphane ve 5 ibtidai mektebi ve 72 sıbyan mektebi bulunmaktadır.¹⁶¹

Bu eğitim kurumları arasında, Sinop merkezinde bulunan ve Müslümanlara ait en eski eğitim kurumu olması bakımından Sultan Alâeddin Medresesi öne çıkmaktadır. 1316 (1898) tarihli Maarif Salnamesinde Selçuklu Sultanı Alâeddin tarafından yaptırıldığı bildirilmiş ancak yapılış tarihi verilmemiştir. Ayrıca bu yılda medresede bulunan kitap sayısı 148 olarak belirtilmiştir.¹⁶² Söz konusu dönemdeki öğrenci hareketliliğine bakıldığında; medresede hem 1317 (1899) hem de 1318 (1900) yıllarında 73 talebenin eğitimine devam ettiği görülmektedir.¹⁶³

Görsel 4.1. Sultan Alaaddin Medresesi içi ve kapısı (Fotoğraf tarafımızdan çekilmiştir.)

¹⁶¹ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1311), s.250-251.

¹⁶² Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1316, s.1132-1133.

¹⁶³ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1317, s.1320-1321; Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1318, s.1490-1491.

Kentteki bir diğer medrese Mehmet Ağa Medresesidir. Yapılış tarihiyle ilgili kesin bilgi olmamakla birlikte 1321(1903) yılı Maarif Salnamesi kayıtlarında ilk defa karşımıza çıkmaktadır. Aynı yılda 31 öğrencisi olduğu kayıtlara geçerken öğretmen olarak Sultan Alaaddin Medresesi hocası Lütfü Efendi eğitim vermiştir.¹⁶⁴ Bugün medrese yapısı bilinmemekle birlikte, Kaleyazısı Mahallesi'ndeki Mehmet Ağa Camii varlığını sürdürmektedir.

Maarif salnamesi kayıtlarına göre, H. 1319 (1901) tarihinde Sinop kazası genelinde inşa tarihi ve maliyeti bilinmeyen 39 ibtidai mektebin varlığı tespit edilmiştir.¹⁶⁵ Söz konusu mekteplerin inşa tarihi ve maliyetine dair verilerin kayıtlarda yer almaması, bu yapıların merkezi idarenin planlı bir projesi olmaktan ziyade, yerel halkın ve hayırseverlerin mahalli imkânlarıyla inşa edildiğine işaret etmektedir. Devlet bütçesi dışında finanse edilen bu yapıların varlığı, II. Abdülhamid dönemi eğitim reformlarının karakteristik bir yansımasıdır. Bu dönemde siyasi irade, yeni binalar inşa etmek yerine mevcut geleneksel Sıbyan mekteplerini idari ve statü bakımından dönüştürerek 'İbtidai' adı altında merkezi sisteme entegre etme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla salnamelerdeki bu veri eksikliği, devletin taşradaki eğitim kurumlarını envantere geçirerek merkezileştirme gayretini, buna karşın mevcut yapıların kurumsal geçmişine dair arşiv bilgisinin henüz tam olarak oluşmadığını kanıtlar niteliktedir.

1914 yılı itibarıyla Sinop merkez köylerindeki maarif yapısı incelendiğinde; Kabalı, Sinecan, Dizdaroğlu, Dere, Yalı, Karasu, Hasandere, Akçaçam, Mesciddüzü, Kazmasökü ve Bektaşğa'da bulunan mekteplerin üçer sınıflı; Kıyidere ve Diğrencik'teki mekteplerin ise birer sınıflı olduğu görülmektedir.¹⁶⁶ Toplam 13 okuldan oluşan bu harita, bölgedeki temel eğitim ağının köylere yayılımını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Servet-i Fünun Dergisi'nin 491 numaralı nüshasında yer alan verilere göre Sinop'taki Müslüman nüfus 3.443 (1.595 erkek, 1.878 kadın), Rum nüfus ise 3.167 (1.667 erkek, 1.461 kadın) olarak kaydedilmiştir.¹⁶⁷ Şehir nüfusunun yarısından fazlasını teşkil eden Müslüman toplumun eğitim ihtiyacını karşılamak üzere tesis edilen kurumların yapısı, sayısal dağılımı ve muallim istihdamı gibi meseleler; dönemin arşiv belgeleri ışığında, mevcut okullar bazında tek tek ele alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

¹⁶⁴ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1321, s.619.

¹⁶⁵ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 4. Def'a, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1319/1901, s.769.

¹⁶⁶ Matbaa-i Âmire, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kastamonu, Sinop ve Çankırı'daki Okulları Gösteren Harita* (No: 14), Eylül 1330 (Eylül 1914), SALT Araştırma, Kod: EPL012, s. 1, Bk. Ek-4.

¹⁶⁷ Sinop Mekteb-i İdadisi", *Servet-i Fünun*, S. 491, (13 Temmuz 1315 / 1899), s. 362-363.

4.3.1.1. Sultan Süleyman Mekteb-i İbtidaiyesi

Sinop'un eğitim tarihindeki önemli kurumlarından biri olan Süleymaniye Mektebi, süreç içerisinde ciddi fiziki zorluklarla karşılaşmıştır. Sinop'ta bulunan Süleymaniye Camii ve önündeki mektebin bir yangın neticesinde tamamen yanarak harap olması üzerine, söz konusu yapıların kurucularının vakfiyesinde yer alan gelirlerle (varidat-ı vakfiye) yeniden inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. İnşaat sürecinde mevcut vakıf gelirlerinin öncelikle yapı maliyetlerine aktarılması gerekliliği, cami ve mektep görevlilerinin maaş ödemelerinin vakıf bütçesi üzerinden sürdürülmesini zorlaştırmıştır. Bu durumun aşılması amacıyla, mektep yeniden açılana kadar muallim ve diğer personelin maaşlarının Maarif Nezareti tahsisatından karşılanması uygun görülmüştür. Ayrıca süreç boyunca cami bünyesindeki imam, müezzin ve kayyum ile mektepteki muallim kadrolarının muhafaza edilmesi ve ödemelerin aksatılmaması resmi makamlarca kayıt altına alınmıştır. İnşaatın bir an evvel tamamlanarak "kable'l-inkılâb" (Meşrutiyet öncesi) dönemdeki aktif statüsüne kavuşturulması hedeflenmiştir.¹⁶⁸ 23 Şevval 1305 (3 Temmuz 1888) tarihli bu karar, yerel vakıf imkanları ile merkezi maarif bütçesinin eş güdümlü kullanımına önemli bir örnektir. Mektep binası yanmış ("muhterik") ve kullanılamaz hale gelmiş olmasına rağmen, hoca (muallim) maaşlarının kesilmemesi ve bu giderin Maarif Nezareti tahsisatına devredilmesi, eğitimin kadro bazında korunmasını sağlamıştır. Bu durum, fiziki yapı yok olsa bile eğitim faaliyetinin idari olarak askıya alınmadığını ve ilk fırsatta kaldığı yerden devam etmesinin hedeflendiğini göstermektedir. Mektebin inşası vakıf gelirlerine bırakılırken, personel maaşlarının Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) tarafından üstlenilmesi, yerel bir vakıf mektebinin devletin merkezi eğitim sistemine uyum sağlayan bir yapıya kavuşmasına neden olmuştur. Bu mali geçiş, mektebin "özel/vakıf" statüsünden "resmi/devlet destekli" bir ibtidai mektebi statüsüne dönüşmesini hızlandırmıştır. Maaşların Maarif bütçesinden ödenmesi, burada görev yapacak muallimlerin atama ve denetim süreçlerinin de devletin belirlediği standartlara (müfredat ve yeterlilik gibi) tabi olduğunu kanıtlamaktadır. Bu da okulun yeniden açıldığında rastgele bir mahalle mektebi olarak değil, dönemin modern ibtidai müfredatını uygulayan nitelikli bir kurum olarak faaliyet göstermesini sağlamıştır.

Günümüzde Sinop Meydankapı Mahallesi'nde varlığını sürdüren Süleymaniye Camii'nin mektep bölümü ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Caminin mevcut mimari yapısı

¹⁶⁸ BOA, ŞD. 111-17, 1305.

incelendiğinde ise ön cephesinin taş, arka bölümünün ise ahşap malzemeden inşa edildiği görülmektedir.¹⁶⁹

Görsel 4.2. Sultan Süleyman Camisi ön cephesi (Resim tarafımızdan çekilmiştir.)

Görsel 4.3. Sultan Süleyman Camisi arka cephesi (Resim tarafımızdan çekilmiştir.)

¹⁶⁹ Bk. Ek-5.

İncelediğimiz mektebin müfredatına maarif salnamesi kayıtlarından ulaşılmıştır. Buna göre, Osmanlı dönemi İbtidai Mekteplerinde uygulanan müfredat ve ders saatleri sınıflara göre sistematik bir gelişim göstermektedir. Bu çerçevede birinci sınıfta temel okuma yazma eğitimine ağırlık verilerek; Elif-Ba 24 saat, Kur'an-ı Kerim 6 saat, İmla 8 saat, Kıraat 8 saat, Hesap 1 saat ve Hüsn-ü Hat 1 saat olarak okutulmaktadır. İkinci sınıfa geçildiğinde ders çeşitliliği artmakta; Kur'an-ı Kerim 6 saat, Tecvid 1 saat, İlmihal 2 saat, İmla 5 saat, Kıraat 5 saat, Sarf-ı Osmani 1 saat, Hesap 3 saat ve Hüsn-ü Hat 2 saat olacak şekilde programlanmaktadır. Üçüncü sınıf müfredatında ise Kur'an-ı Kerim 6 saat, Tecvid 2 saat, İlmihal 2 saat, İmla 4 saat, Kıraat 4 saat, Sarf-ı Osmani 2 saat, Hesap 2 saat ve Hüsn-ü Hat 3 saat olarak belirlenerek öğrencilerin hem dini hem de temel fenni eğitimleri yükseltilmektedir.¹⁷⁰

1306 (1888-1889) tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesi kayıtlarına göre, Sultan Süleyman İbtidai Mektebi bu tarihte aktif olarak eğitim vermektedir. Mektebin kadro yapısı incelendiğinde, birinci muallim makamının henüz doldurulmadığı, ikinci muallimlik vazifesinin ise Hafız Mehmet Efendi tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu yılda mektebin 105 öğrencisi bulunmaktadır.¹⁷¹ Sultan Süleyman İbtidai Mektebi'nin öğrenci kapasitesi 1310-1312 (1892-1895) yılları arasında istikrarlı bir seyir izleyerek 135'e ulaşmıştır. Kurumsal kimliğin güçlendiği bu süreçte, muallim kadrosunda da istikrar sağlanmış; birinci muallim Emin Muhlis Efendi ve ikinci muallim Mehmet Efendi'nin idaresinde eğitim faaliyetleri sürdürülmüştür.¹⁷² 1314(1897) yılında ise öğrenci sayısı 143 olarak belirtilirken,¹⁷³ 1317(1897) yılında bu sayı 140'a düşmüştür.¹⁷⁴ Sekiz yıllık bu süreçte mevcudun 135-143 bandında korunması, Sultan Süleyman İbtidai Mektebi'nin Sinop merkezindeki temel eğitim ağında sürdürülebilir bir kapasiteye ulaştığını ve bölgedeki eğitim talebini düzenli olarak karşıladığını göstermektedir. Ancak, mektepte görev yapan iki muallim (Emin Muhlis Efendi ve Mehmet Efendi) dikkate alındığında, 143 öğrencinin bulunduğu en yoğun dönemde öğretmen başına yaklaşık 71-72 öğrenci düşmektedir. Maarif Salnamelerinde belirtilen haftalık yoğun ders programı (birinci sınıflarda 24 saat Elif-Ba, üst sınıflarda 6 saat Kur'an-ı Kerim ve yoğun dil bilgisi dersleri) göz önüne alındığında, bu öğrenci sayısının muallimler üzerinde ciddi bir yük

¹⁷⁰ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1316)*, s.338.

¹⁷¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s.472-473.

¹⁷² *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1310)*, s. 439; *(H. 1311)*, s.248; *(H. 1312)*, s.312.

¹⁷³ *Kastamonu Vilâyeti Salnâmesi (1314/1896)*, Def'a 21, Kastamonu, Vilâyet Matbaası, 1314, s.239.

¹⁷⁴ *Kastamonu Vilâyeti Salnâmesi (1317/1899)*, Def'a 22, Kastamonu: Vilâyet Matbaası, 1317, s.260.

oluşturduğu söylenebilir. 1914 haritasındaki taksimatlar incelendiğinde, benzer ibtidai mekteplerin genellikle 3 sınıflı olduğu görülmektedir; bu durumda sınıf başına düşen ortalama 45-47 öğrenci, dönemin standartlarına göre oldukça yüksek bir doluluk oranına işaret eder.

4.3.1.2. Aziziye Mekteb-i İbtidaiyesi

Mektebin günümüzdeki yeri tespit edilememiştir. Kastamonu Vilayet Salnamelerine göre 1311 yılından itibaren ibtidai mektebi olarak kaydı tutulmaya başlamıştır. Bu yılda 120 öğrenciye sahip olan okulun birinci öğretmeni münhal(boş) kadro bulunurken, ikinci öğretmeni Halit Efendi olmuştur.¹⁷⁵ Arşiv kayıtlarına göre, takip eden yılda mektepte Muallim-i Evvel olarak Mustafa Efendi, Muallim-i Sani olarak ise yine Hafız Halit Efendi görev yapmıştır.¹⁷⁶ Bu yılda verilen öğrenci devamsızlık tablosu şu şekildedir:

Tablo 4.2. Sinop Aziziye İbtidai Mektebi öğrencilerinin devamsızlıklarını gösteren tablo. Bk. Ek-6.¹⁷⁷

Sıra No	Sınıfı	Öğrencinin Künyesi (Baba Adı - Kendi Adı)	Devam	Mülahazat (Düşünceler / Notlar)
1	4. Sınıf	Mehmet Çavuşzade Abdullah Efendi	26	-
2	4. Sınıf	Asımzade Halil Efendi	26	-
3	4. Sınıf	Muharrem Ustazade Necib Efendi	8	Bir mah (ay) hastalığı sebebiyle me'zundur.
4	4. Sınıf	Mehmet Alizade Ali Efendi	26	-
5	4. Sınıf	Reşit Efendizade Haydar Efendi	26	-
6	4. Sınıf	Hacı Alizade Hüseyin Efendi	26	-
7	4. Sınıf	Mehmed Ağa zade Hüsni Efendi	26	-
8	4. Sınıf	Rıza Ustazade Ali Bey	15	Bila-özür (özürsüz) on gün mektebe gelmediğinden takdir edilmiştir (uyarılmıştır).
9	4. Sınıf	Seyid İbrahimzade Seyid Ali Efendi	26	-
10	4. Sınıf	Hacı Mustafa zade Asım Efendi	20	Bila-özür altı gün gelmediğinden takdir edilmiştir.
11	4. Sınıf	Seyid İbrahimzade Hüseyin Efendi	26	-
12	4. Sınıf	Mehmet Ağazade Mustafa Efendi	21	Bila-izin 5 gün gelmediğinden...
13	4. Sınıf	Mehmet Aliağazade Hasan Efendi	26	-
14	3. Sınıf	İbrahim Efendi zade İsmail Efendi	26	-

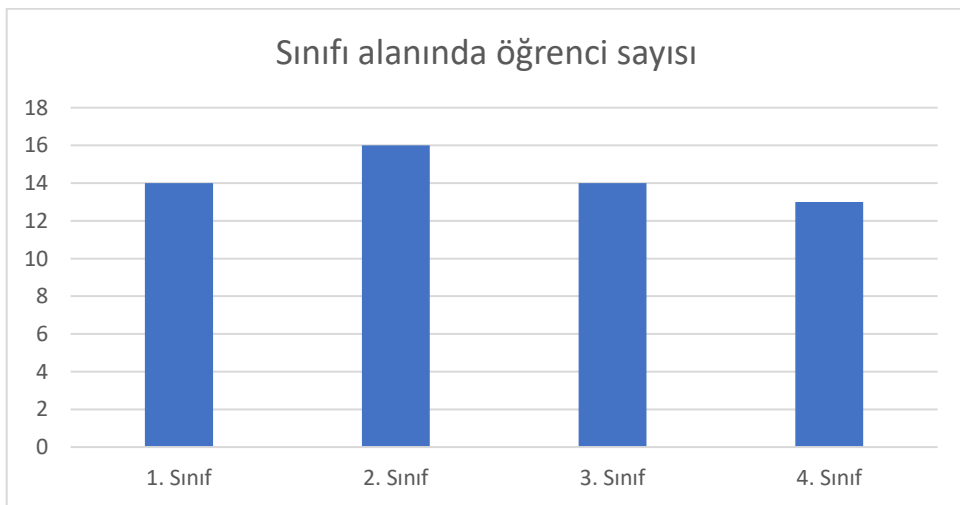
¹⁷⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1311)*, s.249.

¹⁷⁶ *BOA, MF.İBT*, 42/58, 1312.

¹⁷⁷ *BOA, MF.İBT*, 42/58, 1312.Bk. Ek-6.

15	3. Sınıf	Ali Efendizade Hasan Efendi	26	-
16	3. Sınıf	Mehmed Ağa zade Aziz Efendi	26	-
17	3. Sınıf	Hüseyin Ağa zade Salih Efendi	26	-
18	3. Sınıf	Hüseyin Çavuşzade Sevfî Efendi	26	-
19	3. Sınıf	Rahmi Usta zade Mustafa Efendi	0	Şikayet vukuunda görülen lüzum üzerine tard edilmiştir.
20	3. Sınıf	Ahmet Efendi zade Mehmet Efendi	26	-
21	3. Sınıf	Mehmet Usta zade Şükrü Efendi	26	-
22	3. Sınıf	Salih Hasan zade Hakkı Efendi	26	-
23	3. Sınıf	Mustafa Çavuşzade Osman Efendi	26	-
24	3. Sınıf	Hacı Hüseyin zade Hasan	26	-
25	3. Sınıf	Ömer Ağa zade Mahmut Efendi	26	-
26	3. Sınıf		26	-
27	3. Sınıf	Mustafa Usta zade Hamza Efendi	26	-
28	2. Sınıf	Kadir Efendi zade Ahmet Atıf Efendi	26	-
29	2. Sınıf	Ali Ağazade Mehmet Efendi	26	-
30	2. Sınıf	Ömer Ağa zade Halil Efendi	26	-
31	2. Sınıf	Abdürrahmet Efendi zade Kemal Efendi	26	-
32	2. Sınıf	Abdullah Ağa zade Cemil Efendi	26	-
33	2. Sınıf	Mehmet Efendi zade Nail Efendi	11	Bila-izin... ceza.
34	2. Sınıf	Abdi Efendi zade Ahmet Efendi	-	30.1.94 tarihli tezkere ile Mekteb-i İdadiye nakledilmiştir.
35	2. Sınıf	Abdi Efendi Efendi zade Nazım Efendi	26	-
36	2. Sınıf	Yusuf Ağa zade Ali Efendi	26	-
37	2. Sınıf	Mahmut Usta zade Şükrü Efendi	15	Bila-izin 11 gün...
38	2. Sınıf	İsmail Abdullahoğlu zade İsmail Efendi	26	-
39	2. Sınıf	Ömer Ağa zade Hüseyin Efendi	10	Hastalığından dolayı... me'zun.
40	2. Sınıf	Mehmet Usta zade Hüseyin Efendi	26	-

41	2. Sınıf	Mehmet Ağa zade Rıza Efendi		
42	2. Sınıf	Mehmet Efendi zade Haşım Efendi		
43	2. Sınıf	Emin Ağa zade Raif Efendi	-	Mekteb-i ibtidaiye-i ahire nakl olunmuştur.
44	1. Sınıf	Aziz Efendi zade Habib Efendi	26	-
45	1. Sınıf	Yusuf Beyzade Sefer Efendi	26	-
46	1. Sınıf	Ali Beyzade Ruhi Efendi	26	-
47	1. Sınıf	İbrahim Ağa zade Lütü Efendi	15	-
48	1. Sınıf	Hüseyin Ağazade Salih Efendi	26	-
49	1. Sınıf	Hüseyin Efendizade Samet Efendi	26	-
50	1. Sınıf	Ali Ağazade Mustafa Efendis	-	Bila-izin ... tard edilmiştir.
51	1. Sınıf	Hasan Efendizade Ahmet Efendis	26	-
52	1. Sınıf	Mehmet Ustazade Hasan Efendi	11	Bila-izin 15 gün...
53	1. Sınıf	Hacı Hasan Ustazade İsmail Efendi	26	-
54	1. Sınıf	Arif Ağa zade Ömer Efendi	10	Bila-izin...
55	1. Sınıf	Mehmet Ağa zade Fehmi Efendi	26	
56	1. Sınıf	Berber Mehmet Ustazade Hasan Efendi	15	
57	1. Sınıf	Ömer Efendi zade Aziz Efendi	26	

Şekil 4.2. Sinop Aziziye İbtidai Mektebi öğrencilerinin sınıf seviyelerinde mevcudu.

Grafikte görüldüğü üzere öğrenci sayıları sınıf seviyesine göre 13-16 arasında değişmiştir. Tabloda devamsızlık nedeniyle verilen uyarı cezaları, öğrencilerin devam durumunun titizlikle takip edildiğini ve merkezi bir sistemle kayıt altına alındığını göstermektedir. Bu hassasiyet, dönemdeki devamlılık oranını artırma hedefini ortaya koymaktadır. Ayrıca okul bünyesinde eğitim gören Gayrimüslim öğrencilerin varlığı da dikkat çekici bir detaydır.

Kastamonu vilayet salnamelerine göre, takip eden yıllarda Aziziye İbtidai Mektebi'nin öğrenci sayısı 1314 (1898) senesinde 143¹⁷⁸, 1317 (1901) senesinde ise 125 olarak kaydedilmiştir.¹⁷⁹

4.3.1.3. İnas İbtidai Mektepleri

1321 (1905) tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde, müstakil bir isim belirtilmeksizin yalnızca 'İnas İbtidai Mektepleri' başlığı altında iki adet okulun varlığı kaydedilmiştir. Bu mekteplerden 120 öğrencisi bulunanın eğitim kadrosunda üç öğretmen görev yapmaktadır. Söz konusu kadro; Muallime-i Evvel Hacı Hanife Hanım, Muallime-i Sani Hafız Nazire Hanım ve Muallime-i Salis Fatma Hanım'dan oluşmaktadır. Salnamede yer alan diğer inas mektebi ise 119 öğrenci mevcuduna sahiptir. İki öğretmenin görev yaptığı bu okulda eğitim kadrosunu, Muallime-i Evvel Fatma Hanım ve Muallime-i Sani Emine Hanım oluşturmaktadır. Ayrıca mektebin hizmet kadrosunda; Bevvabe (kadın hizmetli) olarak Ayşe Hanım, kapıcı olarak ise Ahmet Ağa bulunmaktadır.¹⁸⁰

Söz konusu mekteplerin daha önceki yıllara ait salname kayıtlarında yer almaması; bu eğitim kurumlarının H. 1321 (1905) yılı itibarıyla tesis edilerek eğitim-öğretime başladığını düşündürmektedir. Her iki okulda da öğrenci sayılarının birbirine çok yakın (120 ve 119) ve dönemine göre oldukça yüksek olması, Sinop merkezinde kız çocuklarının eğitimine yönelik ciddi bir toplumsal talep olduğunu göstermektedir. Ancak okulların özel bir isminin olmayıp sadece "İnas İbtidai" başlığı altında geçmesi, bu binaların muhtemelen mahalle mekteplerinden dönüştürüldüğünü veya standart tip projeler olduğunu düşündürmektedir. Veriler, okullar arasında eğitim kalitesi veya öğretmen yükü açısından bir dengesizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Birinci okulda 120 öğrenciye 3 öğretmen düşerken (öğretmen başına 40 öğrenci), ikinci okulda 119 öğrenciye sadece 2 öğretmen düşmektedir (öğretmen başına yaklaşık 60

¹⁷⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1314)*, s.239.

¹⁷⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1317)*, s.260.

¹⁸⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1321)*, s.284.Bk. Ek-7.

öğrenci). Bu durum, ikinci okulda eğitim yükünün daha ağır ve sınıf yönetiminin daha zor olduğunu istatistiksel olarak kanıtlar. İkinci okulda bir erkek "Kapıcı" (Ahmet Ağa) ile bir kadın "Bevvabe"nin (Ayşe Hanım) aynı anda istihdam edilmesi, dönemin "mahremiyet" algısının kurumsal yansımasıdır. Erkek görevli muhtemelen okulun dış güvenliği ve tedarik işlerine bakarken; kadın görevli (Bevvabe), öğrencilerin ve kadın öğretmenlerin bulunduğu iç kısımdaki düzeni sağlamaktadır. Bu detay, kız okullarının idari yapısının toplumsal cinsiyet normlarına göre titizlikle seçildiğini gösterir.

İnas İbtidai mekteplerinde okutulan dersler, zükur (erkek) ibtidai mekteplerinde okutulan derslerle aynıdır.¹⁸¹

4.3.1.4. İnas Rüşdiye Mektebi

Sinop'ta kız çocuklarının eğitim hayatına kazandırılması adına önemli bir merhale olan İnas Rüştiye Mektebi, 1314 (1898) yılında 45.000 kuruşluk bir inşa maliyetiyle faaliyete geçirilmiştir.¹⁸² 1314 (1898) tarihli resmi kayıtlara göre Sinop İnas Mektebi, sıfırdan inşa edilen bir yapıda değil, dönüştürülmüş bir sivil mimari örneğinde faaliyete geçmiştir. İlgili belgede geçen; “hamiyet-mendan-ı ahaliden bi'l-iane mübayaa olunan bir bab konağın, tamirat-ı cedide ile ikmal-i noksan edilerek resm-i küşadının icra kılındığı” ibaresi bu durumu doğrulamaktadır. Buna göre okul binası, halkın yardımlarıyla satın alınan bir konağın tadilattan geçirilmesiyle eğitim hayatına kazandırılmıştır.¹⁸³ Halkın bağışlarını cami, çeşme gibi geleneksel yapılar yerine, dönemin modernleşme sembolü olan bir "İnas Mektebi" için kullanması; Sinop eşrafının kız çocuklarının okullaşmasına yönelik ilerici bir vizyona ve yoğun bir talebe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bir bina satın alınarak faaliyete geçirilmek istenmesi, okulun açılmasına hız kazandırmıştır.

¹⁸¹ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (1316)*, s. 338.

¹⁸² *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (1319)*, s.768-769.

¹⁸³ *BOA, DH.MKT*, 2111/116, 1316.

Görsel 4.4. Sinop'da yeniden küşad olunan İnas Mektebi (<http://www.servetifunundergisi.com/saye-i-maarif-vaye-i-cenab-i-padisahide-sinopta-yeniden-kusat-olunan-inas-mektebi/> E.t. 6/01/2026)

Kastamonu Vilayeti'nin 1317 (1901) tarihli salnamesinde; 135 öğrencisi bulunan okulun idari ve hizmet kadrosu, Muallime-i Evvel Fatma Firdevs Hanım, Muallime-i Sani Hacı Hanife Hanım, Hademe Ayşe Hanım ve Kapıcı Ahmet Ağa şeklinde kaydedilmiştir.¹⁸⁴ Tutulan kayıtlar yukarıda verilen ikinci inas ibtidai mektebi kayıtlarıyla aynıdır. Bu durum bize İnas Rüştîye Mektebinin bünyesinde bir ibtidai mektebi olduğunu düşündürmektedir.

1318 (1902) tarihli Maarif Salnameleri incelendiğinde; mektebin eğitim kadrosunda herhangi bir değişiklik yaşanmazken, öğrenci sayısının 48 olarak kaydedildiği görülmektedir.¹⁸⁵ 1321 tarih Maarif salnamesi ve Kastamonu salnamesinde okulla ilgili verilen öğretmen bilgileri tutarlılık göstermemektedir.¹⁸⁶ 1321 Maarif salnamesinde Öğretmenler Firdevs Hanım ve Huriye Hanım olarak verilirken,¹⁸⁷ aynı tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinde Hafize Fatma Firdevs Hanım yine Muallime-i evvel olarak kaydedilirken, Muallim-i sani Hacı Mesud Efendi olarak belirtilmiştir.¹⁸⁸ Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde belirtilen Hafize Fatma Firdevs Hanım, Maarif salnamelerinde belirtilen Firdevs Hanımla aynı kişidir. Ancak bir kız okulunda, tam zamanlı sınıf öğretmeni statüsündeki "Muallim-i Sani"nin

¹⁸⁴ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1317), s.260.Bk. Ek-8.

¹⁸⁵ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1318), s.1488.

¹⁸⁶ Bkz. Ek-9-10.

¹⁸⁷ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1321), s.616. Bk. Ek-10.

¹⁸⁸ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1321), s.284.

bir erkek (Hacı Mesud Efendi) olması, dönemin mahremiyet kuralları ve eğitim yaklaşımları açısından olağan dışıdır. Kız okullarında erkek öğretmenler genellikle yaşlı ve belirli branşlarda (Hüsn-i hat veya din dersi gibi) derse giren kişilerden seçilse de kadrolu ikinci öğretmenin bir "Efendi" olması zayıf bir ihtimaldir. Bu tutarsızlığın sebebinin Kastamonu Vilayet Salnamesinin hazırlanış sürecindeki bir veri aktarım hatasından veya erkek mektebi personelinin yanlışlıkla kız mektebi listesine yazılmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

İnas rüştiye mekteplerinde okutulan ders programı şu şekildedir:

Tablo 4.3. İlkokul ve ortaokul sınıflarından oluşan ve öğrenim süresi altı yıl olan kız rüştiyelerine özel ders programı¹⁸⁹

Mevad-ı Tedrisiye (Ders Konuları)	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene	5. Sene	6. Sene
Elifba ve Şifahi Malumat	18	-	-	-	-	-
Kur'an-ı Kerim ma'a Tecvid	4	6	5	3	2	1
Ulum-ı Diniye	-	2	2	2	2	2
Kıraat	4	4	4	2	1	1
İmla	4	4	3	2	1	1
Kitabet	-	-	-	-	1	1
Kavaid-i Lisan-ı Osmani	-	-	2	2	1	2
Arabi	-	-	-	-	2	2
Farsi	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i Hat	-	2	2	1	1	1
Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia	2	2	2	1	1	2
İdare-i Beytiye (Ev İdaresi)	-	-	-	2	2	2
Ahlak	-	-	-	1	1	2
Hıfzıssıhha	-	-	-	-	1	1
Hesab	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	-	-	-	2	2	-
Tarih	-	-	-	2	2	1
El Hünelerleri	2	2	2	2	2	2
YEKÛN (TOPLAM)	18	24	24	24	24	24

Müfredatta yer alan "İdare-i Beytiye" (Ev İdaresi) ve her yıl okutulan "El Hünelerleri" dersleri; kız öğrencilerin sadece akademik bilgiyle değil, aynı zamanda iyi bir ev hanımı ve

¹⁸⁹ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1316)*, s.393. Bk. Ek-11.

anne olarak yetiştirilmelerinin hedeflendiğini, eğitimin toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillendirildiğini kanıtlar niteliktedir. Ayrıca programda, "Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniye" gibi geleneksel derslerin yanı sıra; "Hıfzıssıhha" (Sağlık Bilgisi), "Coğrafya", "Dürus-ı Eşya" (Fen Bilgisi/Hayat Bilgisi) gibi modern derslerin ve Farsça-Arapça gibi dil derslerinin bulunması; öğrencilerin hem manevi değerlere bağlı hem de dünyayı tanıyan donanımlı bireyler olmasının amaçlandığını ortaya koymaktadır. Ders programı cetvelinin birinci sene müfredatı incelendiğinde, ders saatlerinin aritmetik toplamı ile cetvelin sonunda belirtilen haftalık '18 saatlik' genel yekûn arasında zahiri bir fark görülmektedir. Bu durum, birinci sınıf eğitiminin öğrencilerin okuryazarlık seviyesine göre ikili (alternatifli) bir yapı üzerine kurgulandığını işaret etmektedir. Programda 'Elifba ve Şifahi Malumat' dersi için tek başına 18 saat ayrılmıştır. Buna karşılık; Kur'an-ı Kerim (4), Kıraat (4), İmla (4), Dürus-ı Eşya (2), Hesab (2) ve El Hünerleri (2) derslerinin toplam saati de yine 18 etmektedir. Bu matematiksel denklik, söz konusu eğitimin eş zamanlı değil, aşamalı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Buna göre; okula yeni başlayan ve henüz okuma yazma bilmeyen (ümmî) öğrencilere haftada 18 saatlik yoğunlaştırılmış 'Elifba' programı uygulanırken; okuma-yazma melikesini kazanan öğrenciler bu dersten muaf tutularak doğrudan branş derslerinden oluşan diğer 18 saatlik programa dahil edilmiştir.

1322 tarihli arşiv belgesinde öğrencilerin yukarıda belirtilen derslerden aldıkları sınav notlarının kaydı tutulmuştur. Bu kayda göre ihtiyat (hazırlık) kısmı öğrencilerinin aldıkları notlar şu şekildedir:

Tablo 4.4. Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli, 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904), İhtiyat (Hazırlık) Kısmı¹⁹⁰

Numara	İsim	Elifba	Eczay-ı Diniye	Kıraat	Hüsn-i Hat	Hesab ve Rakam	Derecesi
18	Saime Hanım	10	9	10	10	29	Birinci
6	Zeyneb "	10	8	9	10	27	İkinci
190	Melek "	10	9	7	8	24	Üçüncü
185	Sâre "	9	8	7	9	24	Dördüncü
156	Şerife "	8	7	9	7	24	Beşinci
174	Münire "	8	7	9	7	24	Altıncı
17	Zehra "	9	7	8	7	24	Yedinci
111	Naciye "	6	9	8	7	23	Sekizinci
54	Şükriye "	9	9	5	8	22	Dokuzuncu

¹⁹⁰ BOA, MF. İBT. 148/39, 1322. Bk. Ek-12

8	Hayriye "	8	8	9	7	22	Onuncu
84	Makbule "	8	6	9	7	22	Onbirinci
194	Naciye "	9	4	9	6	22	Onikinci
12	Emine "	7	9	6	7	22	Onüçüncü
122	Aliye "	8	6	7	7	21	Ondördüncü
57	Gülnaz "	8	7	6	7	21	Onbeşinci
24	Emine "	7	6	8	7	21	Onaltıncı
170	Makbule "	6	8	7	7	21	Onyedinci
102	Leman "	8	4	9	6	21	Onsekizinci
1	Meryem "	5	7	8	7	20	Ondokuzuncu
150	Hayriye "	4	6	9	9	19	Yirminci
161	Naime "	6	4	9	9	19	Yirmibirinci
15	Seher "	5	8	6	7	19	Yirmiikinci
149	Hüsniye "	5	6	7	6	18	Yirmiüçüncü
160	Meryem "	4	8	6	6	18	Yirmidördüncü
192	Emetullah "	5	6	7	6	18	Yirmibeşinci
127	Ziba "	6	5	7	6	18	Yirmialtıncı
180	Zehra "	6	4	8	7	18	Yirmiyedinci
7	Heda "	4	9	5	7	18	Yirmisekizinci
141	Makbule "	4	6	7	7	17	Yirmidokuzuncu
10	Hediye "	6	5	4	2	15	Otuzuncu
89	Saniye	-	-	-	-	-	Na-malum (Bilinmiyor)
29	Mevlûde	-	-	-	-	-	Vefat
171	Nesim	-	-	-	-	-	Köyde
17	Hayriye	-	-	-	-	-	Yok
152	Naime	-	-	-	-	-	Ayancık'ta
12	Nafiye	-	-	-	-	-	Na-malum
122	Mevlûde	-	-	-	-	-	Na-malum
60	Ziynet	-	-	-	-	-	Köyde
164	Latife	-	-	-	-	-	Na-malum

Belgenin devamında belirtilen birinci sınıf öğrencilerinin not durumu ise şu şekildedir:

Tablo 4.5. Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli, 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904), Birinci Sene Tâlibâtı¹⁹¹

Numara	İsim	Kur'an	Tecvid	Şifahi Malumat	Kıraat	İmla	Hesab	Eşya ve Malumat	El Hüneleri	YEK ÜN	Derecesi
195	Aliye Hanım	9	9	10	10	10	8	8	10	77	Birinci
158	Hediye "	9	9	10	9	9	10	10	10	76	İkinci
155	Saadet "	9	9	10	9	7	9	9	10	74	Üçüncü
52	Huriye "	9	8	8	7	10	9	9	10	71	Dördüncü
117	Nazik "	8	8	9	8	9	8	10	10	70	Beşinci
105	Lütfiye "	7	7	9	7	10	7	9	10	66	Altıncı
164	Nazmiye "	8	8	8	7	7	10	6	10	64	Yedinci
104	Necibe "	8	8	8	7	7	10	6	10	64	Sekizinci
9	Kadriye "	8	8	7	7	7	8	8	10	63	Dokuzuncu
8	Naciyeye "	7	7	7	8	8	10	4	9	60	Onuncu
9	Fatma "	7	7	7	7	8	4	9	9	58	Onbirinci
182	Pakize "	7	6	7	7	6	9	9	7	58	Onikinci
107	Atiye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bulunmadı
160	Eda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
116	İffet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
179	Naciyeye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
58	Şükriye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
49	Nide	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
159	Saniye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
154	Hayriye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde

İhtiyat sınıfını geçen veya okuma bilen öğrencilerin oluşturduğu bu sınıfta, müfredatın "Elifba"dan "Kur'an-ı Kerim" ve "Tecvid"e evrildiği görülmektedir. Daha önceki ders programında yer alan "Şifahi Malumat" (Sözlü Bilgiler) ve "Eşya ve Malumat" (Hayat Bilgisi)

¹⁹¹ BOA, MF. İBT.148/39, 1322. Bk. Ek-13.

derslerinin sınav cetvelinde de yer alması, öğrencilere sadece ezber değil, çevrelerini tanımaya yönelik formasyon verildiğini doğrulamaktadır. Öğrenci mevcudunun İhtiyat sınıfına göre azalması ancak başarı oranının (notların genelde 8-10 arası olması) yükselmesi, nitelikli bir öğrenci grubunun oluşmaya başladığını göstermektedir.

İkinci sene öğrencilerinin not durumları ise aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.6. Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli, 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904), İkinci Sene Tâlibâtı¹⁹²

Numara	İsim	Kur'an	Ulum-ı Diniye	Kıraat	İmla	Malumat-ı Nafia	Hüsn-i Hat	Hesab	El İşleri	YEKÜN	Derecesi
162	Ziynet Hanım	10	9	10	10	10	10	10	11	80	Birinci
104	Pervin "	10	10	10	9	9	5	8	10	81	İkinci
5	Fatma "	9	9	10	8	9	4	10	10	79	Üçüncü
9	Fahriye "	9	8	10	8	9	4	10	9	77	Dördüncü
64	Şaziye "	8	8	9	8	10	4	8	10	76	Beşinci
95	Hayriye "	10	10	7	7	7	5	8	10	74	Altıncı
108	Emine "	8	7	8	8	8	5	5	9	68	Yedinci
95	Naciye "	9	9	8	7	7	4	7	6	67	Sekizinci
162	Havva "	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde

Bu sınıfta müfredatın akademik yönü belirginleşmeye başlamış, "Malumat-ı Nafia" (Faydalı Bilgiler) ve "Hüsn-i Hat" (Güzel Yazı) dersleri notlandırılan ana dersler arasına girmiştir. Daha önce Maarif Salnamelerinde verilen ders programıyla tam bir uyum söz konusudur. Sınav sonuçlarına bakıldığında, öğrencilerin "Hesab" (Matematik) dersinde de 10 tam puan ağırlıklı notlar alması, kız öğrencilerin sayısal alanda da başarılı olduğunu kanıtlamaktadır. Sınıf mevcudunun düşmesi (9 kişi), üst sınıflara geçişte ciddi bir akademik eleme yapıldığını düşündürmektedir.

Üçüncü yılına geçen öğrencilerin not cetveli ise şu şekildedir:

Tablo 4.7. Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli, 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904), İhtiyat Üçüncü Sene Tâlibâtı¹⁹³

¹⁹² BOA, MF. İBT.148/39, 1322. Bk. Ek-13.

¹⁹³ BOA, MF. İBT.148/39, 1322. Bk. Ek-14.

Numara	İsim	Kur'an	Ulum-ı Diniye	Kıraat	İmla	Kavaid	Hat	Ulum-ı Nafia	Hesab	El İşleri	YEKÜN	Derece
102	Mahmure	10	8	10	10	10	9	8	10	10	85	1
81	Necmiye	7	6	9	8	10	7	7	6	10	80	2
122	Saniye	9	9	10	10	9	9	9	4	9	78	3
20	Naime	10	10	10	9	10	9	4	8	8	78	4
129	Merzuka	8	7	9	8	7	8	8	10	9	74	5
84	Sabriye	7	8	8	8	9	10	5	9	10	74	6
157	Remziye	8	8	8	8	9	10	4	9	10	74	7
92	Naciye	7	8	9	9	8	5	8	10	9	74	8
101	Asiye	6	7	7	8	7	8	5	8	10	69	9
144	Zeyneb	5	6	7	7	7	10	4	9	10	65	10
129	Rahime	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	(Derecesiz)
97	Zehra	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
146	Fahime	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Köyde
88	Münevver	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Hastanede

Eğitimin "İbtidai" (İlkokul) seviyesinden "Rüştiye" (Ortaokul) seviyesine geçiş basamağı olan bu yılda, müfredata "Kavaid" (Dilbilgisi/Gramer) dersinin eklendiği görülmektedir. Ders programında 3. sene için öngörülen Arapça ve Farsça derslerinin sınav listesinde yer almaması, bu derslerin teorik olarak programda olsa da pratikte bu seviyede henüz başlatılmadığını veya sınav yapılmadığını göstermektedir. Öğrencilerin "El İşleri" notlarının istisnasız 10 olması ise, mesleki ve ev idaresine yönelik eğitimin bu kademede başarıyla sürdürüldüğünü teyit etmektedir.

Dördüncü sene öğrencilerinin notları şu şekildedir:

Tablo 4.8. Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli, 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904), Dördüncü Sene Tâlibâtı¹⁹⁴

Numara	İsim	Kur'an	Diniye	Kıraat	İmla	Kavaid	Arabi	Farisi	Hat	Nafia	İdare	Şihha	Hesab	Coğrafya	Tarih	El İşleri	YEKÜN	Derece
19	Fatma	10	10	10	10	10	-	-	10	10	10	-	10	10	10	10	130	1

¹⁹⁴ BOA, MF. İBT.148/39, 1322. Bk. Ek-14.

28	Makbule	10	10	10	10	10	-	-	10	10	10	-	10	10	10	10	130	2
98	Saniye	10	10	10	10	9	-	-	10	10	10	-	10	8	9	10	128	3
75	Cemile	10	10	9	9	9	-	-	9	10	10	-	10	8	8	10	122	4
20	Naile	10	10	10	10	10	-	-	9	9	10	-	10	9	8	10	125	5
77	Asiye	10	10	10	10	10	-	-	10	8	8	-	10	8	8	10	122	6
72	Zehra	9	9	8	8	8	-	-	8	8	8	-	9	8	8	10	119	7
60	Mahmure	8	8	10	7	7	-	-	7	8	8	-	8	9	9	10	106	8
98	Fatma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bulunmadı
79	Resmîye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	"
45	Kadriye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	"
78	Melek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	"
11	Cevahide	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	"

Rüştiye eğitiminin karakterini en net yansıtan bu sınıfta, ders çeşitliliği dramatik bir şekilde artmıştır. Ders programına uygun olarak "Tarih", "Coğrafya" ve "İdare-i Beytiye" (Ev İdaresi) dersleri sınav cetveline girmiştir. Ancak çok önemli bir tespit olarak; cetvelde "Arabi" ve "Farsi" sütunları açılmış olmasına rağmen, tüm öğrencilerin karşısı boş bırakılmış veya tire (-) çekilmiştir. Bu durum, 1320 yılında 4. sınıflar için dil derslerinin ya öğretmeksizlikten boş geçtiğini ya da müfredatın o yıl için hafifletildiğini gösterir. Tarih ve Coğrafya notlarının yüksekliği, öğrencilerin genel kültür seviyesinin arttığını göstermektedir.

Beşinci sınıf öğrencilerinin notları şu şekildedir:

Tablo 4.9. Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli, 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904), Beşinci Sene Tâlibâtı¹⁹⁵

Numara	İsim	Kur'an	Ulum-ı Diniye	Kıraat	İmla	Kitabet	Kavaid	Arabi	Farsi	Hat	Malumat-ı Nafia	İdare	Şihha	Hesab	Coğrafya	Tarih	El İşleri	YEKÜN	Derece
--------	------	--------	---------------	--------	------	---------	--------	-------	-------	-----	-----------------	-------	-------	-------	----------	-------	-----------	-------	--------

¹⁹⁵ BOA, MF. İBT, 148/39, 1322. Bk. Ek-15.

27	Macide	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	170	Birinci
96	Münevver	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	170	İkinci
48	Huriye	10	10	10	9	9	10	10	10	10	9	10	10	9	10	9	10	167	Üçüncü
53	Firdevs	10	10	10	10	10	9	10	10	9	9	10	10	9	10	8	10	165	Dördüncü
50	Naciye	10	10	9	8	9	9	9	8	9	9	9	9	9	9	10	10	157	Beşinci
59	Bedriye	9	9	8	8	8	8	8	7	7	8	9	8	9	9	8	10	138	Altıncı
55	Bedriye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bulunmadı
40	Rukiye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bulunmadı

Mezuniyetten bir önceki sınıf olan 5. sınıfta, bir önceki yıl yapılamayan veya sınavı olmayan "Arabi" ve "Farsi" derslerinin aktif olduğu ve öğrencilerin bu zor derslerden dahi 10 tam puan aldıkları görülmektedir. Ayrıca müfredata "Kitabet" (Kompozisyon/Yazışma Kuralları) ve "Hıfzıssıhha" (Sağlık Bilgisi) derslerinin eklenmesi, Maarif Salnamelerinde belirtilen ders programıyla birebir örtüşmektedir.

Mezun durumuna gelen altıncı sınıf öğrencilerinin not durumları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.10. Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli, 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904), Altıncı Sene Tâlibâtı (Mezunlar)¹⁹⁶

Numara	İsim	Kur'an	Ulum-ı Diniye	Kıraat	İmla	Kitabet	Kavaid	Arabi	Farsi	Hat	Ulum-ı Nafia	İdare	Sıhha	Hesab	Coğrafya	Tarih	El İşleri	YEKÜN	Derece
45	Fatma	10	10	10	10	10	9	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	170	Pekiyi
22	Emine	10	10	10	10	9	9	9	9	10	10	10	10	10	10	10	10	169	İkinci
71	Ziynet	10	10	9	9	10	9	9	9	10	10	10	10	9	10	10	10	165	Üçüncü
33	Hava	9	10	9	9	10	10	9	9	10	10	10	10	9	10	10	10	165	Dördüncü
44	Melek	9	9	8	8	9	8	9	10	8	9	9	9	9	9	9	9	151	Beşinci
25	Nefise	9	10	8	8	9	10	8	7	8	9	8	8	8	9	9	10	149	Altıncı
99	Samiye	9	9	9	8	9	9	6	7	7	7	6	8	8	10	9	10	139	Yedinci
26	Zeynep	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹⁹⁶ BOA, MF, İBT, 148/39, 1322. Bk. Ek-15.

Okulun en üst devresi olan bu sınıfta 7 öğrencinin tamamı "Aliyyülala" (Pekiye) veya çok yüksek derecelerle mezun olmuş ve "Şehadetname" (Diploma) almaya hak kazanmıştır. Sınav cetvelinde 16 farklı dersten not verilmesi, eğitimin kapsamını gösterir. Öğrencilerin hemen hemen tüm derslerden (Arapça, Farsça, Matematik, Tarih vb.) 9 veya 10 almaları; Sinop İnas Rüşdiyesi'nin verdiği eğitimin kalitesini ve mezun ettiği öğrencilerin akademik yetkinliğinin İstanbul standartlarında olduğunu kanıtlar niteliktedir.

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonrasına, Kanun-ı Evvel 1324 (Aralık 1908) ile Şubat 1324 (Şubat 1909) dönemine tarihlenen Vukuat Cetveli incelendiğinde; Sinop İnas Rüştiyesi'nin öğrenci hareketliliği ve demografik yapısı hakkında şu temel bilgilere ulaşılmaktadır:

Tablo 4.10. Sinop İnas Rüşdiye Mektebi talebelerine ait vukuat cetveli, 24 Rebiülevvel 1327 (15 Nisan 1909). Bk. Ek-16.¹⁹⁷

Sınıf	Kanun-ı Evvel Başında (Aralık Başı)	Kanun-ı Sani Başında (Ocak Başı)	Şubat Başında	Şubat Sonunda	Mülahazat (Açıklamalar ve Değişiklikler)
Altıncı Sınıf	4	4	2	2	Bir talebe Kanun-ı Sani ibtidasında (başında) velisinin rızasıyla terk etmiştir.
Beşinci Sınıf	8	7	7	8	Bir talebe Kanun-ı Evvel yirmisinde terk etmiştir.
Dördüncü Sınıf	8	9	9	10	Bir talebe Kanun-ı Sani ibtidasında imtihanla kaydolanmıştır.
Üçüncü Sınıf	10	10	9	10	Bir talebe Kanun-ı Sani evahirinde (sonlarında) terk etmiştir.
İkinci Sınıf	14	17	17	14	Üç talebe Kanun-ı Sani ibtidasında ve iki talebe de Şubat'ın evailinde (başlarında) kaydolanmıştır.
Birinci Sınıf	14	17	17	24	İki talebe Kanun-ı Sani ibtidasında kaydolanmıştır.
İhtiyat (Hazırlık)	43	56	56	45	İki talebe Kanun-ı Sani ibtidasında terk ediyor. On beş talebe Kanun-ı Sani ibtidasında ve beş talebe de Şubat ibtidasında mektebe kaydolanmıştır.
YEKÛN (TOPLAM)	101	125	125	125	

Belge incelendiğinde, belirtilen tarih olan 1909 yılında okulun toplam mevcudu 101'den 125'e yükselmiştir. Bu artışın en belirgin olduğu kademe, "İhtiyat" (Hazırlık) sınıfıdır. Dönem

¹⁹⁷ BOA, MF.İBT,231/79, 1327. Bk. Ek-16.

başında 43 olan hazırlık sınıfı mevcuduna, Kanun-ı Sani ve şubat aylarında toplam 20 yeni öğrencinin kaydolması, halkın kız çocuklarının eğitime yönelik ilgisinin arttığını ve tabana yayılan bir okullaşma talebinin oluştuğunu göstermektedir. İhtiyat sınıfındaki bu yığılma, okulun fiziksel kapasitesini zorlayan bir genişlemeye işaret etmektedir. Okula yeni kayıtlar hızla artarken, üst sınıflarda (özellikle 5. ve 6. sınıflarda) kısmi bir erime gözlemlenmektedir. 6. sınıfta mevcudun 4'ten 2'ye düşmesi ve belgeye düşülen "*velisinin rızasıyla terk etmiştir*" notu; ileri yaşlardaki kız öğrencilerin evlilik veya ailevi nedenlerle eğitimden koparılabildiğini, dolayısıyla eğitimde süreklilik sorununun Rüştîye'nin son evresinde dahi devam ettiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca belgedeki sayısal veriler ile "Mülahazat" (Açıklamalar) kısmındaki notlar arasında, kayıtlara giren öğrenci sayısı ile toplam mevcudun birebir örtüşmemesi gibi aritmetik uyumsuzluklar bulunmaktadır. Bu durum dönemin idari kayıt sisteminde veya belgeyi tanzim eden memurun dikkatinde aksaklıklar olduğunu düşündürmektedir. Buna rağmen, genel toplamdaki artış eğilimi tartışmasız bir gerçektir.

Elde edilen veriler ışığında 1908 sonrası Sinop'taki kız okullarına olan rağbet artmıştır. İnas Rüştîyesi, bir yandan mezun verirken diğer yandan hazırlık sınıfına yapılan yoğun kayıtlarla şehrin eğitim hayatındaki merkezi konumunu güçlendirmiştir.

4.3.1.5. Sinop Rüştîye Mektebi

Sinop'ta rüştîye eğitiminin kurumsal temelleri, Tanzimat Döneminde Alaaddin Camii avlusunda bulunan iki kapılı sıbyan mektebinin rüştîyeye dönüştürülmesiyle atılmıştır.¹⁹⁸ 1282 yılı Osmanlı Devleti Salname kayıtlarında "rüştîye" olarak inşa edildiği kayıtlara düşmüştür.¹⁹⁹ 1282-1286 senesinde Alaaddin Camii avlusunda bulunan bu yapı on beş kadar taş basamakla çıkılan büyük bir derslik ile bir öğretmen odasından ibaret tek kattan oluşmuştur. Dersliği bir salon ve üç dersliğe bölünmüştür. Rüştîyenin birinci ve ikinci sınıflarındaki öğrenciler birleştirilerek birinci sınıfı; üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri ise birleştirilerek ikinci sınıfı oluşturmuştur. Üçüncü sınıfa da rüştîye mezunlarından üç öğrenci kaydedilerek o yıl okul toplam üç sınıflı hale gelmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁸ BOA, MVL, 677/108.

¹⁹⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Defa 20, Sene 1282*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282 (1865), s.118. Bk. Ek-17.

²⁰⁰ Yücel, *age.*, s.685.

Görsel 4.5. Sinop Alaaddin Cami İç Avlusu (Fotoğraf tarafımızdan çekilmiştir.)

Görsel 4.6. Alaaddin Cami Avlusunda bulunan eski Rüştîye Mektebi (Zeynel Zeki Özcanoğlu Arşivi)

Kanun-ı Esasi'nin ilanına kadar olan süreçte mektebin eğitim kadrosu ve öğrenci sayıları değişiklik göstermiştir. Söz konusu yıllar incelendiğinde şu verilere ulaşılmıştır:

Tablo 4.11. Tanzimat Döneminde Sinop Rüştîye Mektebi Öğretmenleri ve Öğrenci Sayıları.²⁰¹ Tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

Hicri yıl	Miladi yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i sani	Sülüs ve Rika Hocası	Şakirdan
				Osman Efendi ve Rasim Efendi	
1286	1869	Hüseyin Vasıf Efendi	Mustafa Efendi		71
1287	1870	Hüseyin Vasıf Efendi	Mustafa Efendi	-	65
1288	1871	Hüseyin Vasıf Efendi	Mustafa Efendi	-	68
1289	1872	Mustafa Asım Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	58
1290	1873	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	65
1291	1874	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	38
1292	1875	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	69

Okulun 1286-1292 dönemine ait kayıtları niceliksel olarak değerlendirildiğinde, öğrenci sayısında dikkate değer dalgalanmalar göze çarpmaktadır. 1286’da 71 olan mevcut, takip eden yıllarda ortalama 65 civarında seyrederken; 1291 yılında %40’ı aşan bir kayıpla 38’e kadar düşmüştür. Kurumsal bir gerilemeden ziyade dönemsel şartlardan kaynaklandığı anlaşılan bu düşüş, ertesi yıl (1292) sayının yeniden 69’a yükselmesiyle telafi edilmiş ve okul eski kapasitesini yakalamıştır.

Mutasarrıf Ahmet Tevfik Efendi’nin görevde bulunduğu 1292 (1875) yılında, 68 öğrencisi olan mektebin eğitim kadrosu; Muallim-i Evvel Mustafa Efendi, Muallim-i Sani Mustafa Efendi ve Yazı Hocası Osman Efendi’den oluşmaktaydı.²⁰² Takip eden 1293-1295 (1876-1878) yıllarında ise öğrenci sayısı 81’e kadar yükselmiş, sonraki süreçte 70 civarında seyretmiştir. Bu dönemde okulun bevvablık görevini ise Derviş Mehmet Efendi üstlenmiştir.²⁰³ Takip eden yılda ise öğretim heyetinde yeniden bir değişikliğe gidilerek, birinci muallimlik görevine Mustafa İzzet Efendi yerine Mustafa Asım Efendi getirilmiştir.²⁰⁴ Öğrenci sayılarındaki değişime bakıldığında, 1293 (1877-1878) yıllarında sayının 81’den 70 civarına gerileyip sabitlenmesi; dönemin en büyük travması olan Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ile açıklanabilir. Savaşın getirdiği ekonomik zorluklar ve sosyal hareketlilik, okullaşma oranındaki artışı geçici olarak durdurmuş görünmektedir.

²⁰¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H.1286), s. 82; (H.1287), s.96; (H.1288), s.109; (H.1289), s.112; (H.1290), s.112; (H.1291), s.138; (H.1292), s.152.

²⁰² *Kastamonu Vilayet Salnamesi, Def’a 7, Sene 1292*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1292 (1875), s.152.

²⁰³ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1293), s.133; *Kastamonu Vilayet Salnamesi, Def’a 10, Sene 1295*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1295 (1878), s.110.

²⁰⁴ *Kastamonu Vilayet Salnamesi, Def’a 13, Sene 1298*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1298 (1881), s.179.

1299 (1882) yılında mektepte önemli bir kadro değişimi yaşanmış; Muallim-i Evvel Mustafa Asım Efendi, Muallim-i Sani Osman Hilmi Efendi görev almıştır. Öğrenci sayısı 110'a ulaşmıştır.²⁰⁵

1306 (1889) senesinde mektebin öğrenci sayısı 120'ye çıkmıştır. Kadroya üçüncü bir öğretmen olarak Muallim-i Salis Mesud Efendi eklenmiştir.²⁰⁶ Devlet Arşivleri belgelerinde bu konuyla ilgili olarak öğrenci sayısının çok fazla olması nedeniyle ikinci öğretmenin yükünün çok arttığı ve eğitim kalitesinin korunması için yeni bir kadroya ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.²⁰⁷

Meşrutiyet Döneminde incelenen yıllarda okulun öğrenci sayıları ve öğretmenlerine toplu olarak bakıldığında şu tabloyla karşılaşılmaktadır:

Tablo 4.12. Meşrutiyet Döneminde Sinop Rüştîye Mektebi Öğretmenleri ve Öğrenci Sayıları.²⁰⁸ Tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

Hicri Yıl	Miladi Yıl	Muallim-i evvel	Muallim-i sani	Rika ve sülüs hocası	Şakirdan
1293	1876	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	71
1294	1877	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	70
1295	1879	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	70
1296	1880	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	70
1297	1881	Mustafa Aziz Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	86
1298	1882	Mustafa Asım Efendi	Osman Efendi	-	80
1299	1883	Mustafa Asım Efendi	Osman Efendi	-	110
1306	1884	Osman Efendi	Osman Efendi	Mesud Efendi	120

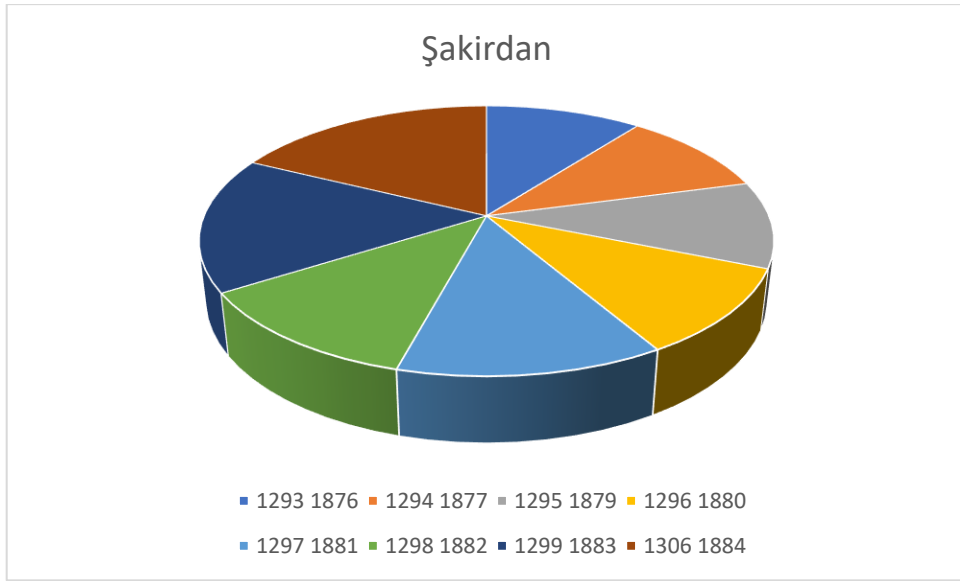
Yukarıda belirttiğimiz bu tabloya göre Sinop Rüştîyesi, 1880'li yıllarla birlikte öğrenci mevcudunun 100 barajını aşmasıyla yüksek kapasiteli bir eğitim kurumuna dönüşmüştür.

²⁰⁵ *Kastamonu Vilayet Salnamesi, Def'a 14, Sene 1299*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1299 (1882), s.191.

²⁰⁶ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s.472.

²⁰⁷ *BOA, MF.İBT*, 17/17, M. 1884.

²⁰⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H.1293)*, s. 133; (H.1294), s.158; (H.1295), s.110; (H.1296), s.119; (H.1297), s.165; (H.1298), s.179; (H.1299), s.191; (H.1306), s.472.

Şekil 4.3. Meşrutiyet Döneminde Sinop Rüştîye Mektebi öğrencilerinin yıllara göre dağılımı.

Yıllara göre öğrenci sayılarına bakıldığında dengeli bir dağılım dikkat çekmektedir.

1310 (1893) yılı kayıtlarında Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde okulun adı "Mekteb-i Rüşdi-i Mülki" adıyla ifade edilmiştir. Bu yılda daha önceki yıllarda ders veren öğretmenlerin yanında Resim, Fransızca ve Hendese²⁰⁹ için ayrı hocalar atanmıştır. Özellikle Sokrat Efendi'nin "Fahri Fransızca Muallimi" olması, dil eğitime verilen önemi göstermektedir.²¹⁰ Bu yılda mektebin dersleri, öğretmenleri ve öğrenci sayısını tablo ile göstermek değişikliği anlayabilmemiz için yerinde olacaktır.

Tablo 4.13. Meşrutiyet Döneminde Sinop Rüştîye Mektebi Öğretmenleri ve Öğrenci Sayıları.²¹¹ Tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

Muallim-i evvel	Osman Nuri Efendi
Muallim-i sani	Osman Efendi
Sülüs	Osman Hilmi Efendi
Rika	Hilmi Efendi
Hendese (Fahri)	Şevket Efendi
Resim	Ali Efendi
Fransızca (Fahri)	Sokrat Efendi
Öğrenci sayısı	67

²⁰⁹ Geometri dersini ifade etmektedir.

²¹⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1310)*, s.439.

²¹¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1310)*, s.439.

1310 (1893) yılı, Sinop Rüştîyesi'nin müfredat ve kurumsal kimlik açısından değişim geçirdiği bir dönüm noktasıdır. 'Mülki' ibaresinin kullanımı, okulun sivil bürokrasiye personel yetiştiren modern bir ortaöğretim kurumu kimliğinin pekiştiğini gösterir. Daha önemlisi, eğitimin 'genel sınıf öğretmeni' usulünden 'branş öğretmenliği' (Resim, Hendese, Fransızca) sistemine dönüşmesi; kurumun Batı tarzı, uzmanlaşmaya dayalı bir eğitim anlayışını benimsediğini kanıtlamaktadır. Sokrat Efendi'nin fahri görevlendirilmesi ise yönetimin yabancı dil eğitimini, bütçe imkanlarından bağımsız olarak 'olmazsa olmaz' bir öncelik olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

1316(1899) tarihli Maarif salnamesinde, rüştiye mektepleri için belirlenen haftalık ders programı ve saatleri şu şekildedir:

Tablo 4.14. Genel rüştiye mekteplerinde okunacak ilim ve fenlerin haftalık ders adedini gösteren cetveldir.²¹²

Esami-i Dürus (Ders İsimleri)	Birinci Sene (Haftada)	İkinci Sene (Haftada)	Üçüncü Sene (Haftada)
Ma'a Tecvid Kur'an-ı Kerim ve Ulum-ı Diniye	3	2	2
Türkçe	7	6	4
Arabi	1	2	2
Farsi	-	1	2
Fransızca	-	-	3
Hesab	2	2	2
Hendese	-	-	1
Coğrafya	2	2	2
Tarih	-	2	2
Malumat-ı Nafia	1	1	1
Hüsn-i Hat	1	1	1
Resim	1	1	1
YEKÛN (TOPLAM)	18	20	23

Öğrencilerin okuyacağı kitaplar devlet merkezi tarafından gönderilmiştir. Arşiv kayıtlarına göre, ihtiyaç olunan kitap ve risalelerin 260 adedi Maarif Kütüphanesi mevcudundan gönderildiği bildirilmiştir.²¹³ Öğretmen atamaları için devlet yazışmaları arasında 1877 tarihli belge dikkat çekmektedir. Bu senelerde bir süredir Sinop'ta Müftü olarak

²¹² *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1316)*, s.358.

²¹³ *BOA, MF, İBT*, 11/95.

görev yapmakta olan Ahmet Hamdi Efendi Nablus'a muallim-i sani olarak atanmıştır.²¹⁴ Öğretmen kadrosuna bir müftünün atanması; bir yandan nitelikli personel sıkıntısını gözler önüne sererken, diğer yandan eğitim sisteminin bu dönemde hala dini referanslardan ve ulema sınıfının etkisinden tam anlamıyla kopamadığını göstermektedir. Yine öğretmen atamalarını konu alan başka bir belgede Kastamonu Mülkiye Rüştîyesi öğrencilerinden Mehmet Efendi'nin, Sinop Sancağı Hasandere Karyesi İbtidaisine kabul edilmek üzere, gerekli giriş sınavlarına tabi tutulduğu ifade edilmiştir. Mehmet Efendi bu sınavlar sonucunda gerekli liyakati göstererek kayıt işleri tamamlanmıştır.²¹⁵ Bu belge, II. Abdülhamid döneminin sonlarında (1905) ibtidai öğretmenlerinin dahi sadece okuma-yazma veya dini bilgilerle yetinmediğini; tarih ve coğrafya gibi modern/kültür derslerinden de yeterlilik sınavına tabi tutularak "asaletlerinin" onaylandığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bir üstteki belgeyle mukayese ettiğimizde bu durumun rüştiye mekteplerine yansıtılamadığını kanıtlamaktadır.

Öğretmenlerin liyakatiyle ilgili olarak 1889 tarihli belge önemlidir. Bu belgeye göre, Sinop Rüştîye Mektebi Muallim-i Evveli Osman Efendi tarafından verilen arzuhalde; kendisi kırk seneden beri devlet hizmetinde bulunup, adı geçen mektebin açılışından beri, yani yirmi buçuk seneden beri, başöğretmenlik görevini ifa etmekte olduğu, ancak maaşının azlığı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin çokluğu sebebiyle geçim sıkıntısı çektiği beyan edilerek, maaşına zam yapılması istirham edilmiştir. Osman Efendi'nin, belirtildiği üzere mektebin açılışından beri başöğretmenlik görevinde bulunduğu, gayret ve niyetinin iyi olduğu, herkes tarafından takdir edildiği, ancak halinin ve vaktinin gerçekten merhamete layık olduğu yerel araştırmalarla anlaşılmıştır. Ancak, Maarif Nezareti'nin bütçe ve maaş usulleri gereğince, yerel imkanlarla maaşına zam yapılması mümkün olamamıştır. Kendisinin bu uzun hizmeti ve içinde bulunduğu zaruret hali göz önüne alınarak, Yüce Nezaretinizce uygun görülecek bir miktarda maaşının artırılması veya lütuf ve ihsan buyurulacak başka bir şekilde yardım edilmesi hususu, Yüce Makamınızın takdirlerine ve müsaadelerine havale kılınmıştır.²¹⁶ Osman Efendi'nin Sinop Rüştîyesi'nin kuruluşundan itibaren şehirde görev yaptığını ve 1889 itibarıyla 20 yıldır bu okulda, toplamda ise 40 yıldır devlet hizmetinde çalıştığını kanıtlamaktadır. Sinop yerel yönetiminin hocayı çok sevdiği ve desteklediği, ancak maaş zammı yetkisinin İstanbul'da

²¹⁴ BOA, MF. İBT, 10/123, 1294.

²¹⁵ BOA, MF.MKT, 852/19, 1323.

²¹⁶ BOA, MF. MKT, 109/54, 1306. Bk. Ek-18.

olduğu net bir şekilde görülmektedir. Öğretmen kadrosunu verdiğimiz tablo 4.12'ye bakıldığında Osman efendinin 3 yıldır muallim-i evvel kadrosunda olduğu anlaşılmaktadır.

Okulun yetiştirdiği öğrencilerin istihdamı açısından 1892 tarihli belge dikkat çekmektedir. Bu belgede “Sinop Kazasının Arslan Mahallesi ahalisinden olub Darümuallimin-i Rüşdiye talebesinden bulunduğu ifade edilen Ali Rıza Efendi hakkında istilâmı havi Sinop Sancağı Meclis-i İdaresi'nden varid olan mazbata leffen takdim-i huzur-ı sami-i daver-i efhamileri kılınmış olmağla mumaileyhin neş'et ettiği mezkur Darümuallimin'den yedine ita olunan şehadetnamede Lisan-ı Osmani ve Farisi muallimliğiyle Erzurum Mekteb-i İdadisi Muavinliğine ehliyeti olduğu muharrer ve bu defa Erzurum Mekteb-i İdadisi muavinliğine bi't-tercih tayini tensib kılınmış olduğunun işarı..” ifadelerine yer verilmiştir. Böylece Sinop Rüştîye Mektebi öğrencilerinden Ali Rıza Efendi, 1880 yılında girdiği sınavdan geçer not almış ve 1882 yılında diplomasını alarak mezun olmuştur. Bu sene dahilinde Erzurum Mekteb-i İdadisi Osmanlıca- Farsça öğretmeni ve muavini olarak tayin olunmuştur.²¹⁷ Belge, Sinop'un sadece öğretmen alan değil, Devlete öğretmen yetiştiren bir potansiyeli olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Sinop Rüştîye Mektebi 1310 yılından sonra idadiye çevrilmiştir. Bu tarihten sonraki eğitim faaliyetleri ‘Sinop Mekteb-i İdadisi’ başlığı altında incelenecektir.

4.3.1.6. Sinop Mekteb-i İdadisi

Bu kurum, yukarıda incelenen Rüştîye mektebinin devamı niteliğinde olup, ilk olarak 1308 (1891) yılında yeniden yapılandırılarak eğitime açılmıştır.²¹⁸

1306 (1889) yılı salnamesinde, şehirde bir "Mekteb-i İdadi-i Mülki" inşaatına başlandığı kayıtlıdır.²¹⁹ Maarif nezaretinin 16 Haziran 1313(1897) tarihli ve 200 numaralı tezkiresi uyarınca, taşra teşkilatındaki eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla liva merkezlerinde yeni İdadi Mektepleri inşasına karar verilmiştir. Bu kapsamda, belirlenen projelerin fenni keşif özetleri çıkarılmış ve toplam maliyetin yaklaşık 253.693 kuruş olduğu saptanmıştır. İnşaat maliyetlerinin bir kısmının Maliye Sandığından, geri kalanının ise vilayetlerin çeşitli nizami gelirlerinden karşılanmasına karar verilmiştir. İnşaat süreçlerini yürütmek ve denetlemek üzere mahalli bir komisyon teşkil edilmiştir. Ancak, belgelere yansıyan bilgilere göre, liva düzeyindeki komisyonun başkanlığını yürüten belde müftüsü Abdülatif Efendi'nin, inşaat

²¹⁷ BOA, MF, MKT, 152/4, 1310.

²¹⁸ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (1319), s.769.

²¹⁹ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306), s.476.

sürecinde yolsuzluk yaptığı tespit edilmiştir. Müftünün okul inşası için ayrılan nakdi meblağların bir kısmını şahsi tasarrufuna geçirdiği veya usulsüz bir şekilde sarf ettiği raporlaştırılmıştır. Söz konusu usulsüzlüğe rağmen eğitim hizmetinin aksamaması için Sadaret Makamı devreye girmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda; Abdüllatif Efendi hakkında gerekli tahkikatın yapılmasına, yarım kalan mektebin tamamlanmasına, gereken meblağın yarısının mevcut yılın bütçesinden, kalan yarısının ise gelecek yılın inşaat tertibinden karşılanması uygun görülmüştür.²²⁰ Bu belge, Meşrutiyet Döneminde taşrada yürütülen eğitim hamlelerinin, sadece ekonomik yetersizliklerle değil, aynı zamanda idari zaafiyetler ve yolsuzluklarla da mücadele ettiğini kanıtlamaktadır. Sinop İdadisi gibi şehrin en önemli eğitim yatırımının, mali kaynakların kötüye kullanılması nedeniyle durması, modernleşme sürecinin yerel bürokrasi tarafından nasıl sekteye uğratıldığının somut bir örneğidir. Ancak devletin (Maarif Nezareti'nin) olaya müdahil olarak inşaatı tamamlama girişimi, merkezin taşradaki eğitim projelerini denetleme ve sürdürme konusundaki kararlılığını göstermektedir.

1900 yılı Servet-i Fünun Dergisi'nde geçen ifadelere göre; Sinop İdadi Mektebi'nin inşaa süreci yaklaşık sekiz-on yıl önce başlamış olmasına rağmen, bina uzun süre natamam kalarak atıl vaziyette kalmıştır. Ancak son bir-iki yıl içerisinde gösterilen yoğun gayret ve çalışmalar neticesinde inşaat tamamlanmış ve mektep, dört ay evvel resmen eğitim-öğretime açılmıştır. Sur dışında, havadar ve eğitim faaliyetlerine uygun bir mevkide inşa edilen mektep binası, sağlamlığı ve genişliği ile dikkat çekmektedir. Binanın tasarımında hıfzıssıhha (sağlık/hijyen) kurallarına azami özen gösterilmiş; derslikler ve teneffüşhaneler geniş tutulmuş, kapı ve pencereler ışık ve hava sirkülasyonu açısından en uygun cephelere yerleştirilmiştir. Ayrıca sınıflarda kullanılan sıraların yükseklikleri ve şekilleri de sağlık kurallarına uygun standartlarda hazırlanmıştır. Eğitim kadrosu incelendiğinde; okul müdürünün Darüşşafaka mezunu olduğu, diğer muallimlerin ise Vilayet İdadisi kökenli, yetkin ve muktedir eğitimcilerden seçildiği görülmektedir. Mevcudu yüz elliye yaklaşan okulda, öğrencilerin sene sonu sınavlarında gösterdikleri başarı ve istidat, heyet tarafından takdirle karşılanmıştır. Sinop için önemli bir ilim yuvası niteliği taşıyan mektepte, harita ve fen derslerine ait bazı araç-gereç eksiklikleri bulunmakta olup, bu ihtiyaçların Maarif Nezareti tarafından ivedilikle karşılanacağı öngörülmektedir.²²¹

²²⁰ BOA, İ.MF. 5/29, M. 1898.

²²¹ Servet-i Fünun, S. 491 (1900), s. 415.

Maarif Salnamelerinde okulun toplam maliyetinin 345.084 kuruş olduğu belirtilmiştir.²²² 1883 yılında Vali Veysel Paşa döneminde inşasına başlanan yeni bina, Mutasarrıf Ömer Şevki Bey zamanında 1900 yılında tamamlanmış ve okul bu yeni binasına taşınmıştır.²²³ 1903 yılının şubat ayında, bir hizmetlinin dikkatsizliği sonucu çıkan yangında okulun ahşap kısımları tamamen yanmıştır. Bu yangında okulun demirbaşları ve kütüphanesi de yok olmuştur.²²⁴ Yangına sebep olan hademe olaydan hemen sonra tutuklanmıştır. Yangın sonucunda okul binasında meydana gelen hasarın boyutunun ve tadilat için ne kadar ödeneğe ihtiyaç duyulduğunun acilen tespit edilerek merkeze bildirilmesi emredilmiştir.²²⁵

Kastamonu Maarif Müdürü Arif Bey tarafından Maarif Nezareti'ne sunulan 14 Nisan 1904 (1 Nisan 1320) tarihli yazıda, Sinop İdadi-i Neharisi (gündüzlü yatısız) binasında meydana gelen yangının çıkış sebebi ve eğitim faaliyetlerinin durumu hakkında Sinop Mutasarrıflığı'ndan alınan bilgiler aktarılmıştır. Belgede, yangının okul hademesinin soba borularında biriken kurumları tutuşturması neticesinde kazaen zuhur ettiği belirtilmiştir. Yangın nedeniyle öğrencilerin mülga Rüştîye binasına nakledildiği ve eğitim-öğretime bu binada devam edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca konuya ilişkin tahkikat evrakının Nezaret makamına takdim edileceği bildirilmiştir.²²⁶

Yangından sonra sığınılan eski Rüştîye binasının kapı ve pencerelerinin kırık dökük olması ve binanın yoğun hava cereyanına maruz kalması nedeniyle, öğrenciler arasında nezle ve öksürük gibi hastalıkların baş göstermesi üzerine Belediye Tabibi, nemli olmayan, rüzgar almayan, temiz ve havadar olan, "şerait-i sıhhiye-i matlubeyi haiz", başka bir binaya nakledilmesi gerektiğini rapor etmiştir. Doktorun bu raporuna istinaden toplanan Sinop İdare Meclisi, şehir merkezinde bulunan, geniş ve havadar yapısıyla okul olmaya müsait Gürcü Hüseyin Bey'in hanesini tespit etmiş; yeni İdadi binası inşa edilene kadar burada kalınmasını planlayarak ev sahibiyle aylık 150 kuruş kira bedeli üzerinde anlaşmıştır. Bu bedelin yerel bütçeden karşılanması öngörülürken, Sinop Mutasarrıflığı öğrencilerin perişan olmaması adına naklin zaruri olduğunu bir mazbata ile Kastamonu Vilayeti'ne bildirmiş, akabinde Kastamonu Maarif Müdürlüğü de durumu Maarif Nezareti'ne arz ederek kiralama işlemi ve ödeme için izin talep etmiştir.²²⁷

²²² *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye* (1319), s.769.

²²³ Yücel, *age.*, s.685.

²²⁴ Yücel, *age.*, s.686.

²²⁵ BOA, MF.MKT, 773/37,1322.

²²⁶ BOA, MF.MKT, 773/42,1322.

²²⁷ BOA, MF.MKT, 935/9, 1324.

Sinop Maarif Müdürü, İstanbul'daki Maarif-i Umumiye Nezareti'ne hitaben kaleme aldığı yazıda; Sinop İdadisi'nde meydana gelen yangında okulun tüm eşyalarıyla birlikte haritalarının da yanıp kül olduğunu, coğrafya dersinin layıkıyla tedris ve tahsilinin haritasız mümkün olamayacağını belirterek, eğitimin aksamaması adına acilen bir adet Küre-i Musannaa ile Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya'dan oluşan Kıtaat-ı Hamse haritalarının gönderilmesini talep etmiştir. Bakanlığın bu talebi Meclis-i Kebir-i Maarif'e havale ederek Kütüb Anbarı'nda yaptırdığı kontrol neticesinde; depoda sadece bir adet Küre-i Musannaa ile Afrika ve Okyanusya haritalarının mevcut olduğu, buna karşılık Avrupa, Asya ve Amerika haritalarının stokta kalmadığı tespit edilmiştir. Bu tespite istinaden, depoda mevcut olan malzemelerin derhal Sinop'a gönderilmesine, stokta bulunmayanların ise şu an karşılanamadığının not düşülmesine karar verilerek depo memuru ve ilgili birimlere gerekli talimatlar verilmiştir.²²⁸

Sinop ahalisinin merkeze gönderdiği telgrafta; okul binasının dört sene önce yandığı, geriye kalan kâgir duvarların kış mevsiminin yağmur ve fırtınaları altında "mahv u heder" olduğu, "etfal-i vatan" olan öğrencilerin ise dar ve havasız bir kira evinde "sıkıntı ve meşakkatle" eğitim gördüğü çarpıcı ifadelerle dile getirilmiştir. Sinop halkı, okulun inşası için "iane" toplamaya ve bedenen çalışmaya hazır olduğunu beyanla, devletten bir an önce inşaat izni verilmesini ve eksik kalan paranın tamamlanmasını talep ederek "merhamet edin, inşaata başlayalım" çağrısında bulunmuştur. Halkın bu talebi üzerine harekete geçen Kastamonu Valisi Ali Rıza ve Sinop Mutasarrıf Vekili durumu İstanbul'a raporlayarak; mevcut duvarlar üzerine yapılacak inşaatın 21.500 kuruşluk toplam masrafının bir kısmının halktan toplanacak ianeye, halkın gücünün yetmediği kısmın ise Maarif bütçesinden karşılanacağını ve inşaat mevsimi geçmeden ihalenin yapılmasının elzem olduğunu bildirmişlerdir. İstanbul'daki Maarif Nezareti, devletin o sıradaki "Dört Aylık Muvakkat Bütçesi" henüz onay aşamasında olduğundan bürokratik bir engele takılsa da öğrencilerin perişanlığı ve binanın çürümesi gibi acil durumları göz önüne alarak yeni bir formül üretmiştir. Buna göre; Sinop İdadisi'nin inşasına derhal başlanması, harcamalarda öncelikle halkın topladığı iane paralarının kullanılması, bütçe açığını kapatacak olan devlet payının ise Meclis-i Mebusan'daki bütçe kanunu tasdik edildikten sonra "İdadi Mektepleri İnşaat Tertibi"nden gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²²⁹

²²⁸ BOA, MF.MKT, 830/18, 1322.

²²⁹ BOA, MF.MKT, 1136/9, 1327.

Sinop İdadisi yeni binasının inşası sürecinde İnşaat Komisyonu Reisliği görevini ifa eden Sinop Müftüsü Merhum Ali Lütfi Efendi hakkında, inşaat ödeneklerinin sarfiyatı sırasında zimmetine para geçirdiği iddiasıyla başlatılan idari ve hukuki süreç, 19 Receb 1324 (8 Eylül 1906) tarihli Maarif Nezareti yazışmalarıyla neticelenmiştir. Belgelerde aktarıldığı üzere; Ali Lütfi Efendi'nin vefatını müteakip yapılan mali kontrollerde, inşaat hesaplarında görülen açık nedeniyle merhum adına zimmet (kamu borcu) çıkarılmıştır. Söz konusu kamu alacağının tahsili maksadıyla, müteveffa Müftü Efendi'nin terekesine (emlakına) ve kendisine kefil olan şahısların mallarına devlet tarafından haciz tatbik edilmiştir. Ancak Kastamonu Vilayeti'nin talebi ve Maarif Nezareti Muhasebe Müdürlüğü'nün dosyalar üzerinde yaptığı detaylı tetkikat neticesinde; bahse konu harcamaların inşaat giderlerine ait olduğu ve Ali Lütfi Efendi'nin şahsına ait bir "zimmetin tebeyyün etmediği" (zimmet suçunun veya borcunun oluşmadığı) kesinlik kazanmıştır. Bu tespite istinaden; inşaat hesabından dolayı merhumun emlakına ve kefillerinin mallarına konulan haczin devamına yasal bir gerekçe kalmadığı belirtilerek, haciz işleminin kaldırılmasına ve Ali Lütfi Efendi'nin manevi şahsiyetinin aklanmasına karar verilmiştir.²³⁰

Sinop İdadisi'nde 1904 yılında meydana gelen yangın, kurumun fiziksel varlığını ortadan kaldırmakla kalmamış, sonraki beş yıllık süreçte eğitim kalitesini, öğrenci sağlığını ve kurumsal işleyişi derinden sarsan çok boyutlu bir krize dönüşmüştür. Dönemin resmî belgelerine yansıyan eğitimin kesintisiz devam ettiği yönündeki bürokratik söylem, aslında eğitim standartların feda edilmesiyle sağlanan şekilsel bir sürekliliği ifade etmektedir. Yangının hemen ardından öğrencilerin, cam ve çerçeveleri kırık, fiziki şartları yetersiz olan mülga Rüştîye binasına nakledilmesi, eğitim faaliyetini bir barınma ve sağlık mücadelesine dönüştürmüştür. Nitekim bu elverişsiz koşulların öğrenciler arasında hastalıklara yol açması ve eğitimin daha sonra kiralanan özel bir konağa taşınmak zorunda kalınması, okulun mekânsal kimliğini yitirdiğini göstermektedir. Mekânsal sorunların yanı sıra, yangında harita ve küre gibi temel eğitim materyallerinin yok olması ve merkezi idarenin stok yetersizliği nedeniyle bu eksikleri tam olarak giderememesi, özellikle Coğrafya gibi derslerin görsel ve uygulamalı boyutunu zayıflatarak öğretimi soyut ve ezbere dayalı bir sürece hapsedmiştir. Buna ek olarak, inşaat komisyonu üzerindeki yolsuzluk iddiaları ve bütçe onay süreçlerindeki bürokratik süreç, yeni binanın yapımını yıllarca geciktirmiş; bu süreçte eğitim, devletin imkanlarından ziyade yerel halkın maddi fedakarlıkları ve inisiyatifi sayesinde ayakta kalabilmiştir. Dolayısıyla 1904-1909 yılları arasında Sinop İdadisi'ndeki eğitim süreci, kurumsallaşmış bir öğretim

²³⁰ BOA, MF.MKT, 952/62, 1324.

faaliyetinden çok, imkansızlıklar içinde sürdürülen bir var olma çabası olarak nitelendirilebilir. Tüm bu zorlu sürecin ardından yeniden inşa edilen ve Kefevi Mahallesi'nde yer alan tarihi okul binası, günümüzde de hizmet vermeye devam etmekte olup; Sinop Öğretmenevi ve Akşam Sanat Okulu olarak kullanılmaktadır.

Görsel 4.7. Sinop Mekteb-i İdadi, bugünkü Öğretmenevi (Fotoğraf tarafımızdan çekilmiştir.)

Görsel 4.8. 1900 yılı Sinop Mekteb-i İdadi görüntüsü (Servet-i Fünun Dergisi <http://www.servetifunundergisi.com/sinop-mekteb-i-idadisi/> E.t. 6/01/2026)

Arapça "hazırlamak, geliştirmek" anlamındaki kökten türeyen "İdadi", kelime manasıyla "hazırlık yeri" demektir. 1869 yılına kadar bu terim, eğitim kademesinden ziyade, herhangi bir okulun bünyesinde bulunan hazırlık sınıflarını ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bu kavram, eski anlamından sıyrılarak yeni bir muhteva kazanmış; ortaöğretimin Rüştîye ile yükseköğretim arasındaki müstakil bir kademesi olarak tanımlanmıştır. Başlangıçta eğitim süresi 3 yıl olarak belirlenmiş; müfredatta Türkçe, Fransızca, Mantık, Ekonomi, Coğrafya, Tarih, Cebir, Doğa Bilimleri ve Resim gibi derslere yer verilmiştir. Daha sonra müfredatın yoğunluğu nedeniyle süre 4 yıla çıkarılmıştır. Maarif bütçesinin yetersizliği nedeniyle her yerde 7 yıllık (Leyli/Yatılı) İdadiler açılamamıştır. Bu nedenle sancaklarda ve geliri düşük vilayetlerde 5 yıllık nehârî/gündüzlü İdadiler, büyük merkezlerde ise 7 yıllık İdadiler şeklinde ikili bir yapıya gidilmiştir. Her iki tip de bünyesinde Rüştîye sınıflarını barındırmıştır.²³¹ Maarif Salnamesinde belirtilen idadi ders programı ise şu şekildedir:

Tablo 4.15. Genel rüştiye ve idadi mekteplerinde okunacak ilim ve fenlerin haftalık ders adedini gösteren cetveldir.²³²

Esami-i Dürus (Ders İsimleri)	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene	5. Sene	6. Sene	7. Sene
Ma'a Tecvid Kur'an-ı Kerim ve Ulum-ı Diniye	3	3	3	2	2	1	2
Türkçe	7	5	4	3	2	-	-
Edebiyat ve Ahlak	-	-	-	-	3	5	5
Kitabet-i Resmiye	-	-	-	-	-	1	1
Arabi	1	2	2	2	2	1	1
Farsi	-	1	2	1	-	-	-
Fransızca	-	-	-	3	3	4	5
Kavanin (Kanunlar)	-	-	-	-	-	-	2
Hesab	2	2	2	1	1	-	-
Usul-i Defteri	-	-	-	1	-	-	-
Cebr	-	-	-	-	-	2	2
Hendese	-	-	1	2	1	2	-
Müsellesat (Trigonometri)	-	-	-	-	1	-	-
Kozmoğrafya	-	-	-	-	-	-	1
Makine (Mekanik)	-	-	-	-	-	-	1
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya	-	-	-	-	-	3	3

²³¹ Kodaman, *age.*, s.114-120.

²³² *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (1316)*, s.191.

Mevâlid (Biyoloji/Doğa Tarihi)	-	-	-	-	-	2	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	1
Tarih	-	2	2	2	2	1	1
İlm-i Servet (Ekonomi)	-	-	-	-	-	-	3
Malumat-ı Nafia ve Hıfzıssıhha	1	1	1	1	1	-	-
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1	-	.
Resim	1	1	1	1	1	1	.
YEKÛN (TOPLAM)	18	20	23	23	23	23	24

Yukarıda yer alan ders saatleri çizelgesinin yedi yılının tamamı, vilayetlerde bulunan yatılı idadi mekteplerine aittir. Çizelgenin birinci yılından beşinci yılına kadar olan beş senelik kısmı vilayetlerdeki gündüzlü idadi mekteplerini; dördüncü yıldan yedinci yıla kadar olan dört senelik kısmı Mekteb-i Mülkiye'nin idadi sınıfları ile İstanbul ve Üsküdar'daki gündüzlü idadileri; birinci yıldan üçüncü yıla kadar olan üç senelik kısmı ise İstanbul ve diğer vilayetlerdeki rüştiye mekteplerini kapsamaktadır. Çizelgede belirtilen "lisanlar" dersinden kastedilen ise; bazı idadi mekteplerinde, o bölgenin ihtiyacına ve gerekliliğine göre müfredata dahil edilerek okutulan Rumca, Ermenice ve Bulgarca dilleridir.²³³

1311 (1893) yılı kayıtlarında Mekteb-i İdadi-i Mülki eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Müdür Abdülkerim Efendi, Fransızca ve Tarih öğretmeni Abdülkerim Efendi, Coğrafya ve Türkçe öğretmeni Hacı Mahmut Efendi, Matematik ve Geometri öğretmeni Talip Efendi, Arapça ve Hüsn-ü Hat öğretmeni henüz tayin olunmamış, Resim öğretmeni Faik Efendi, Mubasır (öğrenci denetçisi) Hüseyin Niyazi Efendi olarak belirtilmiştir. Bu yılda öğrenci sayısı 67'dir.²³⁴ 1900 yılında bu sayı 80'e ulaşmıştır.²³⁵ Okulun ilk mezunlarını verdiği 1894-1895 döneminde 5 öğrenci mezun olmuştur. Takip eden yıllarda mezun sayıları 1895-1896 döneminde 4, 1896-97 döneminde 9, 1897-98 döneminde 44, 1898-99 döneminde ise 10 ifade edilmiştir.²³⁶

Maarif Salname Kayıtlarına göre 1316-1318 yılları arasında öğretmen kadrosunu ve öğrenci sayısını aşağıdaki tablodan takip edebiliriz.

²³³ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1316)*, s.191.

²³⁴ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1311)*, s.249.

²³⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1317)*, s.261.

²³⁶ Yücel, *age.*, s.685.

Tablo 4.16. Sinop İdadi Mektebi 1316, 1317, 1318 yılları Ders, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı.²³⁷ Tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

Dersler	1316	1317	1318
Müdür, Fransızca, Tarih, Malumat-ı Nafia	Fevzi Efendi	Fevzi Efendi	Fevzi Efendi
Arabi, Coğrafya, Resim	Necip Efendi	Necip Efendi	Necip Efendi
Ulum-u Diniyye, Farsi	Mesut Efendi	Mesut Efendi	Mesut Efendi
Hesap, Hendese, Cebir	Fuat Efendi	Fuat Efendi	Fuat Efendi
Lisan-ı Osmanî, Usul defteri, İnşa ve Kitabat, Hüsn-ü Hat	Cemal Efendi	Cemal Efendi	Cemal Efendi
Mubasır (öğrencilerin disiplininden sorumlu olan, etütlerde başlarında duran görevli)	Hüseyin Niyazi Efendi	Hüseyin Niyazi Efendi	Hüseyin Niyazi Efendi
Öğrenci sayısı Gayr-ı Müslim	1	1	1
Öğrenci sayısı Müslim	77	72	72

Tabloyu incelendiğinde takip eden üç yılda da öğretmen kadrosu korunmuştur. Bu durum eğitimde istikrarın sağlandığına kanıt olarak değerlendirilebilir. Ancak bir öğretmenin birden fazla derse girmesi branşlaşmanın tam olarak sağlanamadığını göstermektedir. Öğrenci sayılarına baktığımızda sayıda büyük değişimlerin yaşanmadığını tespit edebiliriz. Bir tane gayr-i Müslim öğrencinin olması ise dikkat çekicidir. Bu durumu eğitimde eşit şartların sağlanmasının kanıtı olarak düşünebiliriz. Sinop İdadisi'nin ders programı, Sosyal Bilimler, Dil ve Matematik ağırlıklı bir yapı sergilemektedir. Bu yapı, okulun mühendis, hekim gibi teknik eleman yetiştirmekten ziyade, yerel bürokrasiye memur ve mülki idareye personel yetiştirme veya İstanbul'daki yüksek okullara öğrenci hazırlama amacına daha yakın durduğunu göstermektedir. Fen bilimlerinin listede açıkça görülmemesi, okulun "Lise" vasfından ziyade "Ortaokul-Lise arası" bir geçiş formu karakterinde olduğunu düşündürmektedir.

²³⁷ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1316)*, s.1121-1122; (1317), s.1307-1308; (1318), s.1479-1480.

1321 yılı Maarif Salnamesi kayıtlarında okuldaki öğretmen kadrosu değişirken okutulan dersler ve ders grupları da değişmiştir.

Tablo 4.17. Sinop İdadi Mektebi 1321 Yılı Ders, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı.²³⁸ Tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

Dersler	1316
Müdür, Fransızca, Tarih, Malumat-ı Ziraiye, Sıhhiye, Ulum-ı Eşya, Usul Defteri	Salih Efendi
Arabi, Farsi, Resim	Adem Efendi
Ulum-ı Diniyye, Ahlakiye, Farsi	Mesut Efendi
Hesap, Hendese, Cebir, Türkçe	Cemal Efendi
Coğrafya, Hitabet, Hüsn-ü Hat	Faik Efendi
Türkçe, Tarih (Muallim vekili)	Zeki Efendi
Öğrenci sayısı Gayr-ı Müslim	8
Öğrenci sayısı Müslim	88

Bu yılda eğitim kadrosu, Mesut Efendi ve Cemal Efendi dışında değişmiştir. Lisan-ı Osmani, Usul Defteri, Malumat-ı Nafia dersleri çıkarılırken; Türkçe, Malumat-ı ziraiye, Sıhhiye dersleri eklenmiştir. Bu durumu değişen öğretmenlerin alanlarıyla ilişkilendirebiliriz. Devlet Maarif Salnamesiyle okutulacak dersleri belirleyerek birliktelik oluşturmak istemişse de programın taşradaki yansımaları farklılık göstermiştir. Ayrıca idadi okullarının konumunun ve eğitim yılının kesinleştirilmemesi farklı uygulamaları beraberinde getirmiştir. Ayrıca Lisan-ı Osmani dersinin yerini Türkçe dersinin alması bir diğer önemli husustur.

Taşrada daha önce gündüzlü olarak açılan ve yalnızca bulundukları şehrin çocuklarına hizmet veren idadilerin (liselerin) yatılı hale getirilmesine karar verilmiştir. Ancak bu dönüşümün birdenbire yapılmasına eğitim bütçesinin (hisse-i maarifin) yetmeyeceği öngörüldüğünden; bütçe imkanları ölçüsünde kademeli olarak büyük vilayetlerde birer adet,

²³⁸ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1321)*, s.611.

Hakkâri, Dersim ve Van gibi küçük vilayetlerde ise bu illerin birleştirilmesi suretiyle, merkez olarak seçilecek noktalarda ortak birer yatılı idadi açılması kararlaştırılmıştır.²³⁹

İstiklal İlkokulu Arşivi'nde yer alan kayıt defterleri üzerinde yapılan incelemede, Sinop Yatılı Mektebi'ne ait olduğu tespit edilen bir deftere ulaşılmıştır. Bu bulgu, yukarıda zikredilen karar doğrultusunda okulun yatılı statüye dönüştürüldüğü görüşünü desteklemektedir. Söz konusu defterden elde edilen veriler tasnif edilerek aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4.18. Sinop Yatı Mektebi Kayıt Defteri Öğrenci Bilgileri.²⁴⁰ Tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

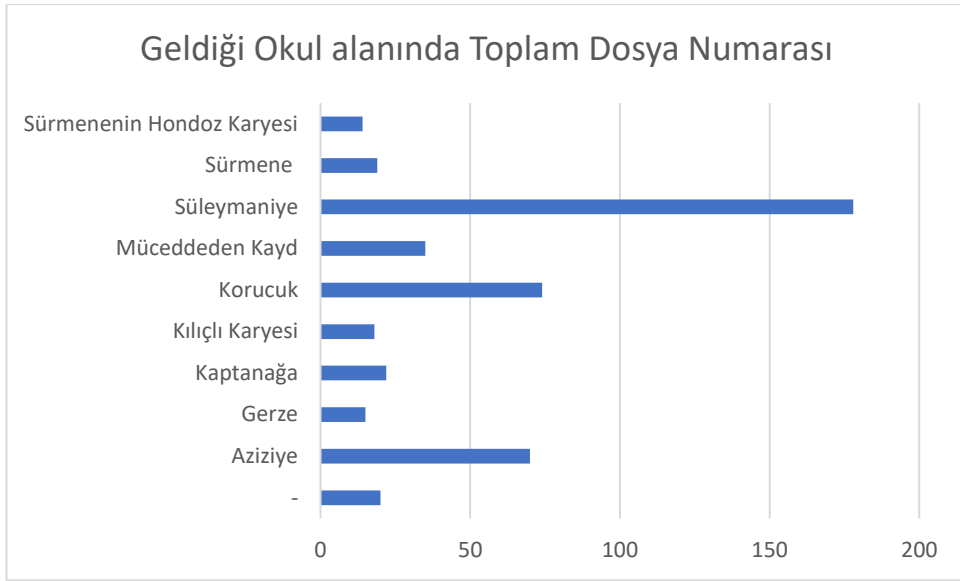
Nu mar ası	Dosya Numar ası	Adı	Baba Adı	Velisinin Sanatı	Doğduğu yıl	Kayıt Tarihi	Geldiği Okul	Oturdu ğu Yer	Aile Şöhreti
9	5	Hüseyin Hüsnü Efendi	İbrahim Efendi	Mahkeme-i Asliye Mübaşiri	1328	5 Eylül 1337	Aziziye	Meyda nkapı	İsmail Kalfazad e
3	2	Hasan Efendi	Ömer Efendi	Esnaftan	20 Haziran 1321	20 Eylül 1333	Aziziye	Kaleya zısı	Hacı Alioğlu
2	1	Halil Efendi	İsmail Efendi	Kayıkçı	3 Kanuniev vel 1328	1 Teşriniev el 1337	Süleymaniye	Meyda nkapı	-
4	3	İzzet Efendi	Hasan Tahsin Bey	-	1329	12 Kanuniev vel 1336	Müceddeden Kayd	Camik ebir	
8	4	Samed Efendi	Mustafa Efendi	Müteveffa Zevcesi Hatice Hanım	1327	1 Teşriniev el 1337	Süleymaniye	Ada	Hasan Yazıcıoğ lu
10	6	Nail Efendi	Tahir Bey	Tüccar	2 Nisan 1321	1 Teşriniev el 1337	Aziziye	Kefevi	Kadıza de
12	7	Hüseyin Efendi	Mahmut Efendi	Tüccar	1 Kanuniev vel 1329	20 Kanuniev vel 1337	-	Kaleya zısı	Ellialtıza de
13	8	Mehmet Efendi	Seyid Mehmet Efendi	Seyid Ahmedin kızı Hatice Hanım	1329	13 Teşriniev el 1336	Süleymaniye	Kaleya zısı	Kütükoğ lu
23	13	İbrahim Ferit Efendi	Mehmet Şevki Bey	Avukat	11 Mayıs 1328	13 Temmuz 1339	-	Camik ebir	Hacı Ömeroğl u
20	12	Ahmet Efendi	Mehmet Rıfkı Efendi	Tüccar	18 Ağustos 1327	4 Eylül 1335	Müceddeden Kayd	Kaleya zısı	Kara Ömerza de
15	9	Rasim Efendi	Haydar Efendi	Zürre (çiftçi)	10 Temmuz 1325	4 Kanuniev vel 1337	Müceddeden Kayd	Kefevi	
17	11	Niyazi Efendi	Ahmet Efendi	Zürre (çiftçi)	1325	13 Teşriniev el 1335	Müceddeden Kayd	Kaleya zısı	Gere Ağa
16	10	Mustafa Efendi	Mehmet Efendi	Çilingir	2 Nisan 1329	24 Teşriniev el 1337	Aziziye	Camik ebir	Beyoğl larından
27	14	Hüseyin Efendi	Mehmet Efendi	Tüccar	17 Eylül 1331	10 Kasım 1339	Sürmenenin Hondoz Karyesi	Kaleya zısı	Alemda oğlu

²³⁹ Kodaman, age., s.121.

²⁴⁰ Sinop İstiklal İlkokulu Arşivi, "Sinop Yatılı Mektebi Kayıt Defteri (H. 1332-1341)", (Kapaksız), s. 1-

100	15	Kazım Efendi	Samet Behçet Efendi	Memurinden	13 Teşrinievvel 1327	Teşrinievvel 1338	Gerze	Camik ebir	Hasib Osmanoğlu
199	16	Halil Efendi	Süleyman Efendi	-	12 Mayıs 1332	20 Ocak 1341	Korucuk	-	Topaloğlu
203	17	Cemil Efendi	Hamdi Efendi	-	1327	11 Teşrinievvel 1341	Korucuk	Korucu k	Kumadoğlu
205	18	Hadi Efendi	Hasan Efendi	Esnaftan Hamdi Efendi	6 Mayıs 1332	15 Teşrinievvel 1341	Kılıklı Karyesi	Meydan kapı	Hasanoğlu
207	19	Halit Efendi	Mustafa Efendi	Bakkal	2 Nisan 1331	13 Teşrinievvel 1341	Sürmene	Camik ebir	Hasbi Yusuf oğlu
221	20	Fehmi Efendi	Mustafa Efendi	Esnaftan İbrahim Salih Efendi	11 Kanunisanı 1328	13 Teşrinisanı 1341	Korucuk	Korucu k	İbrahim oğlu
222	21	Osman Efendi	Mahmut Efendi	Zürre (çiftçi)	20 Nisan 1332	22 Teşrinisanı 1341	Korucuk	Korucu k	Molla Osmanoğlu
21	22	Kemalettin Efendi	Salih Efendi	Muhtar	2 Nisan 1321	13 Teşrinisanı 1339	Kaptanağa	Kaleya zısı	Muhtaroğlu
24	23	Kazım Efendi	Rıza Efendi	Hatice Hanım	11 Ocak 1327	11 Teşrinievvel 1337	Aziziye	Kefeve	Memişoğlu
26	24	Hüseyin Efendi	Hasan Efendi	Kayıkcı	1328	12 Teşrinievvel 1336	Aziziye	Camik ebir	
33	25	Şinasi Efendi	Hüseyin Efendi	Zabitandan	17 Kanunievvel 1329	1 Kanunievvel 1328	Süleymaniye	Camik ebir	Hacı Mustafa oğlu
34	26	Lütfü Efendi	Ömer Efendi	Fatma Hanım	10 Nisan 1329	12 Teşrinievvel 1338	Süleymaniye	Kefeve	
36	27	Arif Efendi	Haydar Efendi	Kahveci	2 Kanunievvel 1326	25 Kanunievvel 1337	Süleymaniye	Meydan kapı	Bağrıaçı koğlu
39	28	Halil Efendi	Mustafa Efendi	Hastane Hemşiresi Hayriye Hanım	1329	11 Teşrinievvel 1338	Süleymaniye	Camik ebir	Kadioğlu
40	29	Muhsin Efendi	İbrahim Efendi	Muradiye Hanım	Mayıs 1330	11 Teşrinievvel 1338	Süleymaniye	Meydan kapı	
44	30	Nuri Efendi	İsmail Efendi	Fatma Hanım	20 Mart 1329	11 Teşrinievvel 1339	Süleymaniye	Meydan kapı	

İncelenen kayıt defterinde yer alan öğrencilerin doğum tarihleri Rumi 1321 ile 1332 yılları arasında değişiklik göstermektedir. Bu tarihler Miladi takvime uyarlandığında, söz konusu öğrenci grubunun 1905 ile 1916 yılları arasında doğduğu anlaşılmaktadır. Defterin kayıt tuttuğu dönem dikkate alındığında; 1905 doğumlu en yaşlı öğrencinin kayıtların başladığı 1916 yılında 11 yaşında, 1916 doğumlu en genç öğrencinin ise kayıtların sonlarına doğru 7 yaşında olduğu görülmektedir. Bu yaş aralığı, okulun bünyesinde bir ibtidai kısmının da bulunduğunu kanıtlamakta olup; genel veriler, okulun Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında doğan bir kuşağa eğitim verdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4.4. Sinop Yatı Mektebi öğrencilerinin mezun olduğu ibtidai mektepleri.

Öğrencilerin geldiği okulların Süleymaniye ve Aziziye olarak kaydedilmesi, Sinop merkezde bu iki okulun ibtidai mektebi görevini üstlendiğini doğrulamaktadır. ‘müceddeden kayıt’ ifadesi ise okulun ibtidai bölümünün olduğunu kanıtlamaktadır. Bazı öğrencilerin baba adı ve velisinin sanatı kısımlarında ‘Esnaftan’ ibaresi düşülerek başka isimlerin yazılması, bu öğrencilerin esnaf tarafından sahiplenerek okutulduğunu akla getirmektedir. Bu öğrencilerin geldiği okul kısmında yazan okullar ise günümüzde Sinop’un köyleridir. İki bulguyu birleştirildiğinde; Sinop esnafının, yetenekli ve yoksul öğrencilerin eğitim masraflarını sahiplendiğini söylememiz yerinde bir tespit olacaktır. Geldiği okul kısmında ‘Sürmene’ yazan iki kayıt bulunmaktadır. Bu öğrencilerin oturduğu yer Sinop’un Camikebir ve Kale yazısı Mahalleleri olarak kaydedilmiştir. Velilerinin meslekleri ise bakkal ve tüccardır. Bu bilgiler ışığında Sinop’un Trabzon’dan göç aldığını söyleyebiliriz. Bu yılların savaş yılları olduğu gerçeğinden hareket ettiğimizde ise Sinop güvenli bir liman olarak görülmüştür. Bir diğer dikkat çeken husus hanım velileridir. Bu velilerin eşlerinin vefat etmiş olduğu, bir yerde not düşülmüştür. Savaş yıllarında çocukların dahi okula gönderilme gayreti Sinop halkının eğitime verdiği önemi kanıtlamaktadır. Aile Şöhreti kısmında yer alan; Topaloğlu, Ömeroğlu, Kütükoğlu, Yazıcıoğlu, Osmanoğlu gibi unvanlar bugün Sinop’ta soy isim olarak hala kullanılmaktadır. Bu yıllarda kayıt yapılan öğrencilerin mezun olduğu tarih kısmının boş bırakılmış olması, savaş yıllarının Sinop’ta eğitimi ne denli derinden etkilediğini kanıtlar niteliktedir.

1915-16 döneminde 5, 1916-17 döneminde 5, 1917-18 döneminde 2, 1918-19 döneminde 1, 1919-1920 de 7 1920-21 de 5 mezun vererek bu ders yılı sonunda mektebin

ibtidai kısmı başka bir okula nakledilerek idadi dahilinde Darülmuallimin açılmıştır.²⁴¹ Daha sonra idadiden liseye çevrilen okul Cumhuriyet Dönemi içinde yeniden ele alınacaktır.

4.3.1.7. Sinop Hapishane Mektebi

Sinop Hapishanesi'ndeki mahkumların eğitimi ve ıslahı amacıyla cezaevi bünyesinde "Sinop Hapishanesi Mektebi" adıyla bir okul açılmış ve buraya üç öğretmen (muallim) atanmıştır. Bu öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi süreci, bütçe kısıtlılıkları nedeniyle bürokratik bir yazışma trafiğine konu olmuş ve süreç şu şekilde işlemiştir:

Sürecin ilk adımı 11 Ocak 1914 tarihinde atılmıştır. Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Dahiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) gönderdiği yazıda; hapishane bünyesinde yeni açılan okulda görevli üç öğretmenin birikmiş maaşlarını ödemek için mevcut bütçede karşılık bulunmadığını belirtmiştir. Vali, mağduriyetin giderilmesi için bu ödemenin bütçedeki "Hapishaneler Gayr-ı Melhuza"²⁴² tertibinden karşılanmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine Dahiliye Nezareti, 2 Şubat 1914 tarihinde Maliye Nezareti ile iletişime geçmiştir. Bakanlık, Kastamonu Valiliği'nin yazısını referans göstererek, söz konusu öğretmenlerin maaşlarının ilgili "öngörülemez giderler" fonundan ödenmesi için Maliye'den resmi izin istemiştir. Maliye Nezareti'nin yaptığı inceleme sonucunda ödemeye onay vermesiyle süreç tatlıya bağlanmıştır. 2 Mart 1914 tarihinde Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği nihai raporda; Maliye'den gelen onay emrinin kendilerine ulaştığını ve bu doğrultuda Sinop Hapishanesi Mektebi öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesi için Sinop Mutasarrıflığı'na gerekli talimatın verildiğini bildirmiştir. Böylece, savaşın hemen öncesindeki bu dönemde, hapishanedeki eğitim faaliyetinin aksamaması için devletin ek bütçe imkanlarını seferber ettiği kayıt altına alınmıştır.²⁴³

1914 tarihli belgeler incelendiğinde; Osmanlı Devleti'nin son döneminde Sinop Hapishanesi'ndeki infaz sisteminin, suçluyu yalnızca tecrit etme düşüncesinden sıyrılarak, mahkûmu eğitip topluma geri kazandırmayı hedefleyen modern bir "ıslah" anlayışına yöneldiği görülmektedir. Sinop gibi ağır şartlarıyla tanınan bir hapishanede mektep açılması ve buraya üç öğretmen atanması, cezalandırıcı adalet yaklaşımının yerini eğitici bir vizyona bıraktığını somutlaştırmaktadır. Balkan Savaşları sonrası ve yaklaşan Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ağır ekonomik darboğaza rağmen, bütçede karşılığı bulunmayan öğretmen maaşlarının

²⁴¹ Yücel, *age.*, s.686.

²⁴² Hapishaneler Öngörülemez Giderler

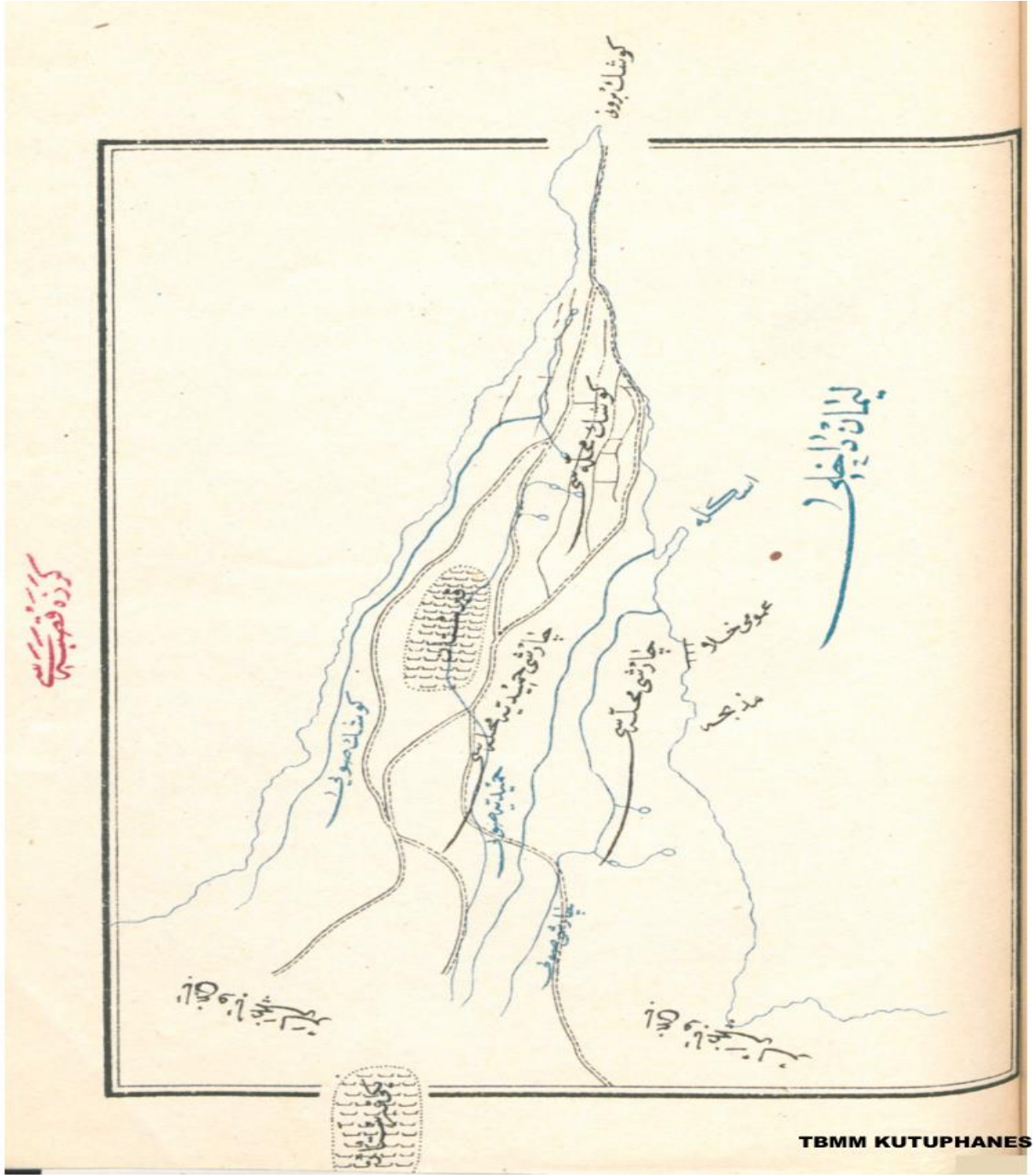
²⁴³ BOA, DH.MB.HPS, 89/65, 1332.

"öngörülemeyen giderler" tertibinden ödenmesi, devletin eğitimi tasarruf edilecek bir yük değil, aksine sürdürülmesi gereken asli bir hizmet olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Kastamonu Valiliği ile merkezi nezaretler arasındaki düzenli bürokrasi, kriz dönemlerinde dahi devlet işleyişinin hiyerarşi ve hukuk çerçevesinde yürüdüğünü, sorunların keyfiyetle değil yasal prosedürlerle çözüldüğünü yansıtmaktadır. Ayrıca hapishanede tek bir eğitmen yerine üç kişilik bir öğretmen kadrosunun bulunması, yürütülen faaliyetin basit bir telkinden öte, müfredatı ve kurumsal yapısı olan ciddi bir eğitim süreci olduğunu; dolayısıyla Sinop Hapishanesi'nin o dönemde hem bir ceza infaz kurumu hem de bir eğitim yuvası hüviyeti taşıdığını göstermektedir.

4.3.2. Gerze'de Bulunan Müslüman Okulları

Sinop Sancağı'na bağlı 35 köyden oluşan Gerze nahiyesi; Kastamonu'nun kuzeydoğusunda, Sinop'un güneydoğusunda ve Karadeniz sahilinde bulunmaktadır. 1306 yılında, Kasabanın bayındırlık ve gelişme potansiyeline ölçü olarak alınan bilgilere göre, son dört-beş seneden beri bir Rüştîye Mektebi, bir medrese ile iki adet kahvehane ve otuz ev yapılmıştır. Adı geçen nahiyede; buğday, arpa, mısır, siyez, kiren, hayvan yemi yulaf, saman, darı ve tütün yetişir. Gerze'nin suyu ve havası yumuşak olduğundan, hava değişimi için Bafra ve Boyabat taraflarından gelenler bulunur. Su hızarlarında her çeşit kereste işlenerek Samsun, Trabzon sahilleriyle İzmir'e kadar gönderilmektedir. Gerze'de küçük gemi ve sandal ve renkli kuşaklar dahi dokunmaktadır.²⁴⁴

²⁴⁴ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s.477-478. Bkz. Ek-19.

Harita 4.3. Sinop Gerze İlçesi mahallelerini gösteren haritadır.²⁴⁵

Maarif Salnamelerine göre Gerze kazasında bulunan İslam okulları incelendiğinde, ilçede bulunan medrese Hamidiye Medresesi'dir.²⁴⁶ 1315 tarihli kayıtlarda, söz konusu medresenin müderrisi Ömer Efendi olarak belirtilmiştir.²⁴⁷ 1317 yılındaki kayıtlara göre medresenin öğrenci sayısı 90'dır.²⁴⁸ 1318 tarihinde öğrenci sayısı 90 olarak seyrini korumuş,

²⁴⁵ Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti, *Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası: Sinop*, s.39.

²⁴⁶ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye* (1316), s.1132.

²⁴⁷ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye* (1316), s.1133.

²⁴⁸ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye* (1317), s. 1320-1321.

ancak bu tarihte medresenin hocalığına Hafız Salih Efendi getirilmiştir.²⁴⁹ 1321 tarihli kayıtlarda ise müderris değişmemekle birlikte öğrenci sayısı 97'ye yükselmiştir.²⁵⁰

Maarif Salnamesi kayıtlarına göre; kaza dâhilinde, inşa tarihi bilinmeyen 56 adet ibtidai mektebi bulunmaktadır. Kayıtlarda, söz konusu mekteplerin toplam maliyet bedeli 57.950 kuruş olarak belirtilmiştir.²⁵¹

1914 yılında Matbaa-i Amire tarafında yayınlanan Gerze köylerindeki okulları gösteren haritada bu mekteplerden; Yaykıl, Kadı, Belören, Saray, Karçal, Karlı ve Akçakese'de birer sınıflı mekteplerin olduğu yerleriyle birlikte gösterilmiştir.²⁵²

Kastamonu Vilayeti Salnamesinde belirtilen okullar başlıklar halinde incelenecektir.

4.3.2.1. Gerze İbtidai Mektebi

1306 (1888-1889) yılında 80 öğrencisiyle eğitim-öğretime başlayan mektebin, bu tarihteki tek eğitimcisi Muallim Ahmet Efendi'dir.²⁵³ İlerleyen yıllarda öğretim kadrosunun genişlediği görülmektedir; nitekim 1310 (1892-1893) yılı kayıtlarına göre okulun tedrisatı, Muallim-i Evvel Hacı Süleyman Efendi ve Muallim-i Sani Emin Efendi tarafından yürütülmeye başlanmıştır.²⁵⁴ Adı geçen hocaların, 1317 (1899-1900) yılında da bu görevlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir.²⁵⁵

Mektebin öğrenci mevcudu 1311-1314 (1893-1897) yılları arasında istikrarını koruyarak 85 seviyesinde seyretmiştir.²⁵⁶ Takip eden süreçte ise öğrenci sayısında belirgin bir artış yaşanmış ve 1317 (1899-1900) yılı kayıtlarında mevcudun 125'e ulaştığı görülmüştür.²⁵⁷ 1317 kayıtlarına göre Gerze Nahiyesi Müslüman zükur nüfusu 11810 olarak belirtilmiştir.²⁵⁸ Bu nüfusun Gerze ve köylerini de kapsadığını düşündüğümüzde okullaşma oranının giderek arttığını söyleyebiliriz.

²⁴⁹ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1318)*, s.1490-1491.

²⁵⁰ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1321)*, s. 619.

²⁵¹ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1319)*, s.768-769.

²⁵² Matbaa-i Âmire, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kastamonu, Sinop ve Çankırı'daki Okulları Gösteren Harita (No: 14)*, Eylül 1330 (Eylül 1914), SALT Araştırma, Kod: EPL012, s. 1, Bk. Ek-5.

²⁵³ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s. 473.

²⁵⁴ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1310)*, s. 441.

²⁵⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1317)*, s. 262.

²⁵⁶ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1311)*, s.250; *(H. 1312)*, s.314; *(H. 1314)*, s.242.

²⁵⁷ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1317)*, s. 262.

²⁵⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1317)*, s. 262.

Kastamonu Vilayeti'ne bağı Sinop Sancağı'nın Gerze Kazası'nda yürütülen eğitim faaliyetlerine dair incelenen arşiv vesikaları, bölgedeki eğitim kurumlarının inşasında yerel hayırseverlerin rolünü ve okulların idari yapısını ortaya koymaktadır. Belgelerden edinilen bilgiye göre; Gerze kasabasında ikamet eden, servet sahibi ve eğitim gönüllüsü Zekeriya Bey tarafından, Sultan Abdülaziz Han'ın saltanat yılları olan 1861–1876 seneleri içerisinde bir İbtidaiye Mektebi inşa ettirilmiştir. Okulun konumu, iç yazışmalarda "Gerze kasabasında muhacirine mahsus hanede" ifadesiyle tanımlanmış olup, bu durum mektebin göçmenlerin iskân edildiği bir mahallede veya onlar için tahsis edilen bir alanda kurulduğunu göstermektedir. Okulun inşasından yıllar sonra, 28 Şubat 1317 (13 Mart 1902) tarihli ve 96 sayılı Kastamonu Vilayeti Mektubi Kalemi'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıda, okulun personel giderlerine dair bir sorun gündeme gelmiştir. Zekeriya Bey'in inşa ettirdiği bu okula Hasan Efendi isminde bir muallim tayin edilmiştir. Ancak öğretmenin maaş tahakkuku konusunda yerel imkanların yetersiz kalması veya usul belirleme ihtiyacı üzerine Sinop Mutasarrıflığı konuyu vilayete taşımıştır. Kastamonu Valiliği, İdare Meclisi'nin mazbatasına dayanarak, Muallim Hasan Efendi'nin maaşının, yerel belediye ve genel bütçe arasında paylaştırılmasını, yani maaşın yarısının Maarif (Eğitim) bütçesinden, diğer yarısının ise Belediye sandığından karşılanmasını Nezaret'e arz etmiştir. Vilayetin talebi üzerine Maarif Nezareti bünyesinde, Meclis-i Kebir-i Maarif ve Muhasebe birimleri tarafından gerekli incelemeler yapılmıştır. Yapılan tetkikat neticesinde, 29 Rebiülevvel 1320 (7 Temmuz 1902) tarihinde hazırlanan cevap taslağında, yerel idarenin talebi uygun görülmüştür. Nezaret, Hasan Efendi'nin geçmiş hizmetlerine de mahsuben, maaş yükünün %50 oranında Maarif bütçesine, %50 oranında ise Gerze Belediyesi bütçesine tevzi edilmesine onay vermiştir. Bu karar, gereğinin yapılması ve sonucun İstanbul'a bildirilmesi emriyle birlikte Kastamonu Vilayeti aracılığıyla Sinop Mutasarrıflığına tebliğ edilmiştir.²⁵⁹ Bu yazışma silsilesi, II. Abdülhamid döneminde taşradaki eğitim kurumlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, Maarif bütçesi ile yerel yönetim ve sivil inisiyatif olan Zekeriya Bey'in nasıl bir iş birliği içinde olduğunu gösteren somut bir örnektir. Diğer yandan, söz konusu okulun "muhacirlere mahsus" bir alanda bulunması ve sürecin hassasiyetle takip edilmesi, devletin iskân politikalarını eğitim stratejileriyle bütünleştirdiğine işaret eder. Göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde eğitim kurumlarının faal tutulması, bu nüfusun toplumsal uyumu açısından stratejik bir hamle olarak okunabilir. Ayrıca, Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilen bir kurumun personel sorunlarının II. Abdülhamid döneminde kurumsal hafıza ve bürokratik silsile içerisinde çözüme

²⁵⁹ BO), MF.MKT,630/32, 1320.

kavuşturulması, taşra ile merkez arasındaki idari mekanizmanın ve devlet işleyişindeki devamlılığın korunduğunu ortaya koymaktadır.

Sinop Sancağı'na bağlı Gerze Nahiyesi'ndeki eğitim kadrosuna yönelik olarak gündeme gelen "görev ihmalı" iddiaları, yerel ve merkezi idare arasındaki resmi yazışmalarla incelenmiş ve vuzuha kavuşturulmuştur. Süreç, Gerze Rüştîyesi Başöğretmeni (Muallim-i Evvel) Sadık Efendi ile İbtidai Mektebi muallimlerinden Hacı Süleyman ve Mustafa Asım Efendilerin vazifelerine devam etmedikleri yönündeki şikâyet üzerine başlamıştır.

Konunun yerinde tetkiki amacıyla toplanan Gerze Maarif Komisyonu, iddiaları araştırarak bir mazbata hazırlamıştır. Komisyonun incelemesi neticesinde; adı geçen muallimlerin mesai saatlerine titizlikle riayet ettikleri, eğitim-öğretim vazifelerini hakkaniyetle ifa ettikleri ve hem Rüştîye hem de İbtidai öğrencilerinin eğitim seviyelerinin takdire şayan olduğu tespit edilmiştir. Komisyon, söz konusu şikâyetin "kizb ve garazdan"²⁶⁰ ibaret olduğunu ve dikkate alınmaması gerektiğini rapor etmiştir. Yerel komisyonun bu tespiti üzerine Kastamonu Vilayeti, 17 Şubat 1326 (2 Mart 1911) tarihli resmi yazısıyla durumu Maarif-i Umumiye Nezareti'ne arz etmiştir. Valilik yazısında, yapılan tahkikat sonucunda ihbarın asılsız olduğunun anlaşıldığı vurgulanmış; ayrıca Rüştîye İkinci Muallimi Hafız Halil Efendi ile haklarında soruşturma yürütülen ibtidai muallimlerinin talep edilen tercüme-i hal varakaları da ekte sunulmuştur. Maarif Nezareti Sicil Müdürlüğü tarafından kayda alınan evrak, bakanlık bürokrasisi tarafından incelenmiş; şikâyetin asılsızlığına binaen muallimlerin görevlerine devamı ve gönderilen sicil belgelerinin dosyalanması kararıyla süreç sonlandırılmıştır.²⁶¹

Söz konusu şikâyetin yalnızca bir öğretmeni değil, iki öğretmeni birden hedef alması belgedeki dikkat çekici hususlardandır. Üstelik suçlamaların bu mektebin öğretmenleriyle sınırlı kalmayıp Rüştîye Muallimi'ni de kapsaması, eğitim sürecine büyük bir darbe vurma potansiyeli taşımaktadır. Buna karşın, sürecin neticesi, yerel komisyonun asılsız suçlamalar karşısında sergilediği titizliği ve kurumsal hassasiyeti gözler önüne sermektedir.

4.3.2.2. Gerze Kız Mektepleri

Gerze kazası dâhilinde, her ikisi de 1310 senesinde tesis edilmiş olan Köşk ve Musalla İnâs Mektepleri bulunmaktadır. Bu eğitim kurumlarından Musalla İnâs Mektebi'nin muallimlik kadrosu iki yıl münhal kalmış, müteakip yılda ise mektebe dair bir kayda rastlanmamıştır.

²⁶⁰ Yalan ve kötü niyetten

²⁶¹ BOA, MF.İBT, 416/66, 1331.

Ancak 1314 ve 1317 yılı kayıtlarına göre, mektebin eğitim faaliyetleri Muallime Gülizar Hanım tarafından yürütülmüştür. 1317 yılı itibarıyla mektepte 33 öğrenci bulunmaktadır.²⁶²

Diğer kurum olan Köşk İnas Mektebi'nde ise muallimlik vazifesi 1310-1317 yılları arasında Ayşe Hanım tarafından ifa edilmiş olup, 1317 yılı itibarıyla mektepte 125 öğrencinin bulunduğu tespit edilmiştir.²⁶³

Her iki mektebin verileri kıyaslandığında, Köşk İnas Mektebi'ndeki öğrenci mevcudunun diğerine nazaran belirgin şekilde fazla olduğu görülmektedir. Bu farkın oluşmasında, Musalla İnas Mektebi'nin muallimlik kadrosunun uzun süre münhal kalmasının ve eğitimde sürekliliğin aksamasının etkili olduğu söylenebilir.

Arşiv belgeleri incelendiğinde, mekteplerin tesis edildiği 1310 yılına ait dikkat çekici bir vesikaya rastlanmıştır. Okulların inşasının halkın yardımlarıyla (iane) gerçekleştirildiğini tevsik eden bu belgeye göre, Sinop Mutasarrıflığı'nın 15 Cemaziyelahir 1310 (2 Aralık 1892) tarihli yazısında, Gerze Nahiyesi merkezinde inşası tamamlanan İnas Mektebi'nin açılış süreci ve fiziki yapısı hakkında tafsilatlı bilgi verilmektedir. Belgeye göre, Padişah'ın himayesinde ve mahalle halkının gayretli yardımlarıyla (iane) vücuda getirilen bu eğitim yuvası; bir derslane, bir dikiş-nakış atölyesi ve bir muallim odası olmak üzere üç oda ve iki salondan müteşekkildir. Mektebin açılış töreni (resm-i küşad), Padişah'ın ömür ve ikbali için edilen dualarla icra edilmiş ve fiilen tedrisata başlanmıştır. Aynı belgede, mektep kadrosuna yapılacak muallim tayinlerinin usul ve esasları hakkında merkezin görüşünün sorulduğu ve verilecek cevabın beklendiği de kaydedilmiştir.²⁶⁴

Sinop Mutasarrıflığı'nın 2 Aralık 1892 tarihli yazısında inşası ve açılışı teferruatlıca anlatılan bu kurumun, Köşk İnas Mektebi olduğu düşünülmektedir. Bu kanaati destekleyen en önemli veri, mekteplerin kuruluş ve faaliyete geçiş süreçlerindeki farklılıktır. Musalla İnas Mektebi, kuruluş tarihi olan 1310 (1892) senesinden itibaren iki yıl boyunca muallim eksikliği nedeniyle eğitim faaliyetlerine başlayamamış ve kadrosu münhal kalmıştır. Buna mukabil, arşiv belgelerinde açılış töreniyle birlikte tedrisata fiilen başlandığı ve eğitimci kadrosunun hazır olduğu belirtilen okulun, kuruluşundan itibaren kesintisiz faaliyet gösteren Köşk İnas Mektebi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, halkın ianesiyle inşa edilen ve fiziki özellikleri –üç oda ve

²⁶² *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1310), s.441; (H. 1311), s.250; (H. 1312), s.314; (H. 1314), s.242; (H. 1317), s.262.

²⁶³ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1310), s.441; (H. 1311), s.250; (H. 1312), s.314; (H. 1314), s.242; (H. 1317), s.262.

²⁶⁴ BOA, MF. İBT, 31-43, 1310.

iki salon– olarak tarif edilen bu binanın, bölgedeki kız çocuklarının eğitimine ara vermeksizin hizmet eden Köşk İnas Mektebi olması kuvvetle muhtemeldir.

II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarının taşradaki yansımaları gösteren bu belge, Sinop'un Gerze Nahiyesi'nde açılan inas mektebi üzerinden Osmanlı modernleşmesinin toplumsal tabanını ortaya koymaktadır. Belgenin en dikkat çekici yönü, devletin mali imkânlarının kısıtlı olduğu bir dönemde, modern eğitim kurumlarının inşasının sadece merkezi bütçeye bırakılmayıp "ahali yardımlarıyla" hayata geçirilmesidir. Gerze halkının kendi öz kaynaklarıyla üç oda ve iki salondan oluşan bir kız okulu inşa etmesi, modernleşme talebinin sadece merkezden çevreye dikte edilen bir süreç olmadığını, aksine taşra halkının da bu değişimi sahiplenerek devletle iş birliği içine girdiğini kanıtlar niteliktedir.

Mektebin fiziki yapısı ve bölümleri incelendiğinde, klasik eğitim anlayışından farklılaşan pragmatik bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Binada dersliklerin yanı sıra özel olarak bir "dikiş ve nakış odası"nın bulunması, Tanzimat sonrası kız çocuklarının eğitiminde hedeflenen "hem okuryazar hem de meslek sahibi bireyler yetiştirme" gayesini somutlaştırmaktadır. Bu durum, eğitimin sadece teorik bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda kadınların ev ekonomisine katkı sağlayacak becerilerle donatılması süreci olarak kurgulandığını göstermektedir. Ayrıca "muallimlere mahsus" müstakil bir odanın varlığı, öğretmenlik mesleğinin kurumsallaşmasına ve eğitimcilerin okul içindeki statüsüne verilen önemi yansıtmaktadır.

İdari açıdan ele alındığında ise belge, dönemin sıkı merkezîyetçi yönetim anlayışını gözler önüne serer. Yerel imkânlarla yapılan bir nahiye okulunun açılışının, öğretmen tayinlerinin ve fiziki detaylarının Kastamonu Valiliği aracılığıyla İstanbul'a, doğrudan Maarif Nezareti'ne rapor edilmesi, devletin en uçtaki eğitim faaliyetlerini dahi yakından denetim altında tutma ve standartlaştırma arzusunun bir göstergesidir. Sonuç olarak bu arşiv kaydı; eğitimin kitleselleşmesi, kız çocuklarının toplumsal hayata katılımı ve devlet-toplum bütünleşmesi açısından Sinop özelinde erken Cumhuriyet Dönemine devredilen eğitim mirasının köklerini aydınlatan kıymetli bir örnektir.

4.3.2.3. Gerze Rüştîye Mektebi

Gerze kazasında modern eğitim kurumlarının tesisi ve yaygınlaştırılması adına atılan en somut adım, Rüştîye Mektebi binasının inşa edilmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak bu kurumsallaşma sürecinde, kasabanın demografik yapısı ile Maarif Nizamnamesinin hükümleri

arasında bir uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Konuya dair 5 Zilkade 1290 (25 Aralık 1873) tarihli arşiv belgesi, bu süreci net bir şekilde ortaya koymaktadır. Belgeye göre, Gerze kasabasında Rüştîye eğitimi için bir bina inşa edilmiş ve Padişah iradesiyle buraya muallim tayini talep edilmiştir. Ancak Nezaret, Maarif Nizamnamesi'nde yer alan 'bir mahalde rüştîye açılabilmesi için en az beş yüz İslam hanesi bulunması' şartını gerekçe göstererek bu talebe mesafeli yaklaşmıştır. Dönemin kayıtlarına göre yüz elli dört İslam hanesine sahip olan Gerze, yasal olarak devlet destekli bir Rüştîye açma yeterliliğini karşılayamamaktadır. Bu nedenle merkezi idare, Kastamonu Vilayeti'ne iki ihtimalli bir çözüm sunmuştur: Ya mevcut binanın eğitim kalitesi yüksek, 'mükemmel ve muntazam bir Sıbyan mektebine' dönüştürülmesi ya da Rüştîye statüsünde ısrar edilecekse, muallim ve kalfa maaşları ile diğer cari giderlerin (masarif-i saire) tamamen yerel ahali tarafından karşılanması şartıyla atama izni verilebileceği bildirilmiştir.²⁶⁵

Arşiv kayıtlarına yansıyan bu yazışmalar ve sunulan çözüm önerisi, Gerze Rüştîyesi'nin fiili açılış tarihini ve kuruluş zeminini netleştirmektedir. Ayrıca Söz konusu belge, Osmanlı taşrasında modern eğitim kurumlarının yaygınlaşma sürecinde, Maarif Nizamnamesi ile yerel ihtiyaç ve talepler arasındaki farklılığı göstermesi açısından oldukça değerlidir. Gerze halkının 500 hane yasal sınırını sağlayamamasına rağmen fiilen bir okul binası inşa etmesi, bölgedeki eğitim talebinin ve modernleşme isteğinin bürokratik engellerin ötesinde olduğunu kanıtlamaktadır. Merkezi idarenin ise bu duruma kesin bir "ret" cevabı vermek yerine, mali külfeti yerel halka devrederek, maaşların ahali tarafından ödenmesi gibi esnek bir çözüm üretmesi, dönemin eğitim politikalarındaki yaklaşımı ve devlet-toplum iş birliğini yansıtan önemli bir örnektir.

1290 (1873) yılında eğitim faaliyetlerine başlayan Gerze Rüştîyesi'nin ders kitabı ve araç-gereç ihtiyacı, kuruluşunun hemen akabinde merkezi idare tarafından karşılanmıştır. Okul idaresinin talebi üzerine Maarif Nezareti tarafından hazırlanan ve 29 Rebiülevvel 1292 (5 Mayıs 1875) tarihli belgeyle kayıt altına alınan sevkியatta, okula toplam 483 parça eğitim materyali gönderilmiştir. Gönderilen malzemelerin dökümü incelendiğinde, dönemin rüştîye müfredatının ağırlıklı olarak Arapça gramer ve dil bilgisi üzerine kurgulandığı görülmektedir. Listede her birinden 60'ar adet olmak üzere; Dürr-i Yekta, Bina, Tuhfe-i Vehbi, Muhtasar-ı Kavaid, Maksud, Avamil ve Nuhbetü'l-Etfal adlı eserler yer almaktadır. Dil eğitimi materyallerinin yanı sıra, modern eğitimin bir göstergesi olarak coğrafya öğretimine de önem verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim gönderilen kitaplar arasında 60 adet Coğrafya-yı Sagir

²⁶⁵ BOA, MF. İBT,3/117, 1290.

bulunmakta; ayrıca görsel eğitim aracı olarak birer adet Düz Dünya Haritası, Avrupa Haritası ve Asya Haritası temin edilmiştir.²⁶⁶

Arşiv belgelerine göre kuruluş süreci 1290 (1873) yılına tarihlenen Gerze Rüştîye Mektebi'nin kurumsal verilerine, Kastamonu Vilayet Salnamelerinde ancak 1292 (1875) yılından itibaren rastlanmaktadır. Salname kayıtlarına göre, 1292-1293 (1875-1876) yılları arasında mektebin muallimlik vazifesi Hafız Mahmut Efendi tarafından ifa edilmiştir. Söz konusu dönemde okulun öğrenci mevcudunda belirgin bir artış gözlemlenmiş ve sayı 36'dan 52'ye yükselmiştir.²⁶⁷

Gerze Rüştîyesi'nde öğrenci sayısının günden güne artış göstermesi, mevcut eğitim kadrosunun yetersiz kalmasına neden olmuştur. Tek öğretmenin idare ve eğitim faaliyetlerini yürütmekte zorlandığı bu dönemde, okula acilen ikinci bir öğretmenin atanması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç üzerine, yerel ulemadan Hacı Davud Efendi imtihana tabi tutulmuş ve eğitim görevini ifa edecek yeterliliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Kastamonu Vilayet İdare Meclisi tarafından hazırlanan mazbata ile Hacı Davud Efendi'nin aylık 200 kuruş maaşla Gerze Rüştîyesi İkinci Muallimliği görevine tayini teklif edilmiş ve durum 15 Zilkade 1293 (2 Aralık 1876) tarihli resmi yazıyla Maarif Nezareti'ne arz edilmiştir.²⁶⁸

Yapılan atama başvurusunun ardından, Kastamonu Vilayet Salnameleri incelendiğinde Hacı Davud Efendi'nin ertesi yıl itibarıyla resmen göreve başladığı görülmektedir. 1296 (1879) yılına kadar bu vazifeyi sürdüren Hacı Davud Efendi döneminde, mektebin öğrenci mevcudunun istikrarlı bir seyir izleyerek 55 seviyesinde sabit kaldığı tespit edilmiştir.²⁶⁹

Gerze Rüştîyesi'nin idari kadrosunda yaşanan önemli bir değişiklik, Muallim-i Evvel (Başöğretmen) Hasan Efendi'nin vefatı üzerine gerçekleşmiştir. Boşalan başöğretmenlik kadrosuna, daha önce Sinop Rüştîyesi'nde Muallim-i Sani (İkinci Öğretmen) olarak görev yapan Sinoplu Ömer Efendi talip olmuştur. Yapılan imtihan neticesinde mesleki yeterliliği ve liyakati sabit görülen Ömer Efendi'nin ataması uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda, Meclis-i Memurin-i Mülkiye ve Maarif Mahkemesi tarafından kaydı tashih edilen Ömer Efendi'nin, 16

²⁶⁶ BOA, MF.MKT, 25/89, 1292. Bkz. Ek-20.

²⁶⁷ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1292), s.152; (H. 1293), s.133.

²⁶⁸ BOA, MF.İBT, 9/69, 1293.

²⁶⁹ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1294), s.158; (H. 1295), s.111; (H. 1296), s.119.

Zilhicce 1296 (30 Kasım 1879) tarihli karar ile göreve başlaması ve maaş tahsisinin yapılması ilgili makamlara bildirilmiştir.²⁷⁰

1296 yılı sonlarında yapılan atamanın fiili yansıması, 1297 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde görülmektedir. Kayıtlara göre göreve başlayan Ömer Hulusi Efendi, Gerze Rüştiyesi'nde oldukça uzun soluklu bir hizmet süreci geçirmiştir. Nitekim aradan geçen yirmi yılın ardından, 1317 (1899) tarihli salnamede dahi isminin zikredilmesi, kendisinin bu görevde istikrarla devam ettiğini kanıtlamaktadır.²⁷¹

Mektebin eğitim kadrosunda 1316 yılında münhal olarak görünen ikinci muallimlik vazifesi, 1317 yılı itibarıyla vekaleten Ali Rıza Efendi tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Salname kayıtlarının takibinden, Ali Rıza Efendi'nin 1318 ve 1321 yıllarında da görevine devam ettiği tespit edilmiştir.²⁷²

1317 tarihli arşiv belgesinde öğretmenlerin devam çizelgesi şu şekildedir:

Tablo 4.19. Gerze Rüşdiyesi 1317 (1901-1902) Senesi Eylül, Teşrin-i Evvel ve Teşrin-i Sani Aylarına Ait Personel Devam Tablosudur.²⁷³

İsim ve Şöhret	Vazifesi	Eylül (Gün)	T. Evvel (Gün)	T. Sani (Gün)	Mülahazat (Düşünceler)
Ömer Hulusi Efendi	Muallim-i Evvel	26	27	21	
Ali Rıza Efendi	Muallim-i Sani	26	27	21	
Ömer Lütfi Efendi	Rika Hocası	8	9	7	14 T.Sani 1317 tarihiyle mübaşeret etmiştir.
Hacı Mehmed	Bevvab	26	27	21	

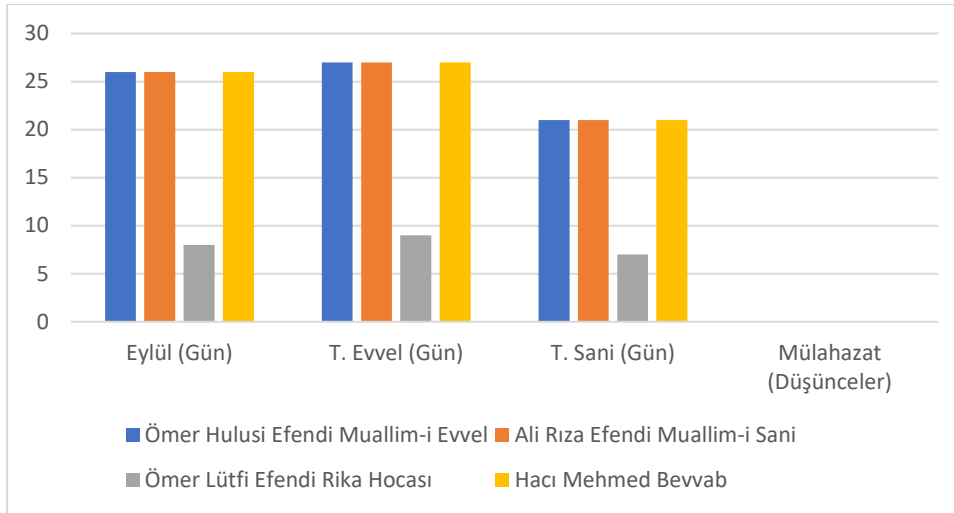
Yukarıda sunulan arşiv belgesindeki veriler, çalışmanın önceki bölümlerinde incelenen 1317 ve müteakip yıllara ait Kastamonu Vilayet ve Maarif Salnameleri'ndeki kadro kayıtlarıyla birebir örtüşmektedir. Salnamelerde isimleri geçen Muallim-i Evvel Ömer Hulusi Efendi ile Muallim-i Sani Ali Rıza Efendi'nin bu belgede de fiilen görev başında olduklarının görülmesi, resmi yıllıkların sahadaki durumu doğru yansıttığını teyit etmektedir.

²⁷⁰ BOA, MF.İBT,13/87, 1296.

²⁷¹ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1297), s.168; (H. 1298), s.180; (H. 1299), s.197, (H. 1306), s.473; (H. 1310), s.441; (H. 1311), s.250, (H. 1312), s.314; (H. 1314), s.242; (H. 1317), s.262.

²⁷² Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1316), s.1125; (1317), s.1311; (1318), s.1483, (1321), s.614.

²⁷³ BOA,MF.İBT, 118/65,1320. Bk. Ek-20.

Şekil 4.5. Gerze Rüşdiyesi 1317 (1901-1902) Senesi Öğretmenlerin aylara göre eğitim verdikleri gün sayısı.

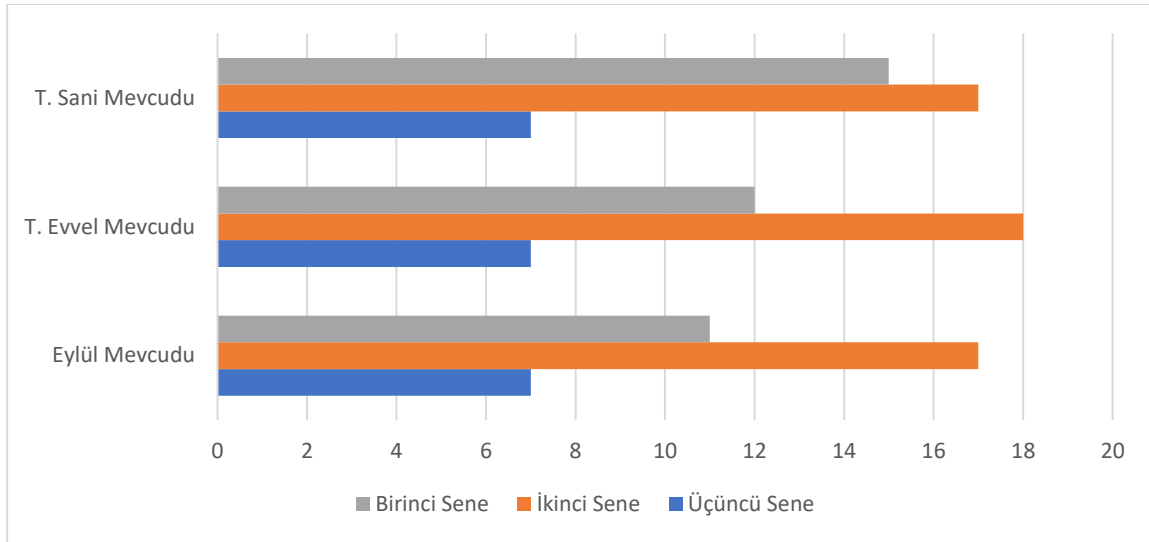
Bununla birlikte, öğretmenlerin devam çizelgesi okulun çalışma takvimi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Asli kadroyu oluşturan muallimlerin ve okul görevlisinin (bevvab) Eylül ve Teşrin-i Evvel aylarında 26-27 gün okula gelmiş olmaları, Gerze Rüştiyesi'nde eğitimin Cuma tatili haricinde haftanın altı günü kesintisiz ve tam zamanlı olarak sürdürüldüğünü göstermektedir. Kadroya ihtisas hocası olarak dahil edilen 'Rika Hocası'nın ayda ortalama 8-9 gün mesai yapması ise, hüsn-i hat (yazı) derslerinin müfredatta haftada iki gün veya blok dersler halinde yer aldığı şeklinde yorumlanabilir.

Gerze Rüştiye öğrencilerinin sınıflara göre dağılımı şöyledir:

Tablo 4.20. Gerze Rüşdiyesi 1317 (1901-1902) Senesi Eylül, Teşrin-i Evvel ve Teşrin-i Sani Aylarına Ait Öğrenci Devam Cetvelidir.²⁷⁴

Sınıflar	Eylül Mevcudu	T. Evvel Mevcudu	T. Sani Mevcudu
Dördüncü Sene	-	-	-
Üçüncü Sene	7	7	7
İkinci Sene	17	18	17
Birinci Sene	11	12	15

²⁷⁴ BOA, MF. İBT, 118/65, 1320. Bk. Ek-21.

Şekil 4.6. Gerze Rüşdiyesi 1317 (1901-1902) senesi aylara göre öğrenci mevcudu.

Bu belgeye göre, 1317 (1901-1902) yılına ait üç aylık veriler ışığında Gerze Rüşdiyesi'nin kurumsal yapısı ve işleyişi hakkında önemli tespitler yapılmasına olanak tanımaktadır. Belgedeki en dikkat çekici bulgu, dört yıllık bir eğitim kurumu olması gereken rüştiyenin üçüncü ve dördüncü sınıflarında hiç öğrenci bulunmamasıdır. Bu durum, kurumun kâğıt üzerinde rüştiye statüsünde olmasına rağmen, fiiliyatta henüz iki yıllık bir eğitim yapısına sıkıştığını göstermektedir.

Aynı arşiv belgesini incelediğimizde öğrenci hareketliliği ile ilgili bilgiler şu şekildedir:

Tablo 4.21. Gerze Rüşdiyesi 1317 (1901-1902) Senesi Eylül, Teşrin-i Evvel ve Teşrin-i Sani Aylarına Ait Öğrenci Hareketleri ve Genel Toplam Cetvelidir.²⁷⁵

Hareket Türü	Eylül	T. Evvel	T. Sani
Mektebi Terk Eden Şakirdan	-	-	1
Mektebe Yeni Gelen Şakirdan	2	2	2
Mektebin Mevcud-ı Yekûnu (Toplam)	35	37	39

Mevcut öğrenci sayısının 30 civarında seyretmesi ve özellikle birinci sınıftaki öğrenci mevcudunun Eylül ayından Kasım ayına %25'i aşan bir oranda düşüş göstermesi, bölgedeki Müslüman hanenin yeterli olmadığı sorununun somut bir göstergesidir. 1902 yılı itibarıyla mektebi terk eden yalnızca bir öğrencinin olması, okula gelen öğrencilerin istikrar gösterdiğini belgelemektedir.

²⁷⁵ BOA, MF. İBT, 118/65, 1320.

Sinop Sancağı'na bağlı Gerze Rüştîye Mektebi'nin kayıtlı öğrenci listesini ve sınıf mevcutlarını gösteren resmi çizelge aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.22. Sinop sancağına bağlı Gerze Rüştîyesi talebelerinin miktarı ve yapılan imtihan neticesinde durumlarını belirten cetvel.²⁷⁶

Numara	Esami-i Şakirdan (Öğrenci İsimleri)	Mülahazat	Numara	Esami-i Şakirdan (Öğrenci İsimleri)	Mülahazat
Sıra No (Aded)	Dördüncü Sene Şakirdanı (4. Sınıf Öğrencileri) - İsimleri	-	27	Naib Zade Nail Efendi	-
1	Cerrah Salih Efendi zade Mustafa Efendi		28	Habib oğlu Ahmed Efendi	
2	Yusuf Usta zade Hüseyin Efendi		29	Mehmed Ağa Hafız Zade Mehmed Efendi	
3	Ömer Çavuşzade Şükrü Efendi		30	Naib Zade Lütü Efendi	
4	Hireci Ahmet zade Hasan Efendi		31	Mazhar Efendi Zade Şükrü Efendi	
5	Semerci Zade İsmail Efendi	Bi-hasebi'l-hace dışarı çıkmıştır	32	Mustafa Efendi Usta zade İsmail Efendi	
6	Osman Zade Hasan Efendi		33	Yusuf Usta Zade Ahmed Efendi	Bir sene mazeretine mebni gelmemiştir
7	Çerkes Mehmed Efendi Zade Hasan Efendi		34	İmam Zade Hasan Efendi	
8	Tıknaş? Zade Süleyman Efendi		35	Hakim Zade Mehmeddin Efendi	
9	Cabir Oğlu Osman Efendi		36	Mustafa Efendi Zade Ali Efendi	
10	Sinoplu Zade Mehmed Efendi		Sıra No	Birinci Sene Şakirdanı (1. Sınıf Öğrencileri)	
11	Aşık Ahmet zade Abdullah Efendi		37	Hacı Mehmed Zade Mehmed Arif Efendi	-
12	Halil Ağa zade Ali Ömer Efendi		38	Miralay Zade Selim Efendi	
Sıra No	Üçüncü Sene Şakirdanı (3. Sınıf Öğrencileri) - İsimleri	-	39	Seyyid Zade İbrahim Efendi	
13	Emir Hasan zade Mustafa Efendi		40	Topal Hafız Zade Mustafa Efendi	
14	Genc Ağazade Hüseyin Efendi		41	Odabaşı Zade Bekir Efendi	
15	İmam Zade Salih Efendi		42	Uzun Süleyman zade Kadir Efendi	
16	Göder Oğlu İzzet Efendi		43	Köse Mustafa Efendi Zade Mustafa Efendi	Nam-ı diğer Topal Oğlu Mehmet
17	Sofuoğlu Yusuf Efendi	Tarih-i duhulünden beri gelmemiştir	44	Dülger Hacı Oğlu Hafız Hüseyin Efendi	

²⁷⁶ BOA, MF.İBT,40/1, 1312. Bk. Ek-22.

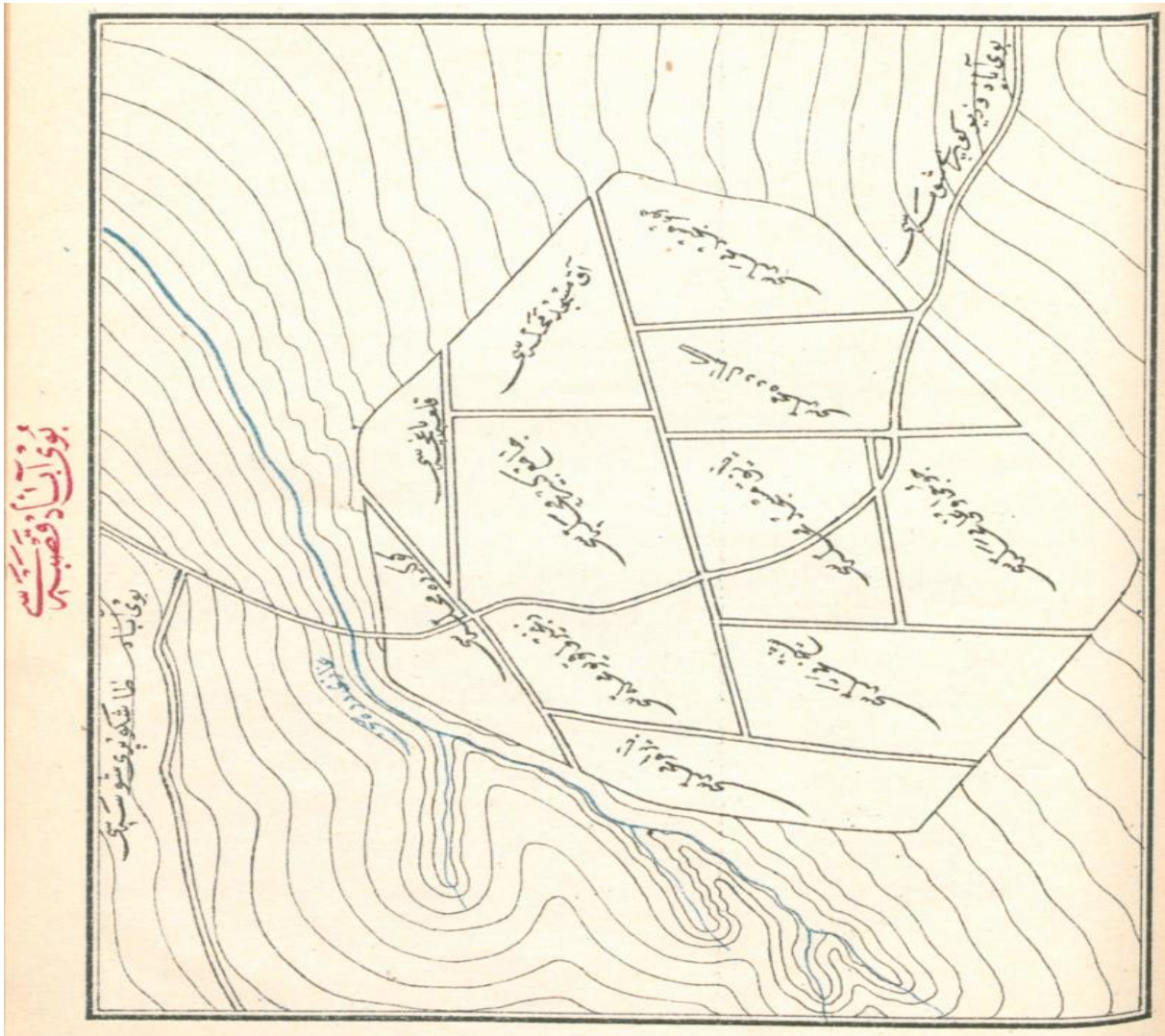
18	Emin Reis Zade Kazım Efendi	45	Telgraf Çavuşu Salih Efendi Zade Abdürrezzak Efendi
19	Hacı Aske zade Mehmet Efendi	46	Nekiz oğlu Salih Hafidi Mustafa Efendi
20	Hacı Ali Zade Mustafa Efendi	47	Asker Ömer Damadı Salih Ağa zade Mehmet Efendi
21	Receb Çavuş Zade Mehmet Efendi		
22	Yusuf Ustazade İbrahim Efendi		
23	Osman Ağazade Habib Efendi		
Sıra No	İkinci Sene Şakirdanı (2. Sınıf Öğrencileri) - İsimleri		
24	Hızır Kaptan zade Yusuf Efendi		
25	Kütükçü Zade Hüseyin Efendi		
26	İzzet Reis Zade Mehmed Emin Efendi		

Belgede öğrenciler birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sene (sınıf) başlıkları altında tasnif edilmiş; her birinin ismi ve ailesinin lakabı (şöhreti) kaydedilmiştir. "Mülahazat" (düşünceler) sütununda ise bazı öğrencilerin devam durumları ve mazeretleri hakkında kısa notlar yer almaktadır. Belgenin alt kısmında, öğrencilerin heyet huzurunda imtihan edildikleri ve başarı durumlarına göre bir üst sınıfa terfi ettirildiklerini belirten resmi bir ifade ile Belediye Reisi, Müftü, İdare Meclisi üyeleri ve okul muallimlerinin mühürleri bulunmaktadır.

4.3.3. Boyabat'ta Bulunan Müslüman Okulları

1306 (1888-1889) tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre; Sinop Sancağı'nın önemli kazalarından biri olan Boyabat, coğrafi olarak doğuda Sivas Vilayeti'ne bağlı Vezirköprü, batıda Taşköprü ve Ayancık, güneyde Osmancık ve Kargı Nahiyesi, kuzeyde ise Sinop merkez kazası ile çevrilidir. Vilayet merkezine 18 saat mesafede bulunan kaza, idari ve iktisadi açıdan gelişmiş bir görünüme sahiptir. Salname verileri, kazanın yerleşim dokusu ve kurumsal altyapısı hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Biri Durağan Nahiyesi'nde diğeri kaza merkezinde olmak üzere iki hükümet konağının bulunduğu Boyabat'ta; 7.911 hane, 302 dükkân, 6 han ve 3 hamam yer almaktadır. Sosyal hayatın canlılığını gösteren 28 kahvehane ve 1 kıraathane de kayıtlara geçmiştir. Dini yapılar incelendiğinde, 80'i mamur durumda olmak üzere toplam 100 cami ve mescit ile 1 tekkenin varlığı görülmektedir. Eğitim ve kültür hayatı

açısından değerlendirildiğinde kaza, dönemine göre zengin bir çeşitlilik arz etmektedir. Kazada modern eğitimin temsilcisi olarak 1 adet Rüştîye ve 1 adet İbtidai Mektebi bulunurken; biri Rum cemaatine ait olmak üzere, geleneksel eğitimin sürdürüldüğü 91 adet Sıbyan Mektebi ve yüksek din eğitimi veren 5 adet Medrese mevcuttur. Ayrıca kazada 1 kütüphane ve 1 muvakkithane bulunması, ilmi ve kültürel birikimin göstergesidir. Kazanın iktisadi hayatı ise büyük ölçüde tarım ve buna dayalı sanayiye dayanmaktadır. Bölgenin en önemli gelir kaynağı olan çeltik üretimi, sanayi tesislerine de yansımış; kazada 37 adet pirinç işleme tesisi ve 145 su değirmeni tespit edilmiştir. Yıllık yaklaşık 600.000 kıyve pirinç üretiminin yapıldığı kazada ayrıca buğday, arpa, mısır, pamuk, cehri ve salep gibi ürünler yetiştirilmektedir. Altyapı unsuru olarak ise bir telgrafhane, üç ahşap köprü ve harap durumda bir kale bulunmaktadır.²⁷⁷

Harita 4.4. Sinop Boyabat İlçesi mahallelerini gösteren haritadır.²⁷⁸

²⁷⁷ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s.484.

²⁷⁸ *Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti, Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Sinop*, s.43.

Sinop Boyabat'ta tespit edilen medreselerden ilki Kemal Dede Medresesi'dir. Abdülbaki Mahmut Paşa tarafından yaptırıldığı bildirilen bu medresenin, 1318 (1900-1901) yılında müderrisi Ahmet Efendi olup öğrenci sayısı 60'tır. 1321 (1903-1904) yılına gelindiğinde ise 43 öğrencisi bulunan medresenin müderrisliğini Ahmet Tevfik Efendi üstlenmiştir.²⁷⁹

Bir diğer eğitim kurumu Necatiye Medresesi'dir. Tepe Mahallesi'nde bulunduğu ve Mustafa Efendi tarafından yaptırıldığı kaydedilen bu medresenin, 1318 (1900-1901) yılındaki öğrenci mevcudu 72 olup müderrisi Ahmet Efendi'dir.²⁸⁰

Boyabat'ın diğer bir medresesi Mahmut Ağa Medresesi'dir. Cami-i Kebir Mahallesi'nde yer alan bu medrese, Abdülbaki Mahmut Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 1318 (1900-1901) yılında 60 öğrencisinin bulunduğu kaydedilen medresede, müderrislik görevini Hafız Ali Efendi yürütmektedir.²⁸¹

Boyabat'ta bulunan son medrese ise Taş Medrese'dir. Kemal Dede Mahallesi'nde olduğu belirtilen yapı, İsfendiyar Gazi tarafından yaptırılmıştır. 1318 (1900-1901) yılında sadece 6 öğrencisi olduğu bildirilen medresenin müderrisi Ali Efendi'dir. 1321 (1903-1904) yılı kayıtlarında yer almayan medresenin, öğrenci sayısındaki bu azalma nedeniyle kapandığı düşünülmektedir.²⁸²

Kazadaki geleneksel eğitim kurumları olan medreselerin mevcut durumuna dair yapılan bu tespitlerin ardından, modern usulde eğitim veren kurumlara odaklanılacaktır. Bu kapsamda, Boyabat'ta faaliyet gösteren İbtidai mektepleri ve Rüştîye mektebi, kurumsal yapıları ve gelişim süreçleriyle birlikte aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

4.3.3.1. Boyabat İbtidai Mektepleri

Maarif Salnamesi verilerine bakıldığında, Boyabat genelinde toplam 150 adet ibtidai mektebinin mevcut olduğu; ancak bu okulların ne zaman ve hangi maliyetle inşa edildiklerine dair kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığı görülmektedir.²⁸³

²⁷⁹ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1318), s.1490-1491; (1321), s.619.

²⁸⁰ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1318), s.1490-1491.

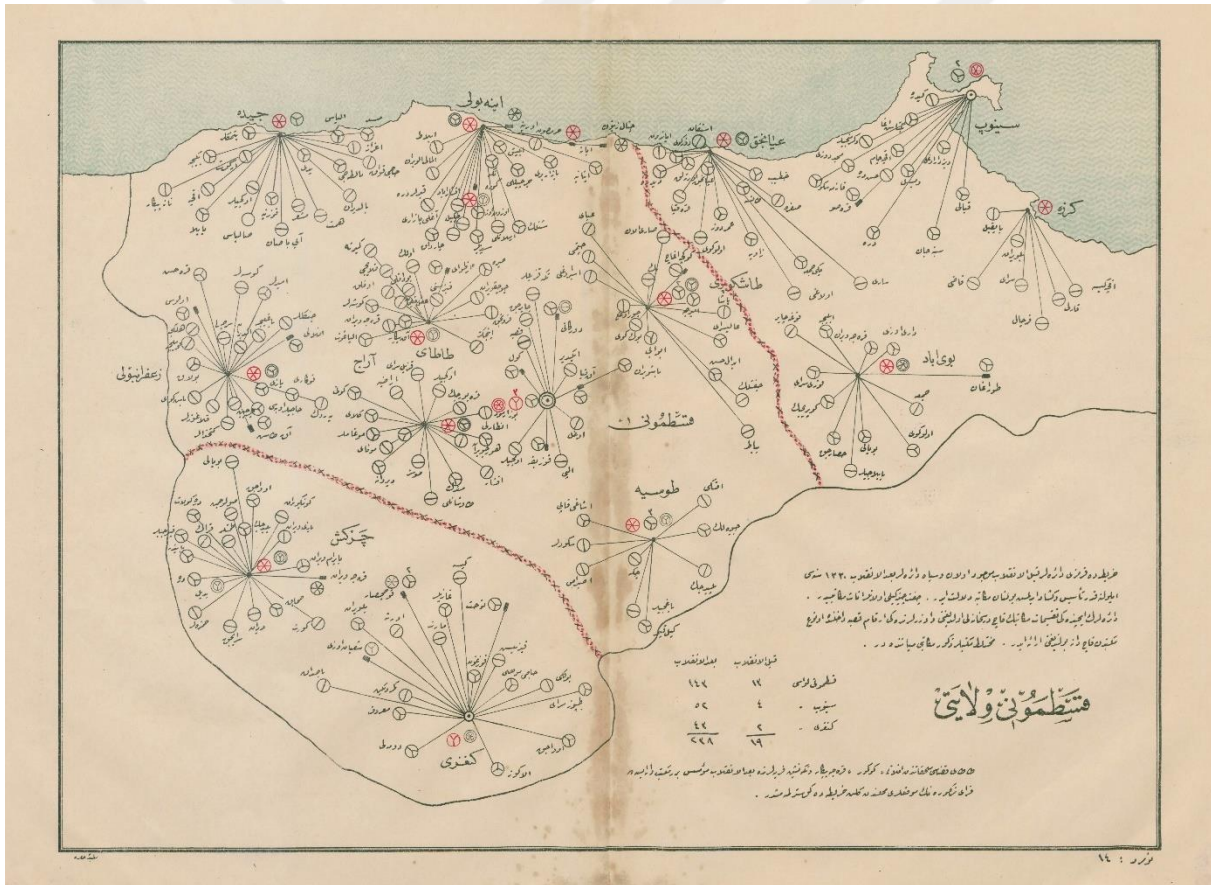
²⁸¹ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1318), s.1490-1491.

²⁸² Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1318), s.1490-1491; (1321), s.619.

²⁸³ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1319), s.768-769.

Harita üzerindeki semboller incelendiğinde, daireler içindeki çizgilerin sınıf sayılarını temsil ettiği (bir çizgi 1 sınıf, üç çizgi 3 sınıf) anlaşılmaktadır. Bu tasnife göre; Durağan, Uluköy, Boyalı, Hıarcık, Köprücük, Saraydüzü, Ilıca, Karacaviran ve Darıözü'ndeki mektepler üçer sınıflı; Cuma, Yaylacık ve Kovaçayır'daki mektepler ise birer sınıflı olarak kaydedilmiştir.²⁸⁴

Bu noktada dikkat çeken bir diğer husus ise Durağan ve Saraydüzü'dür. Günümüzde Sinop'a bağlı müstakil birer ilçe statüsünde olan, ancak o dönem Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Boyabat'a bağlı bir nahiye olması hasebiyle ayrı bir başlık altında kaydı tutulmayan Durağan ve Saraydüzü'nün de harita verilerine göre üç sınıflı bir mektebe sahip olduğu görülmektedir.

Harita 4.5. Osmanlı Devleti'nde Kastamonu, Sinop ve Çankırı'daki okulları gösteren haritadır. (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/116010/> E.t. 6/01/2026)

Boyabat merkezinde bulunan İbtidai Mektebi'nin kaydına, 1306 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde rastlanmaktadır. Bu tarihin aynı zamanda Gerze İbtidai Mektebi'nin

²⁸⁴ Matbaa-i Âmire, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kastamonu, Sinop ve Çankırı'daki Okulları Gösteren Harita* (No: 14), Eylül 1330 (Eylül 1914), SALT Araştırma, Kod: EPL012, s. 1.

kuruluş yılıyla eş zamanlı olması; 1306 yılının, Sinop genelinde okullaşma oranının artması ve eğitim hamlesinin hız kazanması açısından önemli bir dönüm noktası teşkil ettiğini göstermektedir.²⁸⁵

Kastamonu Salnamesi verilerine göre, 37 öğrencisi bulunduğu kaydedilen mektebin eğitim kadrosunda; Muallim-i Evvel olarak Hafız İsmail Efendi, Muallim-i Sani olarak ise Bekir Efendi görev yapmaktadır.²⁸⁶

Elde edilen belgelere göre öğrencilerin imtihan sonuçlarını gösteren tablolar aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.23. Sınıf-ı Evvel (Birinci Sene Şakirdanı)²⁸⁷

Numara	Esami-i Şakirdan (Öğrenci İsimleri)	Kur'an-ı Kerim	İlmihal	Hesap	Tarih	Sarf-ı Osmani	Coğrafya	Hüsn-i Hat	Yekûn	Derece
1	Hafız Efendi-zade Şükrü Efendi	10	10	10	10	10	10	10	70	1
2	Şakir Efendi-zade Salih Efendi	9	9	10	8	10	9	9	64	2
3	Gazi-zade Mehmet Efendi	10	10	8	8	9	10	8	63	3
4	Ali Ağa-zade Hüseyin Efendi	9	9	9	8	8	10	9	62	4
5	Hacı Dursunzade Abdullah Efendi	8	8	6	7	7	9	5	50	5
6	Ali Ağa-zade Hakkı Efendi	10	10	5	9	8	5	5	49	9
7	Hasan Ağa-zade MehmetEfendi	7	7	9	6	6	6	7	48	8
8	Hacı Ahmet Ağa- zade Mahmut Efendi	8	7	8	6	5	5	10	48	7
9	Ömer Efendi-zade Muhsin Efendi	8	7	7	6	7	6	5	46	8
10	Mahmut Efendi- zade Hasan Efendi	5	5	5	5	5	5	5	35	
11	Hasan Ağa-zade Abdullah Efendi	4	2	4	2	4	4	2	22	(İbka)

Birinci sınıfta 11 öğrenci vardır. Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlmihal, Coğrafya, Hesap, Tarih ve Hüsn-i Hat dersleri 10 üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre ders toplamı olan 70

²⁸⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s.473-483.

²⁸⁶ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306)*, s.483; *(H. 1310)*, s.447.

²⁸⁷ *BOA, MF. İBT*, 49/29, 1313. Bk. Ek-23.

puanın yarısını ve fazlasını alanlar ‘geçti’ kabul edilmiştir. Toplam puanı 22 olan Hasan Ağa Zade Abdullah Efendi, ‘sınıfında ibka’ (kaldı) olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4.24. Sınıf-1 Sani (İkinci Sene Şakirdanı)²⁸⁸

Numara	Esami-i Şakirdan (Öğrenci İsimleri)	Kur'an-ı Kerim	Tecvid	İlmihal	Hesap	Kitabet	Hüsn-ü Hat	Yekûn	Mülâhazat
1	Rıza Efendi-zade Rasim Efendi	10	10	10	9	10	10	59	
2	Hüseyin Efendi-zade Ahmed Efendi	9	9	10	8	8	10	54	
3	Mahmut Ağa-zade Niyazi Efendi	8	7	6	9	8	9	47	
4	Ömer Ağa-zade Şükrü Efendi	10	10	8	6	7	6	47	
5	Mehmed Efendi-zade Muhsin Efendi	10	10	9	6	6	5	46	
6	Muhsin Efendi-zade Ali Efendi	7	7	7	9	7	6	42	
7	Hüseyin Ağa-zade İbrahim Efendi	7	7	7	6	8	8	42	
8	Murad-zade Yusuf Efendi	7	8	8	5	8	7	42	
9	Memiş-zade İbrahim Efendi	6	6	9	6	6	6	39	
10	Bekir Ağa-zade Ali Efendi	6	6	7	7	6	7	39	
11	Yunus Ağa-zade Ali Osman Efendi	6	6	8	5	6	5	36	
12	Hüseyin Ağa-zade Sadık Efendi	5	6	6	5	5	5	32	
13	Hasan Ağa-zade Mustafa Efendi	3	4	3	3	4	6	23	Sınıfı İbka

İkinci sınıfta 13 öğrenci bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlmihal, Hesap, Kitabet ve Hüsn-i Hat derslerinin 10 üzerinden değerlendirildiği sınıfta toplam puan 60 olup, geçme notu bunun yarısı olan 30 kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, 23 puan ortalamasına sahip Hasan Ağazade Mustafa Efendi ‘ibka’ edilmiştir.

²⁸⁸ BOA, MF. İBT. 49/29, 1313. Bk. Ek-23.

Tablo 4.25. Sınıf-ı Salis (Üçüncü Sene Şakirdanı)²⁸⁹

Numara	İsm-i Şakirdan	Kur'an-ı Kerim	İlmihal	Kıraat	Hesap	Hüsn-i Hat	Yekun	Mülahazat
1	Arif Ağazade Hakkı Efendi	10	10	10	10	9	49	
2	Hafız Efendizade Fahri Efendi	10	10	10	7	8	45	
3	Abdullah Efendizade Yusuf Efendi	10	10	10	7	7	44	
4	Azmi Efendizade Hakkı Avni Efendi	7	9	9	10	8	43	
5	Halil Ağa Zade Hüseyin Efendi	8	9	10	9	7	43	
6	Ali Efendizade Abdi Efendi	10	7	7	10	7	41	
7	Hafız Ali Efendizade Fehmi Efendi	8	9	10	7	7	41	
8	Yusuf Ağa Zade Mustafa Efendi	9	10	9	5	5	38	
9	Mustafa Ağazade Hasan Efendi	8	7	7	9	6	37	
10	Saraçzade Mustafa Efendi	7	6	5	9	10	37	
11	Arif Efendizade Yusuf Efendi	7	8	7	6	5	34	
12	Asım Efendizade Yusuf Efendi	6	5	6	5	8	30	
13	Mustafa Efendizade Hasan Efendi	6	5	6	5	8	30	
14	Hidayet Ağazade Mahmut Efendi	6	6	6	6	5	29	
15	Hasan Ağazade İbrahim Efendi	5	5	5	5	5	25	İbka

Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Kıraat, Hesap ve Hüsn-ü Hat olmak üzere toplam beş dersin okutulduğu 15 mevcutlu üçüncü sınıfta; yapılan değerlendirme neticesinde 25 puan ortalamasına sahip olan Hasan Ağazade İbrahim Efendi 'ibka'²⁹⁰ kabul edilmiştir.

Tablo 4.26. Sınıf-ı Rabi (Dördüncü Sene Şakirdanı)²⁹¹

Numara	Esami-i Şakirdan (Öğrenci İsimleri)	Ulum-ı Diniye	Kur'an-ı Kerim	Kıraat	Hesap	Yekûn (Durumu)
1	Hasan Ağa-zade Şükrü Efendi	10	10	10	10	40 Geçti
2	Hasan Ağa-zade Mustafa Efendi	10	10	10	10	40 Geçti
3	Mahmud Efendi-zade Hasan Efendi	9	8	10	10	37 Geçti

²⁸⁹ BOA, MF. İBT, 49/29, 1313. Bk. Ek-23.

²⁹⁰ Sınıf tekrarı.

²⁹¹ BOA, MF.İBT, 49/29, 1313.

Mehmed Ağa-zade Şükrü 4 Efendi	9	8	8	9	34 Geçti
İsmail Ağa-zade İsmail 5 Efendi	9	8	8	9	31 Geçti
Osman Efendi-zade Hüsnü 6 Efendi	8	7	8	8	31 Geçti
7 Ömer Ağa-zade Ömer Efendi	7	5	6	10	28 Geçti
Hasan Efendi-zade Sabri 8 Efendi	6	6	6	7	25 Geçti
9 Çerkes Ağa-zade Ali Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
Mustafa Ağa-zade Ömer 10 Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
Muhsin Ağa-zade İbrahim 11 Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
Hasbi Ahmet Ağa-zade 12 Osman Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
13 Muhsin Ağa-zade Ali Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
Hasbi Ali Efendi-zade Sabri 14 Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
Muhsin Ağa-zade Hasan 15 Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
Mustafa Efendi-zade Faik 16 Efendi	5	5	5	5	20 Geçti
17 Ali Ağa-zade Musa Efendi	6	6	3	4	19 Sınıfı İbka
Hasan Ağa-zade Mustafa 18 Efendi	5	3	1	6	15 Sınıfı İbka
19 Baltacı-zade Hasan Efendi	2	5	4	3	14 Sınıfı İbka
Mustafa Ağa-zade Celal 20 Efendi	5	3	4	2	14 Sınıfı İbka
Halil Ağa-zade Dursun 21 Efendi	3	4	2	5	14 Sınıfı İbka
Bostancı-zade Mahmut 22 Efendi	2	3	5	4	14 Sınıfı İbka
Hasan Ağa-zade Mehmed 23 Efendi	3	2	5	4	14 Sınıfı İbka
Osman Ağa-zade Hüseyin 24 Efendi	3	2	5	3	13 Sınıfı İbka
Hasan Ağa-zade Hasan 25 Efendi	3	2	5	3	13 Sınıfı İbka
Abdi Ağa-zade Mustafa 26 Efendi	2	3	4	4	13 Sınıfı İbka
Mustafa Ağa-zade Mahmud 27 Efendi	3	2	5	3	13 Sınıfı İbka
28 Recep Bey-zade Cemil Bey	3	2	5	2	12 Sınıfı İbka
Hüseyin Ağa-zade Ahmet 29 Efendi	3	2	5	3	12 Sınıfı İbka
Osman Ağa-zade Hüseyin 30 Efendi	2	4	3	3	12 Sınıfı İbka
Mahmud Ağa-zade Osman 31 Efendi	3	4	3	2	12 Sınıfı İbka

32 Hasan Ağa-zade Musa Efendi	3	2	4	2	12 Sınıfı İbka
Mehmed Ağa-zade Rıza					
33 Efendi	2	3	4	3	12 Sınıfı İbka
34 Halil Ağa-zade Necati Efendi	2	2	2	5	11 Sınıfı İbka
Hüseyin Ağa-zade Ahmed					
35 Efendi	3	2	4	2	11 Sınıfı İbka
36 Bekir Ağazade Tevfik Efendi	4	3	2	1	10 Sınıfı İbka
37 Ömer Ağazade Nuri Efendi	2	2	3	2	9 Sınıfı İbka
Hüseyin Ağa-zade Mustafa					
38 Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
39 Hakkı Efendi-zade Sabri Bey	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
40 Ali Bey-zade Mehmet Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
Hakkı Ağa-zade Remzi					
41 Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
Numan Ağa-zade Hakkı					
42 Efendi	3	1	2	2	8 Sınıfı İbka
Hüsnü Ağa-zade Hakkı					
43 Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
44 Sadık Ağa-zade Zühtü Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
45 Murad-zade Hasan Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
İbrahim Bey-zade Mahmut					
46 Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
Mustafa Ağa-zade Tevfik					
47 Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
Muhammet Ağa-zade					
48 Abdullah Efendi	2	2	2	2	8 Sınıfı İbka
Bekir Ağa-zade Mehmet					
49 Efendi	1	2	1	2	6 Sınıfı İbka
50 Zekeriya-zade Recep Efendi	1	2	2	1	6 Sınıfı İbka

Okulun en kalabalık şubesini oluşturan 50 mevcutlu dördüncü sınıfta; Ulum-u Diniyye, Kur'an-ı Kerim, Kıraat ve Hesap dersleri okutulmaktadır. Toplam 40 puan üzerinden yapılan değerlendirmede 20 ve üzeri puan alanların başarılı sayıldığı bu sınıfta, yalnızca 16 öğrenci sınıfı geçebilmiş, geriye kalan öğrenciler ise sınıf tekrarına kalmıştır.

Boyabat İbtidai Mektebi'nin imtihan kayıtlarına dayalı verileri incelendiğinde, kurumun toplam 89 öğrenciden oluşan bir mevcuda sahip olduğu görülmektedir. Okulun ders programı ve öğrenci başarısı üzerine yapılan analizde şu tespitler öne çıkmaktadır: Eğitim müfredatının genel yapısına bakıldığında; Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlmihal, Kıraat ve Ulum-u Diniyye gibi derslerin ağırlıkta olduğu, dolayısıyla mektebin dini eğitim merkezli bir yaklaşımı benimsediği anlaşılmaktadır. Ders saatlerinin ve değerlendirme kriterlerinin önemli bir kısmının bu alana

ayrılması, dönemin eğitim politikasında manevi gelişimin öncelikli tutulduğunu göstermektedir. Ancak programın dikkat çekici en önemli yönü, bu yoğun dini içerik içerisinde Hesap (Matematik) dersinin de istikrarlı bir şekilde yer almasıdır. Dini ilimlerin hâkim olduğu bir müfredatta pozitif bilimlerin temeli olan hesap dersinin bulunması; okulun sadece uhrevi bilgi aktarımını değil, aynı zamanda öğrencilerin günlük ticari ve sosyal hayatta ihtiyaç duyacakları sayısal becerileri kazanmalarını da hedeflediğini kanıtlamaktadır.

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı taşrasında görülen salgın hastalıklar, demografik yapıyı etkilediği gibi eğitim-öğretim faaliyetlerini de zaman zaman kesintiye uğratmıştır. Bu duruma örnek teşkil eden ve Kastamonu Vilayeti'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen 22 Temmuz 1309 (3 Ağustos 1893) tarihli arşiv belgesinde, Sinop Sancağı'na bağlı Boyabat kazasında ortaya çıkan halk sağlığı sorunu ele alınmaktadır. Belgeye göre; Boyabat bölgesinde zuhur eden kızamık salgını nedeniyle yerel idare tarafından acil tedbirler hayata geçirilmiştir. Sinop Mutasarrıflığı, hastalığın öğrenciler arasında yayılmasını önlemek ve karantina tedbirlerini uygulamak amacıyla Boyabat Rüştîye ve İbtidai mekteplerinin 12 gün süreyle tatil edildiğini vilayet makamına bildirmiştir.²⁹² Söz konusu belge, dönemin mülki amirlerinin salgın hastalıklar karşısında "hıfzıssıhha" (koruyucu sağlık) prensipleri çerçevesinde eğitim kurumlarını geçici olarak kapatma yetkisini kullandıklarını ve bu durumun merkez teşkilatına rapor edildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Boyabat Kazası'nda eğitim veren bir diğer kurum ise İnas (Kız) İbtidai Mektebi'dir. Bu mektebin kaydı, Gerze İnas Mektebi ile eş zamanlı olarak ilk defa 1310 (1894-1895) tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde yer almaya başlamıştır. Salname kayıtlarına göre mektebin muallimi Ahmet Efendi'dir ve 1317 (1899-1900) yılına kadar bu görevini sürdürmüştür.²⁹³

Boyabat İnas Mektebi'nde 1310 ile 1317 yılları arasında Ahmet Efendi isminde bir erkek muallimin görev yapması, Tanzimat sonrası taşra maarifinin yapısal gerçekliği ve dönemin imkanları çerçevesinde değerlendirilmelidir. 1870 yılında açılan Darülmuaallimat'ın henüz taşranın tüm öğretmen ihtiyacını karşılayacak niceliğe ulaşamamış olması, kaza merkezlerindeki kız mekteplerinde diplomalı kadın öğretmen istihdamını zorlaştıran temel faktördür. Bu bağlamda, Boyabat gibi taşra merkezlerinde ortaya çıkan "muallime" açığının, geleneksel eğitim algısıyla örtüşen bir yöntemle çözüldüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı klasik

²⁹² BOA, MF. İBT, 29/8, 1309.

²⁹³ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1310), s.447-441; (H. 1311), s.258; (H. 1312), s.323, (H. 1314), s.250; (H. 1317), s.268.

eğitim geleneğinde, yaşça olgun, toplum nezdinde güvenilirliği olan ve genellikle ilmiye sınıfına mensup okuryazar erkeklerin, sıbyan seviyesindeki kız çocuklarının eğitiminde görev alması yadırganmayan bir uygulamadır. Dolayısıyla kayıtlarda görülen erkek muallim mevcudiyeti, modern usulde eğitim verecek kadın öğretmen kadrolarının henüz taşraya yeterince ulaşamadığı bir geçiş döneminin zorunlu idari tasarrufu olarak nitelendirilebilir.

İnas Mekteplerinde 'kadın' öğretmen bulundurma gerekliliğinin önemli bir göstergesi olarak 'Darülmuallimat' mezunu nitelikli öğretmenlerin atanmaya başlamasıdır. Bu duruma örnek teşkil eden bir arşiv belgesine göre; 1908 (H. 1326) yılında Sinop Sancağı'na bağlı Boyabat Kazası İnas Mekteb-i İbtidaiyesi Başöğretmenliğine, 'Darülmuallimat mezunu' Şahende Hanım tayin edilmiştir. Belgede; Şahende Hanım'ın göreve başlama (mübaşeret) tarihi ile selefinin ayrılış (infikak) tarihlerinin bürokratik kayıt altına alınması süreci görülmektedir.²⁹⁴ Bu belge, dönemin eğitim politikasında taşradaki kız mekteplerine 'diplomalı' kadın öğretmenlerin gönderildiğini ve bu atamaların merkezi idare Maarif Nezareti tarafından yakından takip edildiğini kanıtlaması bakımından önemlidir.

4.3.3.2. Boyabat Rüştîye Mektebi

Boyabat Kazası'ndaki eğitim kurumlarından olan Rüştîye Mektebi'nin kurumsal tarihçesi, Kastamonu Vilayet Salnameleri üzerinden 1287 (1870-1871) yılı itibarıyla takip edilebilmektedir. Kayıtlara girdiği ilk dönemde 43 öğrencisi bulunan mektep, kuruluş yıllarını takip eden süreçte ciddi bir öğrenci kaybı yaşamıştır. Muallim İbrahim Efendi'nin görevde bulunduğu 1294 (1877-1878) yılında, mektebin öğrenci mevcudu 11'e kadar gerileyerek ciddi bir öğrenci kaybı yaşamıştır. Mektebin yeniden toparlanma ve yükseliş süreci, Muallim Osman Efendi'nin göreve başlamasıyla ivme kazanmıştır. Osman Efendi döneminde alınan tedbirler ve eğitim kalitesindeki artış, öğrenci sayılarına doğrudan yansımış; mevcut önce 50'li, ardından 60'lı rakamlara ulaşmıştır. Bu dönemde sadece niceliksel değil, niteliksel bir gelişim de gözlenmiş ve eğitim kadrosu "Rika Hocası" unvanıyla Muhammed Ali Efendi'nin atanmasıyla zenginleştirilmiştir. Kurumsallaşma adına önemli bir eşik olan 1882 yılında, öğrenci sayısı 67'ye yükselmiştir. Artan öğrenci talebini karşılamak ve eğitim disiplinini sağlamak amacıyla öğretim kadrosu genişletilmiş, Mahmut Efendi "Muallim-i Sani" olarak göreve getirilmiştir. 1889 yılına gelindiğinde ise mektebin idari yönetiminde bir bayrak değişimi yaşanmış ve Başmuallimliğe Mustafa Asım Efendi atanmıştır. Bu dönemde öğrenci mevcudunun 67

²⁹⁴ BOA, MF.MKT, 1051-35, 1326.

seviyesinde istikrarını koruması, Rüştîye'nin kazadaki eğitim hayatında kalıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuştuğunu göstermektedir.²⁹⁵

Arşiv belgeleri, Boyabat Rüştîye Mektebi'nin idari yapısı ve öğrenci sayısı hakkında ayrıntılı veriler sunmaktadır. Söz konusu belgeler ışığında tespit edilen eğitim kadrosu ve öğrenci mevcutlarına ilişkin nicel veriler aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 4.27. 1313 yılı Boyabat Rüştîye Mektebi Öğretmen Devam Cetveli²⁹⁶

Öğretmen ve Personel İsimleri	Rebiülahir	Cemaziyelevvel	Cemaziyelahir
	Eyyam-ı Resmiye	Eyyam-ı Resmiye	Eyyam-ı Resmiye
Muallim-i Evvel Hafız Osman Hilmi Efendi	26	26	26
Muallim-i Sani Mahmud Efendi	26	26	26
Rika Muallimi Mehmet Ali Efendi	4	4	4
Bevvab Ahmed Efendi	26	26	26

1313 (1897-1898) yılına ait üç aylık (Rebiülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir) yoklama cetveli incelendiğinde, okulun eğitim ve idari kadrosunun görev başında olduğu gün sayılarının tam bir istikrar gösterdiği görülmektedir. Başmuallim Hafız Hasan Hilmi Efendi ve Muallim-i Sani Mahmud Efendi ile okulun hizmetlisi (bevvab) Ahmed Efendi, söz konusu üç ay boyunca her ay standart olarak 26'şar gün mesai yapmışlardır. Bu durum, okulda Cuma tatilleri haricinde kesintisiz bir eğitim takvimi uygulandığını göstermektedir. Kadroda yer alan Rika (Hüsn-i Hat) Muallimi Ali Fevzi Efendi'nin ise her ay düzenli olarak 4 gün okula geldiği kayıtlara geçmiştir. Bu veri, hat dersinin müfredatta haftada bir gün olarak yer aldığını ve branş öğretmenin bu programa sadık kalarak görevini ifa ettiğini doğrulamaktadır.

Tablo 4.28. 1313 yılı Boyabat Rüştîye Mektebi Öğrenci Devam Cetveli²⁹⁷

Derece-i Sene (Sınıf Seviyeleri)	Aded	Aded	Aded
Dördüncü Sene	10	10	10
Üçüncü Sene	9	9	9
İkinci Sene	21	21	21
Birinci Sene	21	21	21

²⁹⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1287), s.96; (H. 1294), s.118; (H. 1297), s.170, (H. 1299), s.200; (H. 1306), s.483.

²⁹⁶ BOA, MF. İBT, 48/95, 1313. Bk. Ek-24.

²⁹⁷ BOA, MF. İBT, 48/95, 1313.

Mektebin toplam öğrenci mevcudu incelenen dönem itibarıyla 61 olarak tespit edilmiştir. Bu mevcudun sınıf seviyelerine göre dağılımına bakıldığında, öğrenci yoğunluğunun alt sınıflarda toplandığı dikkati çekmektedir. Birinci ve ikinci sene sınıflarının her birinde 21'er öğrenci bulunurken, eğitim kademesi yükseldikçe öğrenci sayısında belirgin bir düşüş yaşanmaktadır. Üçüncü senede 9, mezuniyet aşaması olan dördüncü senede ise 10 öğrencinin bulunması, Rüşdiye eğitiminde sınıflar ilerledikçe, muhtemelen ekonomik nedenler veya akademik elemeler sebebiyle bir öğrenci kaybı yaşandığını ya da üst sınıflara geçişin daha sınırlı olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 4.29. 1313 yılı Boyabat Rüşdiye Mektebi Öğrenci Hareketlilik Cetveli²⁹⁸

Şakirdan Hareketleri	Miktar	Miktar	Miktar
Mektebi terk eden şakirdan miktarı	-	-	-
Mektebe yeni gelen şakirdan miktarı	-	-	-
YEKÛN (TOPLAM)	61	61	61

Belgenin öğrenci hareketlerini gösteren alt tablosu, incelenen üç aylık periyotta okulun son derece durağan ve istikrarlı bir dönem geçirdiğini ortaya koymaktadır. İlgili aylarda okula yeni kayıt yaptıran veya okuldan ayrılan hiçbir öğrenci bulunmamaktadır. Mevcudun 61'de sabit kalması ve devamsızlık veya tasdikname alma gibi nedenlerle bir eksilme yaşanmaması, eğitim-öğretim yılının ortasına denk gelen bu dönemde okul disiplininin ve öğrenci devamlılığının başarıyla sağlandığını göstermektedir.

İlerleyen yıllara ilişkin öğretmen ve öğrenci verileri yine arşiv kayıtlarından takip edilebilmektedir. Bu kapsamda, 1903 tarihli belgeye yansıyan idari kadro ve öğrenci devam durumu şu şekildedir:

Tablo 4.30. Boyabat Rüşdiye Mektebi Öğretmen Devam Cetveli²⁹⁹

Mektebin Bulunduğu Kaza ve Liva ve Vilayet İsmi	Sene 1317 (Rumi)	1. Şehri: Kanun-ı Evvel 1317	2. Şehri: Kanun-ı Sani 1317	3. Şehri: Şubat 1317
Kastamonu Vilayeti dahilinde Sinop Sancağı'na mülhak Boyabad Rüşdiye Mektebi'nin...	Esami-i Muallimin ve Müstahdemin	Eyyam-ı Devam	Eyyam-ı Devam	Eyyam-ı Devam
	Muallim-i Evvel Hafız Osman Efendi	13	26	24

²⁹⁸ BOA, MF. İBT, 48/95, 1313.

²⁹⁹ BOA, MF. İBT, 118/65, 1320.

Sani Hacı Ali Mahmud Efendi	13	26	24
Rik'a Muallimi Hafız Mehmed Ali Efendi	2	4	4
Bevvab Ahmed Efendi	13	26	24

Mektebin kadro yapısı incelendiğinde; bir Rüştîye için standart kabul edilen "Muallim-i Evvel", "Muallim-i Sani" ve "Hüsn-i Hat Muallimi" kadrolarının tam olduğu görülmektedir. Ayrıca okulun günlük işleri için bir "Bevvab" istihdam edilmesi, kurumun idari teşkilatının yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Toplam öğrenci mevcudu ile öğretmen sayısı kıyaslandığında, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının makul seviyelerde olduğu ve bunun da birebir ilgiyi mümkün kılan bir eğitim ortamına işaret ettiği söylenebilir.

Tablo 4.31. Boyabat Rüştîye Mektebi Öğrenci Devam Cetveli³⁰⁰

Sınıf-ı Şakirdan (Öğrenci Sınıfları)	Mevcud	Mevcud	Mevcud
Dördüncü Sene	-	-	-
Üçüncü Sene	16	15	15
İkinci Sene	13	13	13
Birinci Sene	22	22	22
Yekûn (Toplam)	51	50	50

Öğrenci istatistikleri incelendiğinde ise dönem başında 51 olan mevcudun dönem sonunda 50'ye düştüğü görülmektedir. Boyabat'ın genel nüfusu dikkate alındığında bu sayının sınırlı kalması, Rüştîye eğitiminin o dönemde kitlesel bir eğitimden ziyade, memur yetiştirmeye yönelik daha seçkin bir eğitim türü olduğunu doğrulamaktadır. Sınıf mevcutlarındaki dağılımda dikkat çeken en önemli husus, 1. sınıftaki 22 öğrenci sayısının 2. sınıfta 13'e düşmesidir. Bu durum, eğitime başladıktan sonraki ilk yılda ciddi bir okul terki yaşandığını düşündürmektedir. Ayrıca tabloda 4. sınıf hanesinin boş olması, söz konusu eğitim yılında son sınıf düzeyinde öğrenci bulunmadığını, dolayısıyla o yıl mezun verilmemiş olabileceğini göstermektedir.

4.3.4. Ayancık'ta Bulunan Müslüman Okulları

1311 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesi kayıtları, Ayancık Kazası'nın idari, iktisadi ve sosyal yapısına dair sunduğu detaylı verilerle, araştırmaya konu olan dönemin yerel dokusunu ve o günün Ayancık'ını somut bir biçimde tasvir etmektedir. Salnamede yer alan bilgilere göre;

³⁰⁰BOA, MF. İBT, 118/65, 1320.

doğuda Sinop, batıda İnebolu, güneyde Boyabat ve kuzeyde Karadeniz ile çevrili olan kaza, coğrafi olarak stratejik bir sahil şeridinde yer almakta ve idari açıdan 131 köyü kapsamaktadır. Dönemin Ayancık'ı, fiziksel altyapısı itibarıyla 2 hükümet konağı, 59 cami ve mescit, 2 han ve 35 dükkân ile kentsel bir çekirdek görünümü sunarken; eğitim alanında 1 ibtidai ve 2 sıbyan mektebi ile henüz gelişmekte olan bir maarif yapısına işaret etmektedir. Bölgenin iktisadi hayatı ise, orman varlığına dayalı üretim ve tarımsal faaliyetler ekseninde şekillenmiştir. Özellikle kazada bulunan 20 adet su hızarında işlenen kerestelerin İstanbul'a nakledilmesi ve 'sodakırnı' gibi işletmelerin varlığı, kazanın dışa açık ticari potansiyelini göstermektedir. Buna ek olarak, yılda üç defa düzenlenen Barna, Ayandon ve Helaldı panayırıları, mısır ve keten tohumu gibi yerel mahsullerin değerlendirildiği ve bölge ticaretinin canlandığı en önemli sosyo-ekonomik etkinlikler olarak kayıtlara geçmiştir.³⁰¹

Çalışmada yer verilen harita üzerindeki veriler incelendiğinde, Ayancık kazasındaki eğitim faaliyetlerinin sadece merkezle sınırlı kalmayıp köylere kadar yayıldığı görülmektedir. Haritaya yansıyan mektep dağılımı ve sınıf/derslik sayıları dikkate alındığında; Hatip, Han, Yenicebe, Zavin, Ömerdüz, Ayancık, Ortalık, Dirze ve Düzköy mekteplerinin 3'er; Safre, Sarı, Ulağı, Ulugün, Karakaya, Ayandon ve İstefan mekteplerinin ise 1'er birim/sınıf olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Toplamda 16 farklı noktada tespit edilen bu eğitim kurumları, kazanın kırsal nüfusunu da kapsayan geniş ve erişilebilir bir maarif ağının mevcudiyetini ortaya koymaktadır.³⁰²

Ayancık kazasındaki klasik eğitim kurumlarına dair veriler incelendiğinde, 1321 (1903-1904) tarihli Maarif Salnamesi'nde tek bir medrese kaydına rastlanmaktadır. 'Tevfikiye Medresesi' adıyla kayıtlı olan ve halkın (ahali) katkılarıyla inşa edilen bu yapı, Cami-i Şerif civarında konumlanmıştır. Müderrisliğini Müftü Hüseyin Hüsamettin Efendi'nin yürüttüğü medresenin öğrenci mevcudu ise ilgili yılda 3 kişi olarak tespit edilmiştir.³⁰³

4.3.4.1. Ayancık İbtidai Mektepleri

Ayancık kırsalındaki eğitim kurumlarının modern pedagojik yöntemlere (Usul-i Cedid) göre yapılandırılması süreci, 1894 yılı Kasım ayı (Teşrinisani 1309) itibarıyla hız kazanmıştır. Arşiv kayıtlarına göre; Karasu, Yenice, Bedestan, Bervi, Lefke, Kuzkınık, Düzler, Dere ve Kuştemid köylerindeki mekteplere, Darülmuaallimin İbtidaiye Şubesi mezunu ve ehliyetname

³⁰¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1311)*, s.293-294.

³⁰² Matbaa-i Âmire, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kastamonu, Sinop ve Çankırı'daki Okulları Gösteren Harita (No: 14)*, Eylül 1330 (Eylül 1914), SALT Araştırma, Kod: EPL012, s. 1. Bkz. Ek-4.

³⁰³ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1321)*, s. 619.

sahibi öğretmenlerin atamaları gerçekleştirilmiştir. Mustafa, Hamza, Mehmed, Feyzullah, İsmail Şefik, Ahmed ve Hacı Ali Efendilerden oluşan bu yeni eğitim kadrosu, 5 Teşrinisani ile 22 Teşrinisani (17 Kasım- 4 Aralık 1894) tarihleri arasında görevlerine başlamıştır.³⁰⁴

5 Teşrinisani (17 Kasım 1894) tarihinde başlayan ve 22 Teşrinisani (4 Aralık 1894) tarihine kadar devam eden bu atama dalgasıyla, Ayancık'ın dokuz farklı noktasında eğitim, "Sıbyan" usulünden çıkarılarak, müfredatı ve kadrosu devlet tarafından denetlenen modern "İbtidai" statüsüne kavuşturulmuştur. Bu hamle, kazadaki eğitim ağının niteliğini değiştiren en kapsamlı reform hareketlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir.

İbtidai mekteplerinin yaygınlaştırılması konusunda, Kastamonu Vilayeti, Ayancık Kazası'na bağlı Ortalık Köyü'nde bir adet İbtidai mektebi inşa edilmiştir. Okula gerekli öğretmenlerin tayini yapılmış ve resmi açılış töreni (resm-i küşad) icra edilerek Padişah'a dualar edilmiştir. Maarif Müdürlüğü'nden gelen bu bilginin gazetelerde yayınlanarak ilan edilmesi, 24 Aralık 1893 (12 Kanunuevvel 1309) tarihiyle Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne arz edilmiştir.³⁰⁵

Dönemin Maarif Salnamesi kayıtlarına göre Ayancık kazası dâhilinde 47 ibtidai mektebi faaliyet göstermektedir. Ancak bu mekteplerin ne zaman inşa edildiği ve inşaat masraflarının ne kadar olduğu hususunda belgelerde açık bir bilgi bulunmamaktadır.³⁰⁶

Ayancık kırsalındaki eğitim faaliyetlerinin izleri salname kayıtlarından takip edildiğinde, ibtidai mekteplerinin köylere kadar yayıldığı görülmektedir. Kastamonu Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre, 1306 (1890-1891) yılında İstefan köyünde 85 öğrencisi bulunan bir İbtidai mektebi faaliyettedir. Ancak dikkat çekici bir husus olarak; 1310 yılı ve sonrasına ait kayıtlarda 'İstefan' ismi yerine, genel bir ifadeyle 'Ayancık Kazası' ibaresinin kullanıldığı görülmektedir.³⁰⁷

Eğitimdeki asıl kurumsallaşma hamlesi ise kaza merkezinde gerçekleşmiştir. Maarif Salnameleri'ne yansıyan bilgilere göre; Ayancık Merkez İbtidai Mektebi, 1309 (1893-1894) yılında 13.257 kuruşluk bir inşa bedeliyle tesis edilmiştir.³⁰⁸ Bu tarih ve yapılan yüksek

³⁰⁴ BOA, MF.MKT, 207/12,1311.

³⁰⁵ BOA, MF.MKT, 182/1, 1311.

³⁰⁶ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1319), s.768-769.

³⁰⁷ Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1306), s.489.

³⁰⁸ Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1319), s.768-769.

maliyetli yatırım, 'Usul-i Cedid' ibtidai mekteplerinin kaza genelinde yaygınlaşmaya ve kökleşmeye başladığı dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

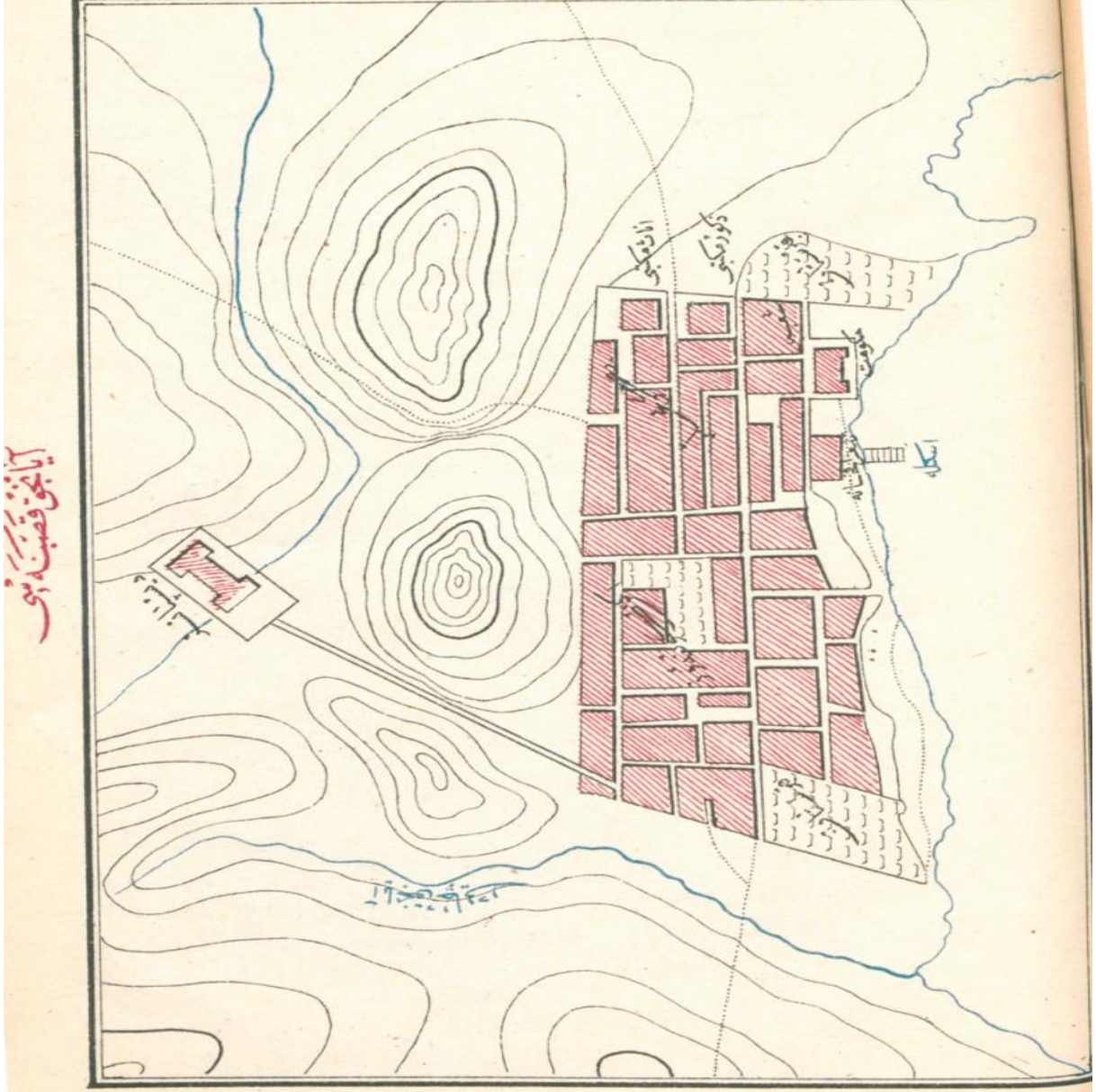
Kastamonu Vilayet Salnamesi verilerine göre, 1310-1312 yılları arasında Ayancık İbtidai Mektebi muallimliği Ali Efendi tarafından yürütülmüştür. Takip eden dönemde, 1314-1321 yılları arasındaki kayıtlarda ise bu vazifenin İbrahim Efendi tarafından sürdürüldüğü görülmektedir.³⁰⁹

Kazadaki eğitim kurumları 1314 yılında Çanlı Nahiyesi'nde açılan ibtidai mektebi ile yaygınlaşmaya devam etmiş ve bu okul 1321 yılında 53 öğrenciye ulaşmıştır. Aynı dönemde Ayancık'ta açılan bir diğer önemli kurum ise İnas İbtidai Mektebi'dir. Kız çocuklarına yönelik eğitim veren bu mektep, 1321 yılı itibarıyla salname kayıtlarına geçmeye başlamıştır.³¹⁰

Aşağıdaki haritanın sağ kenarında inas ve zükur mektebi olarak yerlerinin görülmesi mümkündür.

³⁰⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1310), s.453; (H. 1311), s.263; (H. 1312), s.329; (H. 1314), s.255; (H. 1317), s.271; (H. 1321), s.298.

³¹⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1314), s.255; (H. 1317), s.271; (H. 1321), s.298.

Harita 4.6. Sinop Ayancık'ta bulunan resmî kurumlar haritasıdır.³¹¹

4.3.4.2. Ayancık Rüştîye Mektebi

Ayancık'taki eğitim faaliyetleri, ibtidai mekteplerinin ardından ortaöğretim düzeyindeki Rüştîye Mektebi'nin açılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Maarif Salnameleri verilerine göre; 1315 (1897-98) tarihinde Ayancık merkezde inşa edilen Rüştîye binası, 25.000 kuruşluk bir maliyetle tamamlanmıştır.³¹² Kurumun Kastamonu Vilayet Salnamesi kayıtlarına yansımaları ise 1321 (1903) yılından itibaren başlamış olup, ilgili yılda mektebin öğrenci mevcudu 18 olarak tespit edilmiştir.³¹³

³¹¹ Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti, *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Sinop*, s.52.

³¹² Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (1319), s.768-769.

³¹³ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (H. 1321), s.298.

Ayancık kaza merkezinde bir Rüştiye mektebinin tesisi ve kadro tahsisi işlemleri, 1898 (Rumi 1314) yılı yazışmalarında yer almaktadır. Kastamonu Maarif Müdürlüğü tarafından merkeze gönderilen 25 Ağustos 1314 (6 Eylül 1898) tarihli yazıda; kaza merkezinde halkın maddi katkıları ve bin kuruş harcama yapılarak yeni bir Rüştiye binasının inşa edildiği ve kullanıma hazır hale getirildiği bildirilmiştir. Okulun birinci sınıf muallimliği görevi için Sinop Rüştiyesi mezunlarından Ali Avni Efendi'nin tayini önerilmiştir. Vilayet İdare Meclisi tarafından hazırlanan mazbataya göre; muallime takdir edilen aylık 400 kuruş maaşın 200 kuruşunun Maarif bütçesinden, kalan 200 kuruşunun ise Belediye sandığından karşılanması; ayrıca okulun diğer masrafları için Belediye gelirlerinden aylık 100 kuruş ödenek ayrılması planlanmıştır. Talebin başkentte değerlendirilmesi aşamasında, Muhasebe Riyaseti tarafından bütçe kontrolü yapılmış ve Vilayet bütçesinin "masarif-i müteferrika" yani çeşitli giderler kaleminde yeterli ödenek bulunduğu tespit edilmiştir. Sürecin son aşamasında ise Meclis-i Maarif, atama işlemini sonuçlandırmadan önce 21 Eylül 1314 (3 Ekim 1898) tarihinde bir karar alarak; Ali Avni Efendi'nin muallimlik için gerekli olan "ehliyetname" veya "şehadetname"ye sahip olup olmadığının Kastamonu Vilayeti'nden resmi yazıyla sorulmasına hükmetmiştir.³¹⁴

Ayancık Rüştiye Mektebi'nin öğrencileriyle ilgili ayrıntılı bilgilere imtihan cetvellerinden ulaşabilmektedir. Bu cetvellerden 1319-1320 dönemine ait kayıtlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.32. Ayancık Rüşdiye Mektebi Birinci Sınıf İmtihan Cetveli³¹⁵

Numara	İsim	Kur'an-ı Kerim	İlmihal	Terkip	Arabi	Ahlak	Hesap	Coğrafya	Ulum-ı Eşya	Hüsn-ü Hat	Resim	Mülâhazat
29	Tevfik Efendi	10	10	10	10	10	9	10	10	10	6	
50	Cemil Efendi	10	10	9	10	10	7	10	10	10	6	
43	Hüseyin Efendi	10	9	10	7	10	7	4	10	9	5	Coğrafyadan ikmal
48	Hüseyin Efendi	10	9	6	6	10	6	5	8	10	5	
44	Mehmed Efendi	10	10	8	5	9	6	4	7	8	5	Coğrafyada ikmal
47	Hasan Efendi	10	9	7	5	8	6	3	6	7	5	
55	Mahmud Efendi	10	6	4	5	7	5	5	6	7	6	Türkçeden ikmal
40	Hasan Efendi	9	7	5	5	6	5	5	5	6	5	

³¹⁴ BOA, MF.MKT, 451/48,1317.

³¹⁵ BOA. MF. İBT, 149/68,1904.

1319-1320 (1903-1904) eğitim yılı sınav cetveline göre, Ayancık Rüştiyesi'nin birinci sınıfında toplam 8 öğrenci eğitim görmüştür. Kayıtlar incelendiğinde, bu öğrencilerden 43 numaralı Hüseyin Efendi ve 44 numaralı Mehmet Efendi Coğrafyadan ikmale kalırken, 55 numaralı Mahmut Efendi'nin Türkçeden ikmale kaldığı tespit edilmiştir. Sınıf genelinde en yüksek başarıyı gösteren öğrenci, Kur'an-ı Kerim, Terkip, İlmihal ve Yazı (Hatt) derslerinden tam not alarak toplam 95 puanla birinci derecesine yerleşen Tefvîk Efendi olmuştur.

Tablo 4.33. Ayancık Rüşdiye Mektebi İkinci Sınıf İmtihan Cetveli³¹⁶

Numara	İsim	Kur'an-ı Kerim	İlmihal	Türkçe	Ahlak	Arabi	Farsi	Hesap	Coğrafya	Tarih	Ulum-ı Eşya	Malumat-ı Ziraie	Hüsn-ü Hat	Resim	Mülâhazat
42	Ahmet Efendi	10	10	10	6	3	9	4	4	6	8	10	5	5	İbka
41	Arif Efendi	10	9	9	5	4	8	3	3	5	7	9	5	5	İbka

Mektebin ara sınıfı olan ikinci sınıfta öğrenci mevcudunun, diğer şubelere nazaran oldukça düşük kaldığı ve listede yalnızca 2 öğrencinin isminin bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu öğrencilerden Ahmed Efendi; Arapça, Coğrafya, Hesap derslerinden yetersiz not alarak 'ibka' kabul edilmiştir. Diğer kayıtlı öğrenci Arif Efendi'nin ise ders notlarının büyük kısmının yetersiz olduğu görülmektedir. Mülâhazat hanesindeki kayıttan ve not durumundan, bu öğrencinin de başarısız olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.33. Ayancık Rüşdiye Mektebi Üçüncü Sınıf İmtihan Cetveli³¹⁷

Numara	İsim	Kur'an	Hendese	Türkçe	Arabi	Farsi	Hesap	Hadis	Coğrafya	Tarih	Ulum-ı Eşya	Malumat-ı Ziraie	Hıfz-ı Sıhha	Hüsn-ü Hat	Resim	Mülâhazat
40	Rıza Efendi	9	10	10	10	9	8	4	6	9	8	10	10	9	5	Hadisten İkmal
29	Hasan Efendi	9	10	8	10	9	6	3	9	9	8	9	9	10	8	Hadisten İkmal

³¹⁶ BOA. MF. İBT, 149/68,1904.

³¹⁷ BOA. MF. İBT, 149/68,1904.

33	Salih Efendi	9	9	9	9	9	6	3	6	8	7	9	9	10	4	İbka
35	Ziya Efendi	10	8	7	10	9	5	4	7	6	8	8	8	9	4	İbka
22	Mehmed Efendi	10	7	5	6	4	5	0	4	5	5	6	6	10	10	İbka

Rüştiye eğitiminin son yılı olan üçüncü sınıfta 5 öğrenci (Rıza, Hasan, Salih, Ziya ve Mehmed) sınava tabi tutulmuştur. Bu sınıfın müfredatında; Hendese, Hıfzıssıhha, Malumat-ı Ziraiye ve Farsça gibi daha ileri düzey dersler yer almıştır. İmtihan sonuç cetveline göre, 5 öğrenciden ikisi Hadis dersinden ikmale kalırken üç öğrenci ‘ibka’ yani sınıf tekrarı kabul edilmiştir. Ayancık Rüştiye Mektebi, öğrenci mevcudunun sınırlı kalmasının yanı sıra, ders başarı durumu açısından da oldukça yetersiz bir performans sergilemiştir.

1322 senesi Ayancık Kazası Rüşdiye Mektebi talebelerinin imtihan cetveli incelendiğinde ise şu sonuçlarla karşılaşmaktayız:

Tablo 4.34. 1322 senesi Ayancık Rüşdiye Mektebi Birinci Sınıf İmtihan Cetveli³¹⁸

Numara	İsim	Kur'an-ı Kerim	Ulum-u Din	Türkçe	Ahlak	Eşya	Neba	Hesap	Coğrafya	Hat	Kıraat	Yekun	Mülâhazat (Düşünceler)
75	Ali Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	9	10	99	Aliyyül'ala (Pekiyi)
72	Tahsin Efendi	10	10	10	10	10	10	9	10	8	10	97	Aliyyül'ala
76	Rıfkı Efendi	10	10	10	8	10	10	7	10	9	10	94	Aliyyül'ala
77	Mehmed Efendi	10	10	9	7	9	8	6	9	10	10	87	Aliyyül'ala
88	Hüseyin Efendi	9	10	8	7	9	7	5	6	8	7	86	Ala (İyi)
71	Avni Efendi	9	10	8	7	8	9	5	5	8	7	86	Ala
85	Hakkı Efendi	8	10	7	7	7	8	5	5	8	7	83	Ala
68	Asım Efendi	7	10	6	10	7	7	5	5	6	6	71	Ala
73	Rasim Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
82	Şakir Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		

³¹⁸ BOA. MF. İBT, 193/72,1907.

79	Nuri Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
83	Haydar Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1322 (1906-1907) eğitim-öğretim yılı sınav kayıtlarına göre; Ayancık Rüştiyesi birinci sınıfına kayıtlı 12 öğrenciden 4'ünün mazeretleri veya devamsızlıkları nedeniyle sınava katılmadıkları görülmektedir. Sınava giren 8 öğrencinin tamamı ise başarılı bulunarak sınıf geçmiştir. Bu öğrenciler arasında Ali Efendi, 10 dersin 9'undan tam not alarak toplam 99 puanla sınıf birincisi olmuştur. Öğrencilerin genel başarı durumuna bakıldığında; Kur'an-ı Kerim, Ulum-u Diniye ve Türkçe derslerinde sınıf ortalamasının çok yüksek olduğu; sınava girenlerin tamamının 'Aliyyül'ala' (Pekiyi) ve 'Ala' (İyi) dereceleriyle mezuniyete hak kazandıkları tespit edilmiştir.

Tablo 4.35. 1322 senesi Ayancık Rüşdiye Mektebi İkinci Sınıf İmtihan Cetveli³¹⁹

Numara	İsim	Kur'an-ı Kerim	Ulum-u Diniye	Türkçe	Arabi	Farsi	Hesap	Coğrafya	Ahlak	Hat	Resim	Tarih	Malumat	Toplam	Mülahazat
53	Vasfi Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	8	10	10	118	Aliyyül'ala
71	Remzi Efendi	10	10	8	9	7	10	9	10	9	7	10	10	109	Aliyyül'ala
57	Haşim Efendi	10	10	9	10	7	9	9	10	10	6	10	8	108	Aliyyül'ala
3	Ömer Efendi	10	8	8	10	10	10	10	10	8	6	10	9	108	Aliyyül'ala
56	Hakkı Efendi	10	8	8	9	8	10	8	10	10	7	10	8	106	Aliyyül'ala
54	Ali Efendi	10	7	8	9	9	8	10	10	7	7	10	8	103	Aliyyül'ala
64	Namık Efendi	10	8	7	9	7	7	8	9	10	8	10	10	103	Aliyyül'ala
61	Sadık Efendi	10	6	9	8	7	7	7	8	7	6	10	8	93	Ala
66	Lebib Efendi	8	2	8	2	2	8	8	9	7	6	8	10	78	-

Rüştiye eğitiminin daha ileri seviyesi olan ikinci sınıfta, 9 öğrencinin tamamının sınavlara katıldığı ve ders müfredatının Arapça, Farsça, Coğrafya ve Resim gibi derslerle çeşitlendiği görülmektedir. Sınıfın genel başarı düzeyi oldukça yüksektir. Özellikle sınıf birincisi Vasfi Efendi, 120 tam puan üzerinden 118 puan alarak istisnai bir başarı göstermiştir. Sınıftaki 9 öğrenciden 7'si 'Aliyyül'ala' (Pekiyi) derecesiyle başarılı bulunmuştur.

³¹⁹ BOA. MF. İBT, 193/72, 1907.

4.4. Cumhuriyet Döneminde Sinop'ta Eğitim- Öğretime Genel Bir Bakış

Millî Mücadele yıllarında (1920-1923) Ankara Hükümeti bünyesindeki Maarif Vekâleti, eğitim kurumlarını merkezi bir kayıt sistemi altına alarak yeniden yapılandırmıştır. Vekâlet tarafından hazırlanan 1923 yılı raporlarına göre; ülke genelinde ortaöğretim kademesinde bir devreli 32 sultani ve 42 idadi olmak üzere toplam 74 okul faaliyet göstermektedir. Mevcut sultanilerin dağılımı; 13'ü tam devreli erkek sultanisi, 1'i dokuz senelik kız sultanisi ve 5'i on senelik olmak üzere toplam 19 adet iki devreli kurum şeklindedir. 1922-1923 eğitim yılı verileri esas alındığında, söz konusu sultanilerde 3101, idadilerde ise 751 öğrencinin öğrenim gördüğü kaydedilmiştir. Maarif Vekâleti'nin bu genel teşkilatlanması ve istatistiki verileri, Sinop Sancağı'ndaki eğitim faaliyetlerinin kurumsal çerçevesini ve idari yapısını da şekillendirmiştir.³²⁰

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Sinop ilinde eğitim sistemi, ulusal modernleşme hedefleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Bu süreçte Millî Mücadele'nin en kritik döneminde toplanan Sinop Livası Meclis-i Umumisi'nin 8 Aralık 1921 tarihli oturumunda, bölgenin eğitim sorunları 'Maarif Bütçesi' görüşmeleri ekseninde ele alınmıştır. Tutanaklara yansıyan bilgilere göre; savaş koşullarının getirdiği ekonomik daralma nedeniyle eğitim yatırımları için ayrılan ödenekler yetersiz kalmış, bu durum özellikle kırsal kesimdeki eğitim faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Meclis üyeleri, Sinop ve Ayancık köylerindeki mekteplerin fiziki yetersizliğine ve öğretmen eksikliğine dikkat çekerek; çözüm yolu olarak halkın katılımıyla yapılacak inşaatları ve bütçe içi kalem aktarımlarını gündeme getirmişlerdir.³²¹ Bu kayıtlar, Sinop'ta eğitimin sadece bürokratik bir işlem değil, aynı zamanda yerel imkanlarla sürdürülmeye çalışılan bir toplumsal seferberlik olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet idaresinin tesisiyle birlikte, Sinop'taki eğitim yapılanmasında teorik tartışmalardan pratik uygulamalara geçilen yeni bir evre başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı'dan intikal eden kurumlar, ulusal bütünlük ve modernleşme ekseninde yeniden tanımlanmıştır. Dönüşüm süreci sadece idari bir isim değişikliğinden ibaret kalmamış; müfredat birliğinin sağlanması ve okulların yerel ihtiyaçlara göre tasnif edilmesiyle derinleşmiştir. İlköğretim kademesindeki bu hareketliliğin somut örnekleri incelendiğinde; varlığını koruyan Sinop İttihat

³²⁰ Yücel, *age.*, s.21.

³²¹ *Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi (8 Kanun-ı Evvel 1337)*, s.67-68.

Mektebi gibi köklü yapıların yanı sıra, Merkez Ana Mektebi gibi yeni atamalarla kadrosu tahkim edilen kurumların da eğitim sahasında öne çıktığı görülmektedir.³²²

Kız çocuklarının eğitime kazandırılması amacıyla Resmi Kız İlköğretim Mektebi ve Özel Kız Mektebi gibi kurumlar faaliyete geçirilmiştir.³²³

Görsel 4.9. Sinop Özel Kız Mektebi (Zeynel Zeki Özcanoğlu arşivi).

Ayrıca, bölgedeki eğitim açığını kapatmak adına bireysel girişimler de öne çıkmıştır. Örneğin, savaş gazisi Yüzbaşı Yusuf Kemal Bey'in Boyabat'ın Yiğren köyünde açtığı Özel Erkek Mektebi, kısıtlı imkânlarla rağmen sivil teşebbüsün eğitimdeki rolünü göstermesi bakımından sembolik bir öneme sahiptir.³²⁴ Köy düzeyinde ise Türkeli Nahiyesinde halkın gayretiyle Çayır Köyü Mektebi inşa edilmiş, Ablak Köyü'nde de benzer inşa faaliyetleri yürütülmüştür.³²⁵ Ayancık gibi ilçelerde, öğrenci sayısının artmasıyla mevcut İlköğretim Mekteplerinin üzerine kat çıkılarak fiziki kapasite dönüştürülmüştür.³²⁶

³²² *Sinop Gazetesi*, 6 Mart 1924; 10 Temmuz 1924.

³²³ *Sinop Gazetesi*, 10 Temmuz 1922, 1 Kasım 1923.

³²⁴ *Sinop Gazetesi*, 22 Ocak 1923.

³²⁵ *Sinop Gazetesi*, 30 Temmuz 1923.

³²⁶ *Sinop Gazetesi*, 9 Temmuz 1923.

Coğrafi zorluklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen köylüler için sosyal bir çözüm olarak Leyli Mekteplerin (Yatılı Okullar) kurulması teklif edilmiştir. Bu öneri, özellikle kış aylarında ulaşım imkânsızlığı yaşayan öğrencilerin barınma ve beslenme ihtiyaçlarının devlet veya yerel yönetimlerce karşılanarak eğitimde fırsat eşitliği sağlanmasını amaçlamıştır.³²⁷ Sinop merkez ilçede, üç tanesi iki diğerleri bir olmak üzere 10 mektep, 13 öğretmen vardır. Dönemin Karasu Merkez Başmuallimi Ahmet Hamdi'nin görüşlerine göre, öğrenci sayısına göre öğretmen sayısı yetersiz kalmaktadır. 3 devreyi içine alan 6 sınıf için bir öğretmenin görevlendirildiği, bu durumda okuma-yazma başarısının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Durumun çözümü için 10 mektep yerine 2 yatılı mektebin ihtiyaçları karşılayacağı üzerinde durulmuştur.³²⁸ Eylül ayına gelindiğinde okul sayısı 12'ye çıkarken, öğretmen sayısı 15'e çıkmıştır.³²⁹

Sinop merkez ve ilçelerinde eğitim kurumları çeşitlilik göstermiştir. Bu dönemde en dikkat çeken yapısal değişim, ortaöğretim seviyesindeki okulun statüsünde yaşanmıştır. Uzun yıllar Sinop İdadisi olarak hizmet veren kurum, Maarif Vekâlet'inin 1924 yılındaki kararıyla Lise adını almıştır.³³⁰ Bu sadece bir isim değişikliği değil, aynı zamanda idadi sisteminden lise sistemine geçişi ve tüm Türkiye'deki ders programlarının birleştirilerek standartlaştırılmasını simgelemektedir. 1924 yılının mart ayında okulun ismi liseye dönüştürülmüş, aynı yılın eylül ayında ise "Orta Mektep" adını almıştır. 1926-1927 eğitim yılında okuldan 13 öğrenci mezun olmuştur. 1927-1928 yılında ise tarihi bir karar alınarak okul karma eğitime geçmiş ve ilk kez kız öğrenciler de kayıt yaptırmaya başlamıştır.³³¹ Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim sisteminde yapılan en köklü reformlardan biri karma eğitim modeline geçiş olmuştur. Bu dönüşüm sadece Sinop'a özgü olmayıp, dönemin eğitim politikası gereği Anadolu'nun diğer merkezlerinde de eş zamanlı olarak uygulanmıştır.

Bu durumun bir diğer örneği Yalvaç'ta görülmektedir. Prof. Dr. Nuri Köstüklü'nün "1927-1928 Öğretim Yılı Yalvaç Ortaokulu Öğrenci Profiline Dair Bazı Tespitler" adlı çalışmasında belirttiği üzere, Yalvaç Ortaokulu da Sinop İdadisi ile aynı dönemde, 1927-1928 öğretim yılında karma hale getirilmiştir. Köstüklü, çalışmasında okulun karma eğitime geçmeden önceki (1926-1927) öğrenci yapısını; "1. sınıfta 30, 2. sınıfta 25, 3. sınıfta 10 öğrenci

³²⁷ *Sinop Gazetesi*, 2 Eylül 1922.

³²⁸ *Sinop Gazetesi*, 12 Şubat 1923.

³²⁹ *Sinop Gazetesi*, 24 Eylül 1923.

³³⁰ *Sinop Gazetesi*, 24 Mart 1924.

³³¹ Yücel, *age.*, s. 686-687.

vardı" şeklinde aktararak, bu yapısal değişikliğin niceliksel verilerine de ışık tutmuştur.³³² Sinop ve Yalvaç örnekleri birlikte değerlendirildiğinde, 1927 yılının Türk eğitim tarihinde karma eğitime geçiş açısından ülke genelinde bir dönüm noktası olduğu anlaşılmaktadır.

Kayıtlara göre, okulun asıl kuruluş tarihi olan 1892'den itibaren geçen 45 yıl içinde toplam 529 öğrenci mezun olmuştur. 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde okul binası ve eğitim araç-gereçleri bakımından iyi durumda olup, mevcudu üç yüze yakın öğrenciden oluşmakta ve altı sınıfla eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.³³³

Bu süreçte öğretmenlerin maaşları da güncellenerek müdür maaşının 2500 kuruşa çıkarılması kurumun idari gücü artırılmıştır.³³⁴ Eğitimdeki dönüşümün en önemli ayaklarından biri kız çocuklarına yönelik kurumların sistemli hale getirilmesidir. Resmi Kız İlköğretim Mektebi öğrencileri mezuniyet törenleri Mutasarrıf Bey'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.³³⁵

Dönemin dikkat çeken bir diğer dönüşümü, Sinop'taki Erkek Öğretmen Okulu'nun kapatılmasıdır. Eğitimde merkezileşme ve bütçe planlaması kapsamında, okulun 29 öğrencisi Kastamonu Erkek Öğretmen Okulu'na nakledilmiştir. Bu durum bölgedeki öğretmen yetiştirme faaliyetlerinin merkezi okul bünyesinde birleştirildiğini göstermektedir. Öte yandan, öğretmen ihtiyacını karşılamak için düzenlenen ehliyetname sınavları ile kadrolar ayrılmıştır.³³⁶

Okulların sadece fiziksel inşası değil, öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması da toplumsal bir sorumluluk olarak ele alınmıştır. Lise ve Öğretmen Okulu öğrencileri tarafından düzenlenen müsamereler, eğitim için önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Bu etkinliklerden elde edilen paralar, okul ihtiyaçları ve yardıma muhtaç öğrencilerin masrafları için kullanılmıştır.³³⁷ Muallimler Cemiyeti, sosyal güvence işlevi görerek vefat eden öğretmenlerin ailelerine maaş bağlamış ve cenaze masraflarını üstlenmiştir.³³⁸ Toplumun önde gelen isimleri ve yerel yöneticiler, okulların tamiri ve öğrencilerin ihtiyaçları için maddi destek sağlamıştır. Örneğin, Türkeli Nahiye Müdürü Mustafa Bey'in okul tamiri ve bahçe genişletme çalışmaları halk nezdinde takdirle karşılanmıştır.³³⁹

³³² Nuri Köstüklü, "1927-28 Öğretim Yılı Yalvaç Ortaokulu Öğrenci Profiline Dair Bazı Tespitler", *Özyalvaç Gazetesi*, 14 Nisan 2025, s. 4.

³³³ Yücel, *age.*, s. 686-687.

³³⁴ *Sinop Gazetesi*, 1 Kasım 1923.

³³⁵ *Sinop Gazetesi*, 1 Kasım 1923; 2 Eylül 1922.

³³⁶ *Sinop Gazetesi*, 21 Ağustos 1922.

³³⁷ *Sinop Gazetesi*, 6 Eylül 1923; 26 Mayıs 1923.

³³⁸ *Sinop Gazetesi*, 26 Haziran 1922.

³³⁹ *Sinop Gazetesi*, 20 Ağustos 1923.

Dönemin eğitim politikalarında öğretmen kalitesine büyük önem verilmiştir. Muallim ve muavin alımları için ehliyet sınavları düzenlenmiş; adaylarda Osmanlı vatandaşı olma, erkekler için 19-35, kadınlar için 17-35 yaşları arasında bulunma ve iyi ahlak sahibi olma gibi şartlar aranmış, adli sicil kaydı, sağlık raporu, aşı belgesi ve iyi hal kâğıdı zorunlu tutulmuştur.³⁴⁰ İmtihanalarda adaylar; Dini İlimler, Osmanlı Dili, Hesap, Coğrafya ve Tarih gibi temel derslerden sorumlu tutulmuştur.³⁴¹ Ayrıca, başarılı öğretmenler takdirimelerle ödüllendirilirken, görevinde ihmali görülenlere ihtarname verilerek denetim mekanizması işletilmiştir.³⁴²

Öğretmen atamaları belirli şartlara bağlanırken, atanan öğretmenlerin sicil dosyaları da titizlikle tutulmuştur. Sinop Boyabat Kız İlk Mektep muallimliğinde bulunan Emine Nadiye Hanım, Bursa'da görev yaptıktan sonra Sinop Boyabat'a atanmıştır. Sinop Maarif Müdürlüğü, öğretmenin sicil dosyasının kendilerinde olmadığını belirterek Ankara'dan (Maarif Vekaleti) dosyanın gönderilmesini istemiştir. Bakanlık dosyayı göndermiş ve Sinop Müdürlüğü dosyanın ellerine ulaştığını teyit etmiştir.³⁴³

Eğitimin yaygınlaştırılması önündeki en büyük engel olan devamsızlık sorunu, Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu hükümleri uyarınca hukuki bir zeminde çözülmeye çalışılmıştır. Okul çağına gelen çocukların kaydettirilmemesi veya okula gönderilmemesi durumunda, Liva Tedrisat İdaresi ve meclisleri tarafından velilere yönelik ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Belgeler, henüz 1922 yılında bu disiplinin sıkı bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Örneğin, Çiftlik Köyü'nden Sorgunlu Ali Bey, çocuğunu mektebe göndermediği gerekçesiyle 50 kuruş para cezasına çarptırılmıştır. Aynı dönemde, okul meclisinin davetine icabet etmeyen Asım Efendi zade Ali Bey ve Kayıkçı Sabri Reis gibi isimlere de benzer cezai işlemler uygulanmıştır.³⁴⁴ 1924 yılına gelindiğinde cezaların kapsamının genişlediği görülmektedir. 11 Şubat 1924 tarihli gazete kayıtlarına göre; aralarında esnaf, zanaatkâr ve yerel eşrafın da bulunduğu Cinli oğlu Halil, Sürmeneli Ali Usta, Bakkal İstanbullu oğlu Hüseyin Efendi, Arabacı Bekir Ağa isimlerinden oluşan geniş bir liste çocuklarını okula göndermedikleri için 100'er kuruş para cezasına çarptırılmıştır.³⁴⁵

³⁴⁰ *Sinop Gazetesi*, 21 Haziran 1923.

³⁴¹ *Sinop Gazetesi*, 21 Ağustos 1922.

³⁴² *Sinop Gazetesi*, 2 Eylül 1922.

³⁴³ BCA. Fon: 180-9-0-0, Y. B. 223-1111-22.(1925).

³⁴⁴ *Sinop Gazetesi*, 12 Şubat 1923.

³⁴⁵ *Sinop Gazetesi*, 11 Şubat 1924.

Eğitimin zorunlu tutulmasının yanı sıra, halkın eğitime bakış açısını değiştirmek için yerel basında yoğun bir "ikna süreci" yürütülmüştür. Halkı eğitime teşvik etmek amacıyla "Okuma-Yazma" başlıklı yazılarla gazete okumanın ve eğitimin faydaları anlatılmış, eğitimin sadece bir "karın doyurma" meselesi değil, bir medeniyet davası olduğu vurgulanmıştır. Yazıda, köylüler arasında yaygın olan "okumak karın doyurmaz" algısı sert bir dille eleştirilmiştir. Gazetelerin dünyadan haber verdiği ve işe yarayacak faydalı bilgiler içerdiği vurgulanarak, halkın çocuklarını sadece tarlada bir iş gücü olarak değil, geleceğin aydınlık fertleri olarak görmesi istenmiştir.³⁴⁶ Eğitimli olmanın pratik faydaları da toplumsal katılımı artırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin, Kurmay Binbaşı Cevdet Kerim Bey'in kaleme aldığı yazılarda; tahsil görmüş çocukların askerlik sürelerinin kısalabileceği belirtilerek veliler eğitime teşvik edilmiştir.³⁴⁷ Halkın okuma-yazma oranını arttırmak amacıyla Sultan Süleyman Mektebinde ücretsiz kurs açılmıştır.³⁴⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Tevhid-i Tedrisat kanunu öncesinde ortaokulların mezuniyet sınavları üç ders grubundan sözlü, diğerlerinden yazılı olarak yapılmaktaydı. Ortaokulların mezuniyet sınavı ders grupları şu şekildedir: Türkçe, Tarih-Coğrafya-Yurttaşlık bilgisi, Doğa ve Fen Bilimleri (Fizik, Kimya, Zooloji, Botanik, Jeoloji, Sağlık Bilgisi), Matematik (Aritmetik, Cebir, Geometri, Teknik Çizim), Yabancı Dil, Ev Yönetimi ve Çocuk Bakımı.³⁴⁹(Yücel, 1938, s.120). 1937 yılına gelindiğinde okutulan bu derslere Resim, Müzik, Jimnastik, kızlara ve erkeklere olmak üzere Askerlik, Çocuk bakımı, kızlar için dikiş-biçki dersleri eklenmiştir.

Okutulan derslerin niteliği ile ilgili olarak öğretmen görüşlerine başvurulmuştur. Örneğin Sinop Gerze ilk kız mektebi muallimlerinden Naşide Hanım görüşlerinde şu ifadelerle yer vermiştir:

"Kitapların çocukların seviye-i zihniyetine, efkarına ve duygularına tamamiyle uygun bir surette olması lazım gelirken maalesef tab (baskı) dersinde okuttuğumuz müfredat tam ve lüzumlu bilgileri kitaplarda bulamamaktayız. Kısa cümlelerle mevzuya girmeli, yersiz ve dilsiz gerçek misallerden kaçınılmalıdır. Çocukların ne kadar tenevvü ve cevval (hareketli) bir ruhu

³⁴⁶ *Sinop Gazetesi*, 12 Haziran 1922.

³⁴⁷ *Sinop Gazetesi*, 9 Nisan 1923.

³⁴⁸ *Sinop Gazetesi*, 1 Ocak 1923.

³⁴⁹ Yücel, *age.*, s.180.

olduğu malumdur. Okumak ve düşünmek çocuk için bir ihtiyaçtır. Hal böyle iken mevcut kitaplarda bu cihazların ihmal edildiği görülmektedir..."³⁵⁰

Bu sayfada Naşide Hanım, kitapların çocuk psikolojisine ve merakına uygun olmadığını, daha canlı ve hayata dokunan bir dil kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Naşide Hanım, ders kitaplarının, günlük hayatta ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilerin ders kitaplarında daha kapsamlı ele alınması gerektiğini şöyle ifade eder:

"Kıraat kitabı çocukların mevcudiyetine talim ve terbiye yolunda fayda temin edecek mahiyette olmalıdır. Mevzular şeffaf, hayata müteallik, ahlaki duyguları tahrik edici olmalıdır. Ancak mevcut kıraat kitapları içinde ehemmiyetsiz hikayelere tesadüf edildiği için tertibi yeniden daha muvaffak olmalıdır. Mesela dördüncü sınıflarda okutulan kitaplarda verilen zelzele (deprem), volkan gibi mevzulara ait hakiki hikayeler başı başına lüzumlu birer iş olduğu halde bunların tertibi de gayet noksandır..."³⁵¹

Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki İdadiler ve Sultaniler, Cumhuriyet Döneminde yapısal bir değişikliğe uğramıştır. Orta öğretim kurumları iki ana kademeye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi olan ortaokullar, temel eğitimin devamı niteliğindeki ilk aşamadır. İkinci devre ise, günümüzde de kullanılan ve daha ileri düzey akademik eğitimin verildiği liselerdir.³⁵²

³⁵⁰ BCA. Y.B: 133-648-32, F. 180-9-0-0. (1925).

³⁵¹ BCA. Y.B: 133-648-32, F. 180-9-0-0. (1925).

³⁵² Yücel, *age.*, 146.

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sinop'taki eğitim yapısı, Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yapısını yansıtmaktadır. Bu merkeziyetçi yapıyla birlikte, eğitimde modernleşme hareketleri taşrada bulunan Sinop'ta da kendini göstermiştir. Tanzimat Döneminde eğitimde modernleşme adımları atılırken, mevcut sıbyan mekteplerinin bazıları fiziksel şartları uygunsa rüştiyeye çevrilirdi. Sinop Alaaddin Mektebinin rüştiyeye dönüştürülmesini, mevcut eğitim kurumları üzerinden iyileştirme çabaları olduğunu gösterir. Ancak köklü bir değişime gidilmemiştir.

Bu dönemde, Konya'dan getirilen Hafız Mustafa Efendi'ye ödenen maaşın ve yol masraflarının bütçeden karşılanması, eğitim faaliyetlerini arttırmak için bir adım olarak değerlendirilebilir. Yine aynı amaçla, Sinop Rüştiye Mektebi Mustafa İzzet Efendi, görevde kaldığı sürece askerlik işlerinden muaf tutulmuştur. Yine eğitim faaliyetlerinin aksamaması için öğretmenlerin izin istekleri tatil zamanına ertelenmiştir.

Sultan Süleyman Cami Sıbyan Mektebine atanan Seyit Ali Efendi, daha önceki öğretmenin kanaatiyle atanmıştır. Bu durum Tanzimat Döneminde öğretmen atama sisteminin bir kritere bağlı olmadığını göstermektedir.

Tanzimat Döneminde Sinop Rüştiye Mektebinde okutulan kitaplar öğrencilere ücretsiz dağıtılmıştır. Gönderilen kitap türleri dersler hakkında bilgi vermektedir. Bu dönemde Sinop Rüştiyesinde Tarih, Dilbilgisi, Ahlak gibi dersler okutulurken Fen Bilimlerine dair herhangi bir kitap bulunmamıştır. Klasik dönem Osmanlı eğitim anlayışı Sinop eğitim kurumlarında devam ettirilmiştir. Kitap sayısının 10 ile sınırlanması yeni kayıt öğrencilerinin 10 ile sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

Tanzimat Dönemi rüştiye mekteplerini gösteren tablodan hareketle Sinop'ta öğrenci sayılarında belirgin bir artış olmamıştır. Bu durum eğitimin istenilen ölçüde yaygınlaştırılmadığı fikrini oluşturmaktadır. Boyabat Kazasında ise öğretmen temini konusunda sorun yaşandığı görülmektedir. Böylece Tanzimat Döneminde eğitim kurumlarında bir artış mevcutken, eğitimin niteliğinde bir yenilik olmamıştır.

Meşrutiyet Dönemi Sinop'ta bulunan eğitim kurumları sayısı ve çeşitliliği artmıştır. Tanzimat Döneminde sadece 2 medrese ve yaygın sıbyan mektepleri varken, Meşrutiyet ile eğitimde kademe sayısı artarak rüştiye ve idadiler ön plana çıkmıştır. Sıbyan mektepleri, Osmanlı eğitim sisteminin en temel basamağını oluşturur ve genellikle mahalle aralarında, cami yanlarında yer alan "mahalle mektebi" olarak da bilinen kurumlardır. Sinop salnamelerindeki veriler, bu kurumların zamanla nasıl sayısının arttığını ve modernleşme sancılılarıyla nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Bu verilere göre ilköğretim düzeyindeki bu okulların on yıl gibi kısa bir sürede devasa bir büyüme sergilediğini kanıtlamaktadır. Bu sayısal artış, devletin "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" çerçevesinde ilköğretimi zorunlu hale getirme ve taşrada okullaşma oranını artırma politikasının Sinop'taki yansımasıdır.

Sinop'taki eğitim ağının genişlemesi, belgelerde kronolojik bir başarı öyküsü olarak karşımıza çıkmaktadır. 1875 yılında Sinop Rüştiyesinde sadece 68 olan öğrenci sayısının, 1882'de 110'a ve 1889'da 120'ye yükselmesi, modern eğitime olan toplumsal talebin ciddi bir oranda arttığını göstermektedir. Bu sayısal artış, sadece bir nüfus artışıyla değil, devletin taşrada kurumsallaşma çabasıyla açıklanmalıdır. Eğitimin niteliği, sadece öğrenci sayısıyla değil, bu öğrencilere sunulan içeriğin derinliğiyle ölçülmektedir. Meşrutiyet Dönemi "İmtihan Cetvelleri" incelendiğinde; Kur'an-ı Kerim gibi geleneksel derslerin yanında Hıfz-ı Sıhhat (Sağlık Bilgisi), Hesap (Matematik), Fransızca, Tarih ve Coğrafya gibi modern derslerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Özellikle matematik ve fen bilimlerinde öğrencilerin "Âlâ" (Pekiyi) ve "Karib-i Âlâ" (İyi) derecelerinde notlar alması, Sinop'taki eğitimin niteliksel olarak dönemin standartlarını yakalamaya çalıştığını gösterir.

Belgelerde yer alan sınav sonuçları, eğitimde niteliğin korunması adına tavizsiz bir disiplin uygulandığını ortaya koymaktadır. Her öğrencinin her dersten ayrı ayrı değerlendirilmesi ve başarısız olanların "İpka" edilerek sınıfta bırakılması, eğitimin başarı esasına göre şekillendiğinin açık kanıtıdır. 1890'lı yıllarda dahi sınavların "Heyet-i Mümeyyize" (Sınav Komisyonu) adı verilen bağımsız kurullar ve mühürlü tasdikler eşliğinde yapılması, not sistemindeki şeffaflığı ve akademik ciddiyeti göstermektedir. Bu durum, Sinop'taki okullarda eğitimin niteliğinin yerel idareciler tarafından sıkı bir denetim altında tutulduğunu belgelemektedir. Bu belgelerin merkeze gönderilerek kaydının tutulması sağlanmıştır.

1892 yılında Sinop Rüştiyesi, mülki rüştiyeye çevrilmiş ve yeni dersler ile öğretmen kadrosu genişletilmiştir. Birinci, ikinci öğretmen ve sülüs öğretmenin yanına, geometri,

resim, Fransızca öğretmenleri eklenmiştir. Hemen ertesi yıl bu rüştiye mektebi, idadi mektebine dönüştürülmüştür. Böylece, tarih, coğrafya, Arapça, matematik dersleri de eklenmiştir. Rüştiye mektebinin lise kademesinde eğitim veren idadiye dönüştürülmesi, merkezde alınan modern eğitim kararlarının taşraya yansımaları açısından önem taşımaktadır.

Sinop'ta açılan İdadi Mektebi için yeni bir bina yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar, harcamalarda yolsuzluk gibi kararlara rağmen hayata geçirilmiştir. İdadi mektebinin yapılması için gereken masrafların bütçeden karşılanması kararı Meşrutiyet Döneminde eğitimde çeşitliliğe verilebilecek örnekler arasındadır. Aynı zaman eğitim politikalarının sürekliliğini göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Meşrutiyet Döneminde Sinop'ta eğitim faaliyetleri yalnızca merkez ilçe ile kalmamıştır. Gerze, Boyabat, Ayancık olarak ilçelerde bulunan okul sayıları da artış göstermiştir. 1889 yılında Boyabat ve Gerze kazalarında açılan iptidai mektepleri ilköğretimin yaygınlaştırılması açısından önemlidir. Gerze ve Boyabat, Meşrutiyet Dönemi maarif reformlarının meyvelerini istikrarlı bir şekilde almış, dönemin zorlu şartlarına rağmen öğrenci sayılarını artırarak bölgesel birer eğitim odağı haline gelmişlerdir. 1899 yılında Gerze'de açılan İnas ve Köşk mektepleri eğitime kızların da katıldığını göstermektedir. 1904 ve 1907 yılları, Ayancık Rüştiye Mektebi öğrencilerinin sınav notlarını gösteren belgeyle birlikte Ayancık ilçesinde de eğitimin kurumsallaştığını görülmektedir.

Sinop eğitim tarihinde 1306 yılı önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu dönemde, 'usul-ü cedid' uygulaması kapsamında sıbyan mektepleri ibtidai mekteplerine dönüştürülmüştür. 1310 yılından itibaren kız mekteplerinin de yaygınlaştığı görülmekte olup; Boyabat ve Gerze'de eş zamanlı olarak kız ibtidai mektepleri faaliyete geçmiştir. Bunu takiben 1321 yılında Ayancık'ta da bir okul açılmıştır. Söz konusu mekteplerin büyük ölçüde halk desteğiyle inşa edilmiş olması, bölge halkının kız çocuklarının eğitimine verdiği önemin açık bir göstergesidir.

Devlet, yeni okul inşasında doğrudan yatırım yapmak yerine büyük ölçüde halkın desteğine başvurmuştur. Her ne kadar öğretmen maaşları devlet bütçesinden karşılansa da okulların diğer ihtiyaçları halk tarafından giderilmiştir. Eğitimin tamamen ücretsiz olmaması, eğitim konusunun bir maddiyat meselesine dönüşmesine yol açmıştır.

Okullarda müfredat birliğı sağlanmaya çalışılmışsa da yayınlanan resmi program ile taşrada uygulanan müfredat arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Hatta Sinop genelinde, aynı eğitim kademesinde dahi bu tür farklılıklar göze çarpmaktadır.

İdadi gibi binaların devlet eliyle ve belirli mimari esaslara sadık kalınarak inşa edilmesi eğitimde bir modernleşme hamlesi olarak kabul edilse de süreç içerisinde karşılaşılan maddi sorunlar yine halk desteğiyle aşılmaya çalışılmıştır.

Salnamelerdeki kronolojik gelişim; Sinop'un sadece bir askeri liman ve tersane şehri olmadığını, aynı zamanda modern bilimlerin (Fransızca, Geometri, Cebir) geleneksel eğitimle (Sls, Dini Bilimler) harmanlandığı bir kültür merkezi olma yolunda ilerlediğini ortaya koymaktadır. Sinop, Osmanlı'nın son döneminde askeri bir liman şehri kimliğinin yanına, kimliğini de eklemiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Sinop'ta eğitim sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan mirası modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal idealleri doğrultusunda yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. 1920-1923 yılları arasını kapsayan Millî Mücadele dönemi, bölgede sadece bir bağımsızlık savaşı değil, aynı zamanda eğitimde yerelleşme ve kurumsallaşma çabalarının yoğunlaştığı kritik bir evre olarak öne çıkmaktadır.

Sinop'taki eğitim kurumları, bu dönemde müfredat birliği ve bölgesel ihtiyaçlar çerçevesinde kapsamlı bir organizasyona tabi tutulmuştur. En belirgin dönüşüm ortaöğretim kademesinde yaşanmış; 1900 yılında binası tamamlanan ve uzun süre Sinop İdadisi olarak hizmet veren kurum, 1924 yılında Maarif Vekâleti kararıyla Lise statüsüne kavuşturulmuştur. Bu değişim, sadece bir isim değişikliği değil, eğitim programlarının standartlaştırılması ve modern lise sistemine geçişin somut bir göstergesidir. 1927-1928 eğitim yılında okulun karma eğitime geçmesi ve kız öğrencilerin kayıt yaptırmaya başlaması, toplumsal modernleşmenin en önemli adımlarından biri olarak kaydedilmiştir.

Bölgenin coğrafi zorlukları ve ulaşım imknsızlıkları karşısında eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak adına "Leyli Mektepler" (Yatılı Okullar) kurulması teklif edilmiştir. Özellikle kış aylarında öğrencilerin barınma ve beslenme ihtiyaçlarının devlet eliyle karşılanması vizyonu, eğitimin sosyal bir hak olarak görüldüğünün kanıtıdır. Ayrıca, kız çocuklarının eğitime kazandırılması için Resmi ve zel Kız Mekteplerinin açılması, toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda atılan ilk sistemli adımlar arasındadır.

Sinop'taki eğitim seferberliği sadece devlet eliyle değil, sivil teşebbüs ve yerel halkın özverisiyle de şekillenmiştir. Savaş gazisi Yusuf Kemal Bey'in köy düzeyindeki okul açma girişimi ve Türkeli halkının kendi gayretleriyle okul inşa etmesi, eğitim bilincinin tabana yayıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, okulların finansmanı için düzenlenen müsamerele ve yerel yöneticilerin maddi destekleri, eğitimin toplumsal bir sorumluluk olarak sahiplenildiğini ortaya koymaktadır.

Eğitim kalitesini artırmak amacıyla öğretmen alımlarında sıkı ehliyet sınavları ve liyakat esasları uygulanmıştır. Başarılı öğretmenlerin takdir edilmesi ve görevini ihmal edenlere yaptırım uygulanması, denetim mekanizmasının aktif işlediğini göstermektedir. Diğer yandan, devamsızlık sorunuyla mücadele kapsamında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu çerçevesinde çocuklarını okula göndermeyen velilere para cezaları uygulanmış; eğitim, hukuki bir zorunluluk zeminine oturtulmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sinop'taki eğitim faaliyetleri; yapısal reformlar, sosyal adalet arayışı ve toplumsal ikna süreçlerinin iç içe geçtiği çok boyutlu bir modernleşme projesidir. Dönemin yerel basınına da yansıyan bu süreçte, "okumak karın doyurmaz" algısı gibi geleneksel direnç noktalarıyla mücadele edilmiş; eğitimin bir "medeniyet davası" olduğu vurgulanmıştır.

İlkel rüştiye binalarından modern lise yapısına, tek öğretmenin yetersiz kaldığı köy mekteplerinden yatılı bölge okulu önerilerine kadar uzanan bu dönüşüm, Sinop'un modern Türkiye'nin eğitim vizyonuna entegrasyonunu sağlamıştır. Sonuç olarak, bu dönemde atılan temeller, bölgedeki okuma-yazma oranını artırmakla kalmamış, eğitimin sistemli, disiplinli ve halkın katılımına açık bir yapıya bürünmesini sağlamıştır.

Sinop özelindeki bu araştırma, Türk eğitim sisteminin genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Merkezi otoriteye bağlı, modernleşme odaklı, liyakate önem veren ve kısıtlı imkanlara rağmen yerel dayanışma ile beslenen bir yapıyı içermektedir. Tanzimat'ta atılan temeller, Meşrutiyet'te kurumsallaşmış; Cumhuriyet ile milli bir kimlik ve hukuki bir zorunluluk kazanmıştır. Bu tarihsel perspektif, bölgenin kültürel dönüşümünün temel taşı oluşturmuştur.

Bu çalışmayla birlikte Sinop'ta eğitimin niteliği incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde değişen eğitim politikaları neticesinde Sinop'ta açılan okul sayısında değişimler tespit edilmiştir. Bu değişiklik okutulan derslerde de

kendini göstermiştir. Böylece sadece dini eğitime dayanan eğitim çeşitlenmiş ve Tarih, Coğrafya, Matematik, Biyoloji, Fizik, Geometri gibi derslerin yanında Resim, Müzik, Yabancı Dil gibi dersler de eklenmiştir.

Cumhuriyet Döneminin eğitim politikalarındaki temel anlayış değişimi, Sinop özelindeki eğitim kurumlarının yapılanmasını da doğrudan şekillendirmiştir. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülke genelinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin Milli Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekâleti) bünyesinde tek çatı altında toplanması, Sinop'taki eğitim kurumlarında da yönetim ve müfredat birliğini sağlamıştır. Bu yasal düzenleme ile şehirdeki medrese ve mektep ikiliği sonlandırılarak, tüm eğitim kurumları laik ve milli bir karakter kazanmıştır.

Sinop'taki bu dönüşüm süreci, "sıfırdan inşa" edilen bir yapıdan ziyade, II. Meşrutiyet Döneminden intikal eden kurumsal mirasın dönüştürülmesi üzerine kurgulanmıştır. Osmanlı döneminde inşa edilen Rüştîye ve İdadi binaları ile mevcut öğretmen kadroları, Cumhuriyet'in yeni eğitim anlayışına göre yeniden şekillendirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Bu durum, Sinop eğitim tarihinde mekânsal bir süreklilik, ancak zihniyet ve içerik açısından köklü bir kopuş ve yenilenme anlamına gelmektedir.

Sosyo-kültürel açıdan bakıldığında, Sinop halkının Cumhuriyet'in modern eğitim hamlesine karşı genel anlamda müspet bir tavır sergilediği ve çocuklarının okula erişimi konusunda istekli olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu toplumsal talebin karşılanması noktasında, dönemin iktisadi koşulları sınırlayıcı bir faktör olarak öne çıkmıştır. Özellikle Sinop'un dağınık yerleşim yapısı ve köylere ulaşım zorluğu, merkezden uzak öğrencilerin eğitime dahil edilmesini güçleştirmiştir. Bu sorunu aşmak için en rasyonel çözüm olan yatılı (leyli) okulların yaygınlaştırılması hedeflenmişse de genç Cumhuriyet'in kısıtlı bütçe imkânları ve savaş sonrası yaşanan ekonomik darboğaz, bu okulların istenilen sayıya ulaşmasını engellemiştir. Dolayısıyla Sinop'ta eğitimde standartlaşma ve merkezileşme başarılmış olsa da fiziki ve maddi imkansızlıklar nedeniyle kırsal kesimin eğitime erişiminde kısmi aksaklıklar yaşanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

I.ARŞİV BELGELERİ

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. 180-9-0-0. 133-648-32. (1925).

BCA. 180-9-0-0. 223-1111-22. (1925).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. AE.SMST.II. 6/526. (1696).

BOA. C.MF. 139/6933. (1774).

BOA. DH.MB.HPS. 89/65. (1914).

BOA. DH.MKT. 2111/116. (1898).

BOA. İ.MF. 5/29. (1898).

BOA. MF.İBT. 2/95. (1873).

BOA. MF.İBT. 3/117. (1873).

BOA. MF.İBT. 4/99. (1874).

BOA. MF.İBT. 9/69. (1876).

BOA. MF.İBT. 10/123. (1877).

BOA. MF.İBT. 11/95. (1877).

BOA. MF.İBT. 13/87. (1879).

BOA. MF.İBT. 17/17. (1884).

BOA. MF.İBT. 29/8. (1892).

BOA. MF.İBT. 31/43. (1893).

BOA. MF.İBT. 40/1. (1894).

BOA. MF.İBT. 42/58. (1895).

BOA. MF.İBT. 48/95. (1895).

BOA. MF.İBT. 49/29. (1896).

BOA. MF.İBT. 118/65. (1902).

BOA. MF.İBT. 148/39. (1904).

BOA. MF.İBT. 149/68. (1904).
BOA. MF.İBT. 193/72. (1907).
BOA. MF.İBT. 231/79. (1909).
BOA. MF.İBT. 416/66. (1913).
BOA. MF.MKT. 5/48. (1872).
BOA. MF.MKT. 5/104. (1872).
BOA. MF.MKT. 12/71. (1873).
BOA. MF.MKT. 17/60. (1874).
BOA. MF.MKT. 25/89. (1875).
BOA. MF.MKT. 109/54. (1889).
BOA. MF.MKT. 152/4. (1892).
BOA. MF.MKT. 182/1. (1893).
BOA. MF.MKT. 207/12. (1894).
BOA. MF.MKT. 451/48. (1899).
BOA. MF.MKT. 630/32. (1902).
BOA. MF.MKT. 773/37. (1904).
BOA. MF.MKT. 773/42. (1904).
BOA. MF.MKT. 830/18. (1905).
BOA. MF.MKT. 852/19. (1905).
BOA. MF.MKT. 935/9. (1906).
BOA. MF.MKT. 952/62. (1906).
BOA. MF.MKT. 1051/35. (1908).
BOA. MF.MKT. 1136/9. (1909).
BOA. MVL. 677/108. (1864).
BOA. ŞD. 111/17. (1888).

Diğer Arşiv Kaynakları

Sinop İstiklal İlkokulu Arşivi (SİİA). "Sinop Yatılı Mektebi Kayıt Defteri (1332-1341)".

II. RESMÎ YAYINLAR, SALNAMELER VE ZABITLAR

1921 Sinop Livası Zabıt Ceridesi. (1921). TBMM Zabıt Ceridesi.

Kastamonu Vilayeti. (1869-1899). *Kastamonu Vilayeti Salnameleri* (Def'a 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19). Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Maarif-i Umumiye Nezareti. (1898-1904). *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye* (Def'a 1, 2, 3, 4, 5, 6). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Matbaa-i Âmire. (1914). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kastamonu, Sinop ve Çankırı'daki Okulları Gösteren Harita (No: 14)*. SALT Araştırma, Kod: EPL012.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye. (1865). Def'a 20. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

TBMM Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti. (1922). *Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası: Sinop (No: 19)*. Ankara: Öğüt Matbaası.

III. SÜRELİ YAYINLAR

Servet-i Fünûn, Sayı: 363 (1900).

Servet-i Fünûn, Sayı: 423 (1899).

Servet-i Fünûn, Sayı: 494 (1900).

Sinop Gazetesi, 12 Haziran 1922.

Sinop Gazetesi, 26 Haziran 1922.

Sinop Gazetesi, 10 Temmuz 1922.

Sinop Gazetesi, 21 Ağustos 1922.

Sinop Gazetesi, 2 Eylül 1922.

Sinop Gazetesi, 1 Ocak 1923.

Sinop Gazetesi, 22 Ocak 1923.

Sinop Gazetesi, 12 Şubat 1923.

Sinop Gazetesi, 9 Nisan 1923.

Sinop Gazetesi, 26 Mayıs 1923.

Sinop Gazetesi, 21 Haziran 1923.

Sinop Gazetesi, 9 Temmuz 1923.

Sinop Gazetesi, 30 Temmuz 1923.

Sinop Gazetesi, 9 Ağustos 1923.

Sinop Gazetesi, 20 Ağustos 1923.

Sinop Gazetesi, 6 Eylül 1923.

Sinop Gazetesi, 24 Eylül 1923.

Sinop Gazetesi, 1 Kasım 1923.

Sinop Gazetesi, 11 Şubat 1924.

Sinop Gazetesi, 6 Mart 1924.

Sinop Gazetesi, 24 Mart 1924.

Sinop Gazetesi, 10 Temmuz 1924.

IV. KİTAPLAR

Akyüz, Y. (2019). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2018*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Altun, T. (2012). *Mekteb-i İdadi'den Öğretmenevi'ne Bir Asır (1885-1985)*. Sinop: Şimal Ajans Ofset.

Duran, A. (2018). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923)*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi (5 Cilt)*. İstanbul: Eser Matbaası.

Ergün, M. (2021). *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Fortna, B. C. (2005). *Mekteb-i Hümayun*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karal, E. Z. (2000). *Osmanlı Tarihi (Cilt 6)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi (Cilt 8)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Köstüklü, N. (2001). *Kazım Karabekir ve Eğitim*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Kuşçi, A. (2021). *Milli Mücadele Dönemi Türk Eğitim Tarihi (1920-1923)*. İstanbul: Kafdağı Yayınları.

Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu (10. Baskı, M. Kırıtlı, Çev.)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önder, M. (1984). *Atatürk'le Adım Adım Türkiye*. Ankara: Kültür Ofset Araştırma Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (2008). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yücel, H. A. (1938). *Türkiye’de Ortaöğretim* (1. Basım). İstanbul: Devlet Basımevi.

V. MAKALELER

Akçalı Avcı, A., & Çam, İ. D. (2014). “II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet Dönemleri Eğitim Anlayışları Bağlamında Mizancı Murad ve Ahmed Refik’in (Altınay) Umumi Tarih Ders Kitapları”. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 16-29.

Akyüz, Y. (1981). “Atatürk Öğretmenlere Dedi ki”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14(1), 9-15.

Aslan, T. (2015). “İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet’e Tesirleri”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 21-36.

Aşçı, E. (2020). ” II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikaları”. *TUHED: Turkish History Education Journal*, 9(1), 166-189.

Cevherli, K. (2022). “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eğitim (1876-1923)” [Kitap Tanıtımı]. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 24(45), 275-280.

Çağır, M., & Türk, İ. C. (2017). “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 37-50.

Demir, Ş. (2015). “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”. *Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, (13), 435-447.

Demirbaş, İ., & Özalp, M. T. (2022). “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1950)”. *Journal of History School*, LIX, 2604-2626.

Demirel, F. (2015). “II. Meşrutiyet’ten Sonra Osmanlı’da Orta Öğretimler: Sultânîler”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 481-512.

Demirkaya, F. Ü., & Tuluk, Ö. I. (2012). “Eflatun’un “Kurban”ı Sinope’den Sinop’a: Kaynaklara Göre Sinop Kentinin Fiziksel Gelişimi”. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 29(1), 45-68.

Doğan, İ. (2019). “Batılılaşma ve Eğitim”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 713-733.

Doğan, R. (1997). “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”. *Journal of the Faculty of Divinity of Ankara University*, 37(3-4), 407-442.

Duran, Ş., & Güray, A. (2020). “Tanzimat Dönemi Eğitimin Durumu ve Dönemin Bir Değerlendirmesi”. *The Journal of Social Sciences*, (44), 385-400.

Erdinç, Ö. (2020). “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eğitim”. *Tarih Kritik Dergisi*, 6(3), 209-212.

Evsile, M. (2019). “TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950)”. *History Studies*, 11(2), 621-654.

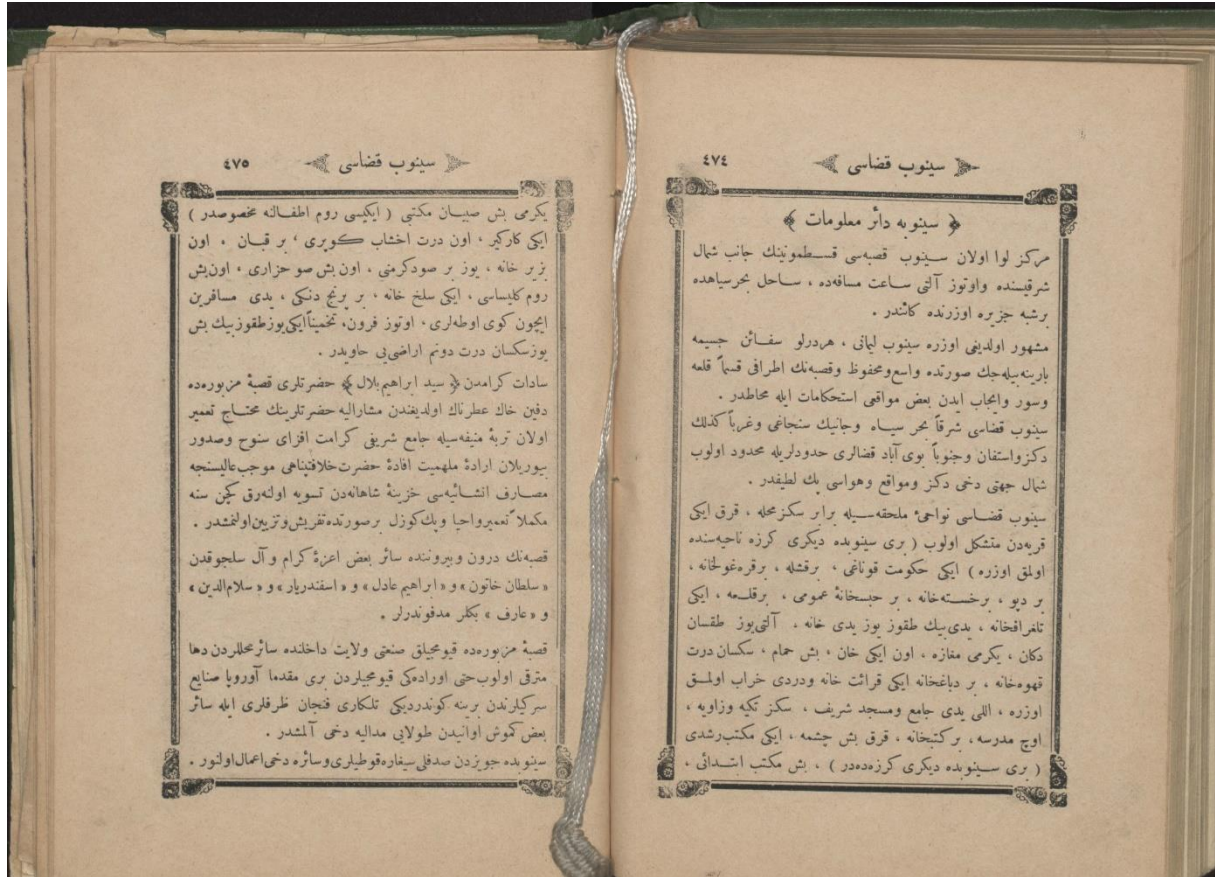
- Gündüz, M. (2008). “II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 243-286.
- Gündüz, M. (2010). “Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve Öğrenci Dernekleri”. *Turkish Studies*, 5(2), 1088-1120.
- Karataş, S. (2003). “Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 239-254.
- Köstüklü, N. (2025, Nisan 14-21). “1927-28 Öğretim Yılı Yalvaç Ortaokulu Öğrenci Profiline Dair Bazı Tespitler”. *Özyalvaç Gazetesi*.
- Kuşci, Ahmet. “Milli Mücadele Dönemi Türk Eğitim Tarihi (1920-1923)”. *Kafdağı* 6 / 2 (Aralık 2021): 147-164.
- Olgun, K. (2002). “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1(2), 185-204.
- Öztürk, K., & Kenan, S. (2022). “II. Meşrutiyet Dönemi Süreli Yayınlarında Yeni Eğitim Arayışları ve Modern Birey Düşüncesi”. *Osmanlı Araştırmaları*, 60, 217-252.
- Pehlevan Berber, H. (2022). “Modernleşme ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(2), 1-14.
- Türk, İ. (2015). “Osmanlı Memleketlerinde İlkokullar ve Umumi Mektepler Açılarak Bu Mekteplerin Çoğaltılmaları ve Islah Edilmelerine Dair II. Abdülhamid’e Sunulan Bir Layiha”. *Journal of Turkish Research Institute*, (54), 163-176.
- Uyanık, E., Kaya, M. M., & Elçiçeği, B. (2021). “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Tartışmaları ve 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu’nun Uygulanması”. *Kocaeli University Journal of Education*, 4(1), 163-185.

VI. TEZLER

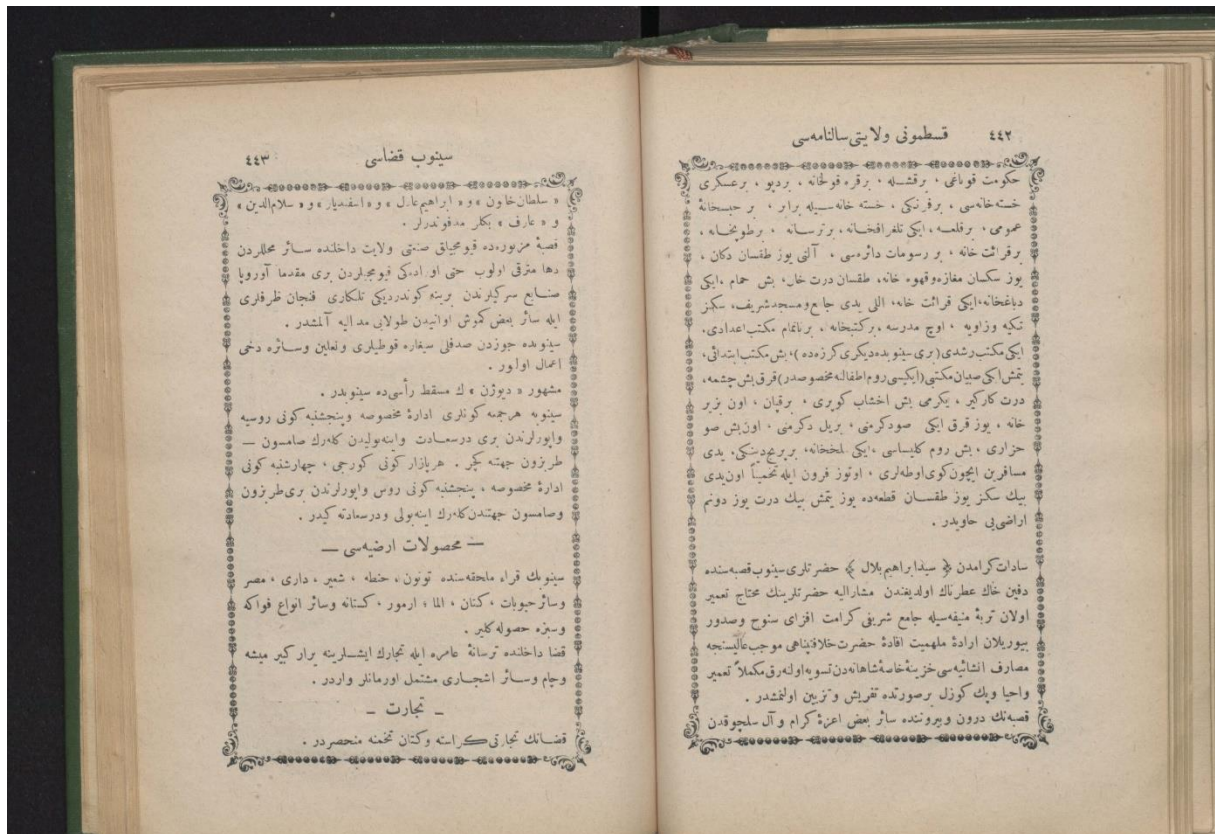
- Ağırakça, G. P. (2012). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çoban, F. (2006). *H. 1288 (M. 1871) ve H. 1317 (M. 1899) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnameleri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, H. (2019). *Salnameler Işığında Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Sinop Eğitim Tarihi (1839-1923)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sinop: Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, T. (1995). *Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkek, M. S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Güler, O. (2020). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Felsefesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küskü, F. (2019). *II. Abdülhamit Döneminde Sinop Sancağı 'nda İdari ve Sosyokültürel Hayat (1876 –1909)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Okur, O. (2019). *Kastamonu Salnamelerinde Sinop Değerlendirmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaman, A. P. (2010). *Osmanlı'da Mekteplerin Ortaya Çıkışı ve Gelişmeleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ek-1: Kastamonu Vilayeti Salnamesi, (H. 1306). <http://ktp.isam.org.tr/> E.t.27/05/2023.

Ek-2: Kastamonu Vilayeti Salnamesi, (H. 1310). <http://ktp.isam.org.tr/> E.t.27/05/2023.

Ek-5: Sultan Süleyman Camisi, fotoğraf tarafımızdan çekilmiştir.

اناث مكتب ابتدائى	
معلمه اولى فاطمه خانم	معلمه اولى حاجى حنيفه خانم
» ثانى امينه »	معلمه ثانيه مى حافظه نظيره خانم
» بوابه عايشه »	معلمه ثالثه مى فاطمه خانم
قبوجى احمد اغا	طالبات ۱۲۰
طالبات ۱۱۹	

Ek-7: Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1321), <http://ktp.isam.org.tr/> E.t.27/05/2023.

اناث مكتب رشديسى	
معلمه اولى فاطمه فردوس خانم	معلمه ثانيه حاجى حنيفه خانم
خدمه عائشه »	قبوجى احمد اغا
عدد طالبات ۱۳۵	

Ek-8: Kastamonu Vilayeti Salnamesi (H. 1317), <http://ktp.isam.org.tr/> E.t.27/05/2023.

﴿ جامع کیر مکتب ابتدایی ﴾

معلم اول حافظ حسین افندی	معلم ثانی حافظ خالد افندی
بواب حاجی حسن	عدد شاگردان ۸۵

﴿ انات مکتب رشیدی ﴾

معلمه اولی فاطمه فردوس خانم	معلمه ثانی حاجی مسعود افندی
-----------------------------	-----------------------------

﴿ انات مکتب ابتدائیلری ﴾

معلمه اولیسی حاجی حنیفه خانم	معلمه اولی فاطمه خانم
معلمه ثانیسی حافظه نظیره خانم	« نان امینه »
معلمه ثالثه سی فاطمه خانم	بوابه عایشه
طالبات ۱۲۰	قبوجی احمد اغا
	طالبات ۱۱۹

﴿ روم ذکور مکتبی ﴾ | ﴿ روم انات مکتبی ﴾

معلم اول اغا کیدیس افندی	برنجی معلمه اناستاسیه خانم
« ثانی دیمتری »	ایکینچی « ازمارو »
« ثالث صوا اندونیادی افندی »	اوچنچی « اناستاسیه »
« رابع یورکی دخیزادی »	خدمه اودا کیا قوی
« خامس لفتربابا دانیل »	طالبات
لسان عثمانی معلمی محمد فائق	عدد
خدمه فقاز اوغلی دیمتری	۲۳۴
« آورتو » یانولی	
شاگردان ۲۱۴	

﴿ کرزه ناحیه سی ﴾

مدیر محمدشکری افندی	نائب مصطفی افندی
کاتب حسین حسنی افندی	طابو کاتبی عزیز
رؤی مأموری حتی بك	صندوق امینی عبدها حلمی افندی

دوزجه مکتب رشیدی

مأوریت	اسامی	رتبه	تاریخی	مدالیه	نوع	تاریخ
معلم اول	محمد ناظم افندی	.	.	.	.	.
» ثانی	فخر الدین	.	.	.	.	.
حسن خط معلمی	زکریا کمال	.	.	.	.	.
طلبه : عدد ۷۱	خدمه : عدد ۱					

حمیده مکتب رشیدی

معلم اول	اسماعیل زهدی افندی	.	.	.	.	.
حسن خط معلمی	محمد جمال	.	.	.	.	.
طلبه : عدد ۳۲	خدمه : عدد ۱					

جای جمعه مکتب رشیدی

معلم اول	ابراهیم ادیب افندی	.	.	.	.	.
رقعه وثالث معلمی	طاهر حلمی	.	.	.	.	.
طلبه : عدد ۳۳	خدمه : عدد ۱					

قسطنونی اثاث مکتب رشیدی

معلمه اولی	حافظه ذلیخا خانم	.	.	.	.	.
» ثانیه	» صفیه	.	.	.	.	.
علوم ریاضیه معلمی	علی بهجت افندی	مدرس	۲۸۴۵۲۹	.	.	.
نقش و دیکش معلمه سی	حافظه حوریه خانم	.	.	.	.	.
مواونه سی	» شفیه	.	.	.	.	.
طالبات : عدد ۷۶	خادمه : عدد ۱					

سینوب اثاث مکتب رشیدی

معلمه اولی	فردوس خانم	.	.	.	.	.
معلمه ثانی	حاجی مسعود افندی	.	.	.	.	.
طالبات : عدد ۵۲	خادمه : عدد ۱					

قسطنونی حمیده صنایع مکتب عالیسنک درس جدولیدر .

ذکور قسمی :

برنجی صنف : حساب ذهنی	اجزاء شریفه	حسن خط .
ایکنجی : اعمال ربیه	قرائت	علم حال، قرآن کریم، رسم
اوچنجی : کسر عادی کسرا عشری	»	معلومات نافعه و هندسه
دردنجی : تناسب و فائض	فرانسزجه	ترکیجه
طلبه : عدد ۵۰		

﴿ صنوف ابتدائیه و رشديه دن مرکب و هدت تحصیلیه لری آلتی ﴾
 ﴿ سنه دن عبارت اولان اناث رشديه لرینه مخصوص درس ﴾
 ﴿ پروغرامی ﴾

﴿ مواد تدریسیه نك سنه لره تقسیمی ﴾

هر صنفده بر هفته ظرفنده او قونه جق در سلك عددی

مواد تدریسیه					
برنجی سنه	ایکینجی سنه	اوچنجی سنه	دردنجی سنه	بشنجی سنه	التجی سنه
۱۸	۰	۰	۰	۰	۰
۴	۶	۵	۳	۲	۱
۰	۲	۲	۲	۲	۱
۴	۴	۴	۲	۱	۱
۴	۴	۳	۲	۱	۱
۰	۰	۰	۰	۱	۱
۰	۰	۲	۲	۱	۱
۰	۰	۰	۰	۱	۱
۰	۰	۰	۰	۱	۱
۰	۰	۲	۲	۱	۱
۲	۲	۲	۲	۱	۱
۰	۰	۰	۰	۱	۱
۰	۰	۰	۰	۱	۱
۲	۲	۲	۲	۱	۱
۰	۰	۰	۰	۱	۱
۰	۰	۰	۰	۱	۱
۲	۲	۲	۲	۱	۱
۱۸	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴

القباء و شفاهی معلومات
 قرآن کریم مع تجوید
 علوم دینیه
 قرائت
 املا
 کتابت
 قواعد لسان عثمانی
 عربی
 فارسی
 حسن خط
 دروس اشیا و معلومات نافعہ
 اداره بیتیه
 اخلاق
 حفظ الصحه
 حساب
 جغرافیا
 تاریخ
 ال هنرلی
 یکون

دینی سہ طلبات

صنف نمبر	اسم	امتحان درجہ										مدد حفظ
		قرآن مجید	تفسیر	عقائد	فرائض	تاریخ	حساب	ادب	صنعت	الکھار	کچھ	مدد حفظ
۱۹۴	زینت خانم	۱۰	۸	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۹۵	پریز	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۵	نامک	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۶۰	فرید	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۶۱	نارنگ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۶۲	فتیمہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۰۸	امینہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۹۵	ناجیہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۲۷	عرا	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰

کویہہ بول نہی

دینی سہ طلبات

صنف نمبر	اسم	امتحان درجہ										مدد حفظ
		قرآن مجید	تفسیر	عقائد	فرائض	تاریخ	حساب	ادب	صنعت	الکھار	کچھ	مدد حفظ
۱۹۵	عائشہ خانم	۱۰	۸	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵۸	فاطمہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵۵	سعادت	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۵۴	عورہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱۴	نارنگ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۰۵	لطیفہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۹۴	لطیفہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۰۶	نجیبہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۹	قدیر	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۸	ناجیہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۹۱	فاطمہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۸۹	سیدہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۰۷	عفتہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۶۰	ار	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱۶	عفتہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۷۹	ناجیہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۵۸	سکریہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۹۹	نیرہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵۹	کائیہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵۶	سینہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰

امکان نہ بول نہی

کویہہ بول نہی

کویہہ بول نہی

کویہہ بول نہی

کویہہ بول نہی

کویہہ بول نہی

کویہہ بول نہی

کویہہ بول نہی

Ek-13: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). MF. İBT. 148/39. "Sinob İnas Rüşdiyesi'nin imtihan cetveli". 07 Cemaziyelevvel 1322 (20 Temmuz 1904).

سینوب اناس کتب رشیدیہ ۱۴۰۰ سنہ سنہ قانون اول ابتدائے سبط غایہ سنہ قدر وقوعات جمعہ ولید

صف	طلبہ ذی صف	کلاس اول ابتدائے	کلاس اول ابتدائے	کلاس اول ابتدائے	کلاس اول ابتدائے
البتی صف	۴	۴	۴	۴	۴
بشی صف	۸	۷	۷	۷	۷
دروخی صف	۸	۹	۹	۹	۹
اردھی صف	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
ایلی صف	۱۴	۱۷	۱۹	۱۹	۱۹
برنجی صف	۱۴	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
اصطیاط	۴۴	۵۶	۶۱	۶۱	۶۱
یکون	۱۰۱	۱۴۰	۱۴۰	۱۴۰	۱۴۰

مذکورہ قانون اول ابتدائے سبط غایہ سنہ قدر احوال صحیح برکات المہدی محمد رشیدیہ

قسطیہ معارف

MF-İBT 231/79

MF.İBT.00231

Ek-16: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF/İBT., 231/79, "Sinob İnas Rüşdiye Mektebi talebelerine ait vukuat cetveli" 24 Rebiülevvel 1327 (15 Nisan 1909).

آناطولی جانبیده کُشاد اولنان مکتب شریک	
اسامی معلم اول	مواقع
طاهر افندی	بروسه
مدرسیندن نوری افندی	ردوس
مدرسیندن عیسی افندی	یوزغاد
احمد حمدا افندی	ازمیر
موسی افندی	ازمید
حسین حمدا افندی	قرم حصار شرق
علی بهجت افندی	قسطنونی
محمد افندی	طرابلس غرب
عبدالرحمن افندی	شام شریف
ابراهیم افندی	حلب
یحیی افندی	علاشیه
محمد بنجانی افندی	اسبازته
احمد حازم افندی	بیغلا
عبدالله افندی	طرابلس شام
مدرسیندن سالم افندی	طربزون
عبدالله حامی افندی	سیواس
محمد عارف افندی	طرسوس
حاجی حسین افندی	لفکته
احمد افندی	ساقز
افندی	موصل
علی افندی	صامسون
حاجی محمود افندی	وان
حسین افندی	نسینبوب
محمد افندی	یکیشیر بروسه

Ek-17: Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (1282). Def'a 20. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282 (1865). "Anadolu canibide küşad olunan mekteb-i rüştiyeler. <http://ktp.isam.org.tr/> E.t. 14/01/2026.

برابر محبوسینک صحت ورفاهیتیرینی موجب اوله حق اسباب
ووسائلی مکملأ جامع اوله جقدر .

ناتمام اولان مذکور بنالرك بوسنه بهمه حال حسن اتمامی ضمنتده
ایلك بهارك حلوليله برابر ولایتجه تداییر وتشبثات مخصوصهیه
ابتدار اولنق شمدیدن مقرر بولمسنه کوره انشاه تعالی سایه
معالیوایه حضرت شهر یاریده سینوبك بعدما استعداديله متناسب
ترقیاته مظهر اوله جنی قویأ مأمولدر .

— کرزه ناحیه سی —

مرکز لویه ملحق اوتوزبش قریه دن عبارت اولان کرزه ناحیه سی
قسطمونینک شرق شالیسنده وسینوبك جنوب شرقیسنده وساحل
بحر سیاهده واقعدر .

قصبه نك استعداد عمران وترقیسنه مقیاس اوله رق آلدیغمز معلوماته
کوره ذاتأ موجود اولان مؤسساتدن بشقه شودرت بش سته دن
بری برمکتب رشدی ، بر مدرسه ایله ایکی باب قهوه خانه ، اوتوز
خانه یابیلمشدر .

ناخیه مذکورده خطه ، شعیر ، مصر ، سیاز ، کرینک ، علف ،
داری ، توتون حصوله کلیر .

کرزه نك آب وهواسی لطیف اولدیغندن تبدیل آب وهوا ایچون
بافره ، بوی آباد جهتلرندن کلنلر بولنور .

صوخرارلرنده انواع کراسته اعمال اولنه رق صامسون ، طربزون
ساحلریله از میره قدر کوندریلور . کرزه ده کوچك سفینه وصندال

13

کتابخانه دولتی حیدرآباد - ریختن مکتوبه کرزہ ناھیتی مکتبہ سنہ ۱۳۱۲		اساتذہ شریفی برائے موجودہ شاگردان مکتبہ حیدرآباد	
روجنی سنہ شاگردان	مذہبات	اساتذہ شریفی	مذہبات
۱. جردہ صالح زار مہطی افندہ		۲۷. نائب زار مہطی افندہ	
۲. میرزا ارشد زار حبیب افندہ		۲۸. حبیب افندی احمد افندہ	
۳. میرزا حبیب زار شاکر افندہ		۲۹. میرزا عقیقہ حبیب افندہ	
۴. خیرہ حبیب احمد زار حبیب افندہ		۳۰. نائب زار مہطی افندہ	
۵. شعیب زار محمد افندہ	بیماعت حاجیہ دینی ہوتی کلمہ	۳۱. مہطی افندہ زار شعیب افندہ	
۶. شاد زار حبیب افندہ		۳۲. مہطی ارشد زار احمد افندہ	برائے نامہ حاجیہ دینی کلمہ
۷. حبیب میرزا زار حبیب افندہ		۳۳. میرزا ارشد زار احمد افندہ	
۸. طریقی زار سہیل افندہ		۳۴. امجد زار حبیب افندہ	
۹. حاجی افندی عثمان افندہ		۳۵. حکیم زار محمد الدین افندہ	
۱۰. سید حاجی زار محمد افندہ		۳۶. مہطی افندی زار حبیب افندہ	
۱۱. عثمان احمد زار علی افندہ			
۱۲. حبیب اعجاز زار محمد افندہ			
۱۳. امجد زار مہطی افندہ	روجنی سنہ شاگردان	۳۷. رسالہ مہطی زار صالح افندہ	
۱۴. کبیر اعجاز زار حبیب افندہ		۳۸. حاجی محمد زار محمد عارف افندہ	
۱۵. امجد زار صالح افندہ		۳۹. شاد زار سہیل افندہ	
۱۶. کبیر افندی عثمان افندہ		۴۰. سید زار محمد افندہ	
۱۷. صفی افندی میرزا افندہ	نامہ حاجیہ دینی کلمہ	۴۱. نور طالع زار مہطی افندہ	
۱۸. امجد زار محمد افندہ		۴۲. اورنگ سہیل زار حبیب افندہ	
۱۹. قاضی زار محمد افندہ		۴۳. حبیب افندی شاکر زار محمد افندہ	
۲۰. میرزا زار مہطی افندہ		۴۴. قاضی مہطی ارشد زار مہطی افندہ	
۲۱. حبیب حاجی زار محمد افندہ		۴۵. نور زار حبیب افندہ	
۲۲. میرزا ارشد زار محمد افندہ		۴۶. کبیر افندی حاجی ہاشم حبیب افندہ	
۲۳. عثمان احمد زار محمد افندہ		۴۷. کبیر محمد زار صالح اعجاز زار محمد افندہ	
۲۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۲۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۲۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۲۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۲۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۲۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۱. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۲. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۳. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۳۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۱. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۲. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۳. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۴۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۱. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۲. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۳. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۵۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۱. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۲. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۳. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۶۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۱. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۲. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۳. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۷۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۱. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۲. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۳. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۸۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۱. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۲. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۳. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۴. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۵. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۶. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۷. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۸. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۹۹. عثمان احمد زار محمد افندہ			
۱۰۰. عثمان احمد زار محمد افندہ			

MF.İBT.00040

Ek-22: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.İBT., 40/1, "Sinop sancağına bağlı Gerze Rüşdiyesi talebelerinin miktarı ve yapılan imtihan neticesinde durumlarını belirten cedvel", 15 Rebiülevvel 1312 (16 Eylül 1894).

شماره ثبت

شماره ثبت

شماره ثبت

شماره ثبت

شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت	شماره ثبت
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Ek-23: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.İBT, 49/29. "Sinob dahilinde Boyabad İbtidai Mektebi talebelerinin umumi imtihan cetveli." 13 Şaban 1313 (29 Ocak 1896).

[illegible][illegible]

MF. BT 48/95

MF.IBT.00048

Ek-24: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.İBT, 48/95. "Kastamonu vilayetinin Sinop sancağına bağlı Boyabad Kazası Rüşdiye Mektebi'nin 1312 Rebiülevvel ayından itibaren muallim ve hademeleriyle talebelerinin devam ve devamsızlıklarını gösterir üç aylık hülasa cedveli." 14 Receb 1313 (1 Ocak 1896).